

(4) จำนวนบุตรที่เสียชีวิตก่อนคลอด

ครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 82.8 (ร้อยละ 86.1 และ 79.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ไม่มีบุตรที่เสียชีวิตก่อนคลอดเกิดขึ้นในครอบครัว มีครัวเรือนที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอด 1 คน ร้อยละ 12.7 (ร้อยละ 9.7 และ 15.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีครัวเรือนที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอด 2 คน ร้อยละ 2.8 (ร้อยละ 2.3 และ 3.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) และมีครัวเรือนที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอดมากกว่า 2 คน ร้อยละ 1.7 (ร้อยละ 1.9 และ 1 ในภาคเหนือตอนล่างและตอนบนตามลำดับ) อย่างไรก็ตาม พบว่ามีครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอดถึง 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1 เท่านั้น

หากจะเปรียบเทียบการเสียชีวิตของบุตรก่อนคลอดของครัวเรือนยากจน ระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่าภาคเหนือตอนบนมีครัวเรือนยากจนที่ไม่มีกรณีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอดมากกว่า กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ภาคเหนือตอนบนมีครัวเรือนที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอदन้อยกว่า

(5) รายละเอียดของผู้เสียชีวิตคนที่ 1

คนตายในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือคนที่ 1 ส่วนใหญ่มีอายุแรกเกิดถึง 3 ปี หรือวัยทารก คิดเป็นร้อยละ 5.2 เท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง รองลงไปร้อยละ 4.2 เท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง เป็นผู้ตายที่มีอายุมากกว่า 50 ถึง 60 ปี ร้อยละ 4 เป็นผู้ตายที่มีอายุมากกว่า 60 ปี และร้อยละ 2.6 เสียชีวิตเมื่ออายุมากกว่า 40 ถึง 50 ปี หากจะเปรียบเทียบอายุของผู้ตายคนที่ 1 ระหว่างครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง จะพบว่า ผู้ตายในครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนที่มีอายุมากกว่า 40 ถึง 50 ปี มีสัดส่วนที่สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่างมาก กล่าวคือ ในเขตภาคเหนือตอนบนมีถึงร้อยละ 4.6 ในขณะที่เขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 0.5 และยังพบว่าผู้ตายที่มีอายุมากกว่า 60 ในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ ร้อยละของผู้ตายที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่างมีค่าเป็นร้อยละ 6 และ 1.9 ตามลำดับ กล่าวได้ว่า คนตายในครัวเรือนยากจนส่วนมากเป็นทารกและผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 50 ปี สำหรับสาเหตุของการเสียชีวิตนั้น ส่วนใหญ่ร้อยละ 6.4 ระบุว่าไม่ทราบสาเหตุ โรคที่เป็นสาเหตุของการตายรองลงไปได้แก่ โรคเอดส์ และโรคมะเร็ง โดยมีผู้เสียชีวิตเนื่องจากโรคดังกล่าวร้อยละ 1.7 เท่ากัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้เสียชีวิตโดยโรคเอดส์จะปรากฏในภาคเหนือตอนบนเท่านั้น (ร้อยละ 3.2) โดยเฉพาะมีสัดส่วนของผู้ตายด้วยโรคเอดส์ในจังหวัดพะเยาถึงร้อยละ 4.5 ของสาเหตุการตายทั้งหมด สาเหตุของการตายรองลงไปคือ อุบัติเหตุ และโรคมะเร็ง พบว่ามีผู้เสียชีวิตด้วยโรคนี้ร้อยละ 1.4 เท่ากัน นอกจากนั้นพบว่าสาเหตุของการตายอื่นๆ ได้แก่ โรคมาเลเรีย โรคไข้เลือดออก โรคท้องร่วง โรคทางเดินหายใจ โรคปอดบวม โรคหัวใจ โรคเนื้องอกในสมอง โรคตับ และสาเหตุจากการคลอดบุตร

ผู้เสียชีวิตในครัวเรือนยากจนคนที่หนึ่ง ส่วนใหญ่ร้อยละ 6.8 เป็นสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครัวเรือน รองลงไปร้อยละ 5.9 เป็นลูกชาย ร้อยละ 2.8 เป็นลูกสาว ร้อยละ 2.1 เป็นบิดาของหัวหน้าครัวเรือน ร้อยละ 1.9 เป็นมารดาของหัวหน้าครัวเรือน และร้อยละ 1.7 เป็นหัวหน้าครัวเรือน

ผู้เสียชีวิตในครัวเรือนยากจนเสียชีวิตไปในเวลา 1 – 10 ปี เป็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 13 รองลง
ไปร้อยละ 4.7 เสียชีวิตไปแล้ว 11 – 20 ปี ร้อยละ 3.1 เสียชีวิตไปแล้ว 21 – 30 ปี

(6) รายละเอียดของผู้เสียชีวิตคนที่ 2

ผู้ตายคนที่ 2 ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ร้อยละ 3.1 (ร้อยละ 3.7 และ 2.4 ใน
ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) เสียชีวิตเมื่อมีอายุตั้งแต่ แรกคลอดถึง 3 ปี หรือวัยทารก รองลงไป
ร้อยละ 1 เสียชีวิตเมื่อมีอายุมากกว่า 60 ปี นั่นคือ ผู้ตายคนที่ 2 ส่วนใหญ่เป็นทารกและผู้สูงอายุที่มีอายุมาก
กว่า 60 ปี เช่นเดียวกับผู้ตายคนที่ 1 สำหรับสาเหตุของการตาย ส่วนใหญ่ร้อยละ 2.6 ระบุว่า ไม่ทราบสาเหตุ
รองลงไปร้อยละ 0.7 มีสาเหตุมาจากโรคชรา ร้อยละ 6.5 เป็นโรคหัวใจและอุบัติเหตุ นอกจากนั้นส่วนน้อยมี
สาเหตุมาจากโรคเอดส์ ปอดบวม โรคหัวใจ และ เสียชีวิตจากการคลอด

ผู้เสียชีวิตคนที่ 2 ของครัวเรือน ส่วนใหญ่ร้อยละ 2.4 (ร้อยละ 3.2 เท่ากันทั้งภาคเหนือตอนบนและ
ตอนล่าง) เป็นบุตรชาย รองลงไปร้อยละ 2.1 (ร้อยละ 2.3 และ 1.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตาม
ลำดับ) เป็นบุตรสาว เสียชีวิต มาแล้ว 1 – 10 ปี เป็นส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 1.9 (ร้อยละ 2.3 และ 1.4 ในภาค
เหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) รองลงไปร้อยละ 1.7 (ร้อยละ 1.9 และ 1.4 ในภาคเหนือตอนบนและ
ตอนล่างตามลำดับ) เสียชีวิตไปแล้ว 11 – 20 ปี

(7) รายละเอียดคนตายในครัวเรือนคนที่ 3

คนตายในครัวเรือนยากจนคนที่ 3 ส่วนใหญ่ร้อยละ 0.7 (ร้อยละ 1 และ 0.5 ในภาคเหนือตอนบน
และตอนล่างตามลำดับ) มีอายุตั้งแต่แรกคลอดถึง 3 ปี หรือวัยทารก รองลงไป ร้อยละ 0.5 มีอายุมากกว่า 1
ปีถึง 5 ปี มีส่วนน้อยร้อยละ 0.2 เป็นกลุ่มอายุอื่นๆ กลุ่มคนเหล่านี้เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุเป็นส่วนใหญ่
ร้อยละ 2.1 (ร้อยละ 3.2 และ 1 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีส่วนน้อยมีสาเหตุมาจากโรค
มาเลเรีย และอุบัติเหตุ ส่วนใหญ่ของผู้เสียชีวิตคนที่ 3 เป็นบุตรสาวถึงร้อยละ 1.2 (ร้อยละ 1.9 และ 0.5 ใน
ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) โดยเป็นบุตรชายร้อยละ 0.5 เสียชีวิตมาแล้วในช่วงเวลา 1 – 10 ปี
ร้อยละ 0.9 (ร้อยละ 0.9 และ 1 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ)

(8) รายละเอียดคนตายในครัวเรือนคนที่ 4

ผู้ตายในครัวเรือนคนที่ 4 ส่วนใหญ่ร้อยละ 0.5 (เฉพาะจังหวัดเชียงใหม่) มีอายุมากกว่า 20 – 30
ปี เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุ ส่วนใหญ่เป็นบุตรสาว และเป็นรุ่นพ่อของหัวหน้าครัวเรือน เสียชีวิตมาแล้ว 1 –
10 ปี เป็นที่น่าสังเกตว่าในครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่าง ไม่มีคนตายในครัวเรือนคนที่ 4 แต่อย่างใด มี
เฉพาะในภาคเหนือตอนบนเท่านั้น

(9) คนพิการในครัวเรือน

การศึกษาคนพิการในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่ามีครัวเรือนยากจนถึงร้อยละ 12.5 ที่
มีคนพิการ โดยครัวเรือนร้อยละ 11.6 (ร้อยละ 12 และ 11.1 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มี
คนพิการ 1 ราย และร้อยละ 0.9 (ร้อยละ 0.5 และ 1.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีคน

พิการมากกว่า 1 คน โดยกล่าวได้ว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีคนพิการเฉลี่ย 0.14 คน หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่ามีคนพิการในครัวเรือนภาคเหนือ ตอนบนเฉลี่ย 0.13 คน ในขณะที่ครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่างมี คนพิการเฉลี่ย 0.16 คน หากจะเปรียบเทียบคนพิการในครัวเรือนยากจนใน 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษาพบว่า จังหวัดพะเยามีคนพิการเฉลี่ย 0.11 คนต่อครัวเรือน นับว่าต่ำที่สุด ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรมีคนพิการเฉลี่ยสูงที่สุดคือ 0.17 คนต่อครัวเรือน

(10) ผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือน

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือถึงร้อยละ 30.4 (ร้อยละ 29.2 และ 31.7 ในภาคเหนือตอนบน และตอนล่างตามลำดับ) เป็นครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรัง ร้อยละ 25.7 เป็นครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรัง จำนวน 1 ราย ร้อยละ 4.2 เป็นครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรังจำนวน 2 ราย และร้อยละ 0.4 เป็นครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรังมากกว่า 2 ราย นอกจากนี้พบว่ามีครัวเรือนยากจนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีผู้ป่วยเรื้อรังถึง 4 ราย

ในภาพรวมพบว่าในเขตภาคเหนือครัวเรือนยากจนมีผู้ป่วยเรื้อรังเฉลี่ย 0.4 คน หากจะเปรียบเทียบภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่า ครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือตอนบนมีผู้ป่วยเรื้อรังเฉลี่ย 0.3 คน และครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างมี 0.4 คน หากจะศึกษาเปรียบเทียบในระหว่าง 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา พบว่า จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่ครัวเรือนยากจนมีผู้ป่วยเรื้อรังเฉลี่ยถึง 0.4 คน ในขณะที่ครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยามีผู้ป่วยเรื้อรังเฉลี่ยเพียง 0.3 คน

ผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือนยากจน เป็นโรคหัวใจร้อยละ 5.4 โรคระบบทางเดินหายใจร้อยละ 5.2 ซึ่งเป็นกับครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมากถึงร้อยละ 8.2 ในขณะที่เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 2.3 เท่านั้น นอกจากนี้พบว่าเป็นโรคระบบทางเดินอาหารร้อยละ 2.4 สำหรับโรคเรื้อรังประเภทนี้จะพบในครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่า กล่าวคือ มีร้อยละ 2.8 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 1.9 และเป็นที่น่าสังเกตว่า ครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่จะมีผู้ป่วยด้วยโรคนี้มากที่สุดถึงร้อยละ 3.8 ครัวเรือนที่มีผู้เจ็บป่วยเรื้อรังด้วยโรคประสาทในภาคเหนือมีร้อยละ 2.6 พบว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่มีผู้เจ็บป่วยด้วยโรคประสาทสูงถึงร้อยละ 4 สูงกว่าจังหวัดอื่นๆ กล่าวคือ จังหวัดกำแพงเพชร มีครัวเรือนที่มีผู้ป่วยด้วยโรคประสาท ร้อยละ 2.9 จังหวัดอุดรดิตถ์มีร้อยละ 1.9 และจังหวัดพะเยามีเพียงร้อยละ 0.9 เท่านั้น กล่าวได้ว่า จังหวัดที่มีระดับการพัฒนาสูง ชีวิตความเป็นอยู่จะซับซ้อนมากขึ้น อันนำไปสู่การเกิดความเครียดในการดำรงชีพ ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดโรคประสาท (ตารางที่ 10)

โรคเรื้อรังอื่นๆ ที่พบว่าเป็นกันในกลุ่มสมาชิกครัวเรือนยากจนของภาคเหนือ ได้แก่ โรคเกี่ยวกับข้อ ร้อยละ 3.5 โรคเบาหวาน ร้อยละ 1.9 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง โรคตับ ร้อยละ 0.7 โรคความดันโลหิตสูง ร้อยละ 1.7 เฉพาะในภาคเหนือตอนล่าง โรคไต ร้อยละ 2.1 โรคเอดส์ ร้อยละ 1.4 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่สูงถึงร้อยละ 2.9 และจังหวัดพะเยา ร้อยละ 1.8 โรคตา ร้อยละ 1.6 เป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยาสูงที่สุดถึงร้อยละ 2.7 โรคโลหิตจาง ร้อยละ 0.9 โรคผิวหนัง ร้อยละ 0.5 เฉพาะใน

เขตภาคเหนือตอนบน โรคผิวหนัง ร้อยละ 0.5 โรคคอหอยพอก ร้อยละ 0.2 เฉพาะในจังหวัดอุตรดิตถ์เพียง จังหวัดเดียว และมีครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรังโดยไม่ทราบชนิดของโรคอีกถึงร้อยละ 2.6 ของทั้งหมด

ตารางที่ 10 ชนิดของโรคของผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ชนิดของโรคเรื้อรัง	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	โรคหัวใจ	5.4	4.8	4.5	4.6	6.7	5.8	6.3
2	โรคระบบทางเดินหายใจ	5.2	1.9	2.7	2.3	11.4	4.9	8.2
3	โรคเกี่ยวกับข้อ	3.5	4.8	2.7	3.7	5.7	1.0	3.4
4	โรคประสาท	2.6	4.0	0.9	2.8	1.9	2.9	2.4
5	โรคระบบทางเดินอาหาร	2.4	3.8	1.8	2.8	1.0	2.9	1.9
6	โรคไต	2.1	3.8	0.9	2.3	-	3.9	1.9
7	โรคเบาหวาน	1.9	1.9	-	0.9	2.9	2.9	2.9
8	โรคความดันโลหิตสูง	1.7	-	-	-	2.9	3.9	3.4
9	โรคตา	1.6	1.0	2.7	1.9	1.0	2.0	1.4
10	โรคเอดส์	1.4	2.9	1.8	2.3	-	1.0	0.5
11	โรคผิวหนัง	0.9	1.0	0.9	0.9	-	-	-
12	โรคโลหิตจาง	0.7	-	1.8	0.9	-	1.0	0.5
12	โรคตับ	0.7	-	0.9	0.5	1.9	-	1.0
12	โรคมะเร็ง	0.7	-	2.7	1.4	-	-	-
15	โรคผิวหนัง	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5
16	โรคคอหอยพอก	0.2	-	-	-	1.0	-	0.5
17	ไม่ทราบสาเหตุ	2.6	2.9	1.8	2.3	3.8	1.9	2.9

(11) สถานบริการสาธารณสุข

ในยามป่วยไข้ ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือได้ใช้บริการสาธารณสุขหลายประเภทต่างๆ กัน โดยพบว่ามีการใช้บริการจากสถานอนามัยในหมู่บ้านมากที่สุดถึงร้อยละ 66.3 ทั้งครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างมีการใช้บริการจากสถานอนามัยมากที่สุดในสัดส่วนเท่าๆ กัน รองลงไปร้อยละ 23.6 ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้บริการจากสถานบริการรักษาพยาบาลในเมือง แต่หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างจะใช้บริการสาธารณสุขประเภทนี้ร้อยละ 32.2 สูงกว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 15.3 เท่านั้น

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้บริการจากโรงพยาบาลเมื่อป่วยใช้ร้อยละ 21.2 และพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 23.1 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 19.4 เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนยากจนในจังหวัดเชียงใหม่ใช้บริการจากโรงพยาบาลสูงที่สุดร้อยละ 31.4 และครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาใช้บริการจากโรงพยาบาลน้อยที่สุดร้อยละ 8.1

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้วิธีซื้อยาบริโภคเองยามป่วยใช้ถึงร้อยละ 10.6 นอกจากนี้ร้อยละ 9.9 ใช้บริการจากอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 16.8 โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรใช้บริการประเภทนี้ถึงร้อยละ 29.1 ในขณะที่ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนเลือกใช้บริการประเภทนี้เพียงร้อยละ 3.2 และเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่เพียงจังหวัดเดียว โดยไม่ปรากฏว่ามีการใช้บริการประเภทนี้ในจังหวัดพะเยาแต่อย่างใด

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้บริการสาธารณสุขจากแพทย์ประจำตำบล พระ และแพทย์แผนโบราณน้อยหรือเพียงร้อยละ 3.1, 1.7 และ 0.7 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามในจังหวัดกำแพงเพชรไม่ปรากฏมีครัวเรือนยากจนที่ใช้บริการจากแพทย์ประจำตำบล สำหรับในจังหวัดพะเยาและจังหวัดอุตรดิตถ์ก็ไม่ปรากฏว่ามีครัวเรือนยากจนที่ใช้บริการจากพระ และในจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรก็ไม่ปรากฏว่ามีครัวเรือนยากจนที่ใช้บริการจากแพทย์แผนโบราณแต่อย่างใด

ตารางที่ 11 การใช้บริการรักษาพยาบาลของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือปี 2541

ลำดับ ที่	สถานบริการ การรักษาพยาบาล	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	สถานอนามัยประจำหมู่บ้าน	62.1	58.1	78.4	68.5	65.7	32.1	63.9
2	สถานบริการในเมือง	23.6	14.3	16.2	15.3	30.5	34.0	15.3
3	โรงพยาบาล	21.2	31.4	8.1	19.4	27.6	18.4	23.1
4	ซื้อยาบริโภคเอง	10.6	13.3	10.8	12.0	12.4	5.8	9.1
5	อาสาสมัครสาธารณสุข	9.9	6.7	-	3.2	4.8	29.1	16.8
6	แพทย์ประจำตำบล	3.1	3.8	2.7	3.2	5.7	-	2.9
7	พระ	1.7	1.9	-	0.9	-	4.9	2.4
8	แพทย์แผนโบราณ	0.7	1.0	-	0.5	1.9	-	1.0

จากผลการศึกษาที่พบดังกล่าวข้างต้น ทำให้สรุปได้ว่าสถานอนามัยประจำหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญที่สุดในการให้บริการด้านรักษาพยาบาลแก่ครัวเรือนยากจน อย่างไรก็ดี พบว่าก็ยังมียาครัวเรือนยากจนที่ใช้บริการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาลมากถึงร้อยละ 21.2 เนื่องจากรัฐบาลได้จัดให้มีโครงการสงเคราะห์ผู้ป่วยที่ยากจน โดยผู้ยากจนสามารถเข้ารับบริการจากโรงพยาบาลของรัฐโดยมิต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ นับเป็นการให้โอกาสผู้ยากจนได้รับการรักษาพยาบาลที่มีมาตรฐาน จึงมีการใช้บริการจากโรงพยาบาลมากขึ้น นอกจากนี้

รัฐบาลยังได้จัดให้มีโครงการสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์ โดยให้เงินยังชีพสำหรับผู้ป่วยเอดส์เป็นรายเดือน ผู้ยากจนกลุ่มนี้จึงสามารถเข้ารับบริการการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาลได้

(12) ลักษณะสาม

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีส้วมซึมร้อยละ 93.4 โดยพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีส้วมซึมร้อยละ 94.7 ในขณะที่ครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนมีส้วมซึมร้อยละ 92.1 และจังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนมีส้วมซึมถึงร้อยละ 99.1 หรือขาดไปเพียงรายเดียว และจังหวัดเชียงใหม่มีครัวเรือนที่มีส้วมซึมเพียงร้อยละ 84.8 ถึงแม้ว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีส้วมซึม น้อยกว่าจังหวัดอื่น แต่ก็เป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนที่มีส้วมหลุมมากที่สุดร้อยละ 8.6 อย่างไรก็ดี ในภาพรวมของครัวเรือนทั้งหมด พบว่ามีครัวเรือนที่ไม่มีส้วมร้อยละ 2.8 ของทั้งหมด เมื่อเปรียบเทียบครัวเรือนไม่มีส้วมระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็พบว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนที่ไม่มีส้วม ร้อยละ 3.7 มากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีครัวเรือนที่ไม่มีส้วมร้อยละ 1.9 และยังพบว่าจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนที่ไม่มีส้วมมากที่สุดถึงร้อยละ 6.7 แต่ถ้าพิจารณาเป็นรายครัวเรือนทุกพื้นที่ที่ศึกษาจะไม่มีส้วมใช้เพียงจังหวัดละ 1 – 2 รายเท่านั้น

4.2.1.14 ที่ตั้งของครัวเรือน

ที่ตั้งของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนืออยู่ในพื้นที่ก้นดาร์ร้อยละ 27.8 หากจะเปรียบเทียบกับที่ตั้งของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างตั้งอยู่ในพื้นที่ก้นดาร์มากกว่า กล่าวคือ มีครัวเรือนร้อยละ 36.1 ตั้งอยู่ในเขตก้นดาร์ ในขณะที่ครัวเรือนภาคเหนือตอนบนตั้งอยู่ในพื้นที่ก้นดาร์เพียงร้อยละ 19.9 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดอุตรดิตถ์มีครัวเรือนยากจนตั้งอยู่ในพื้นที่ก้นดาร์ถึงร้อยละ 45.7 จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนยากจนในจังหวัดอุตรดิตถ์ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อพยพย้ายจากบ้านเดิม เนื่องจากน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อน (สิริกิติ์) ครัวเรือนเหล่านี้ได้รับการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยให้โดยรัฐบาลผ่านสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรใหม่เป็นพื้นที่ป่าที่หมดสภาพแล้ว ไม่เหมาะกับการทำการเกษตร (ตารางที่ 12)

4.2.1.15 การมีไฟฟ้าใช้

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีไฟฟ้าใช้ร้อยละ 92.7 ไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนหรือตอนล่าง ต่างก็มีไฟฟ้าใช้กว่าร้อยละ 90 ทั้งสิ้น โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยา ครัวเรือนยากจนมีไฟฟ้าใช้ถึงร้อยละ 98.2 ในขณะที่ ครัวเรือนยากจนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่มีไฟฟ้าใช้เพียงร้อยละ 88.6 ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดใหญ่ การขยายบริการสาธารณะไปยังพื้นที่ห่างไกลจึงยังไม่ทั่วถึง (ตารางที่ 12)

4.2.1.16 ลักษณะบ้านที่อยู่อาศัย

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 63.2 มีลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูง ไม้ที่ใช้ปลูกบ้านมีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นพื้นบ้านหรือฟากบ้านก็ตาม เป็นการปลูกสร้างขึ้นโดยใช้

ไม้ที่มีอยู่หรือหามาได้ในท้องที่ ไม่ได้คำนึงถึงความปลอดภัย ลักษณะบ้านเก่า หากจะเปรียบเทียบลักษณะในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่าภาคเหนือตอนล่างมีครัวเรือนยากจนที่มีบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวคิดเป็นร้อยละ 63.5 สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีร้อยละ 58.8 (ตารางที่ 12)

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 14.6 มีลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวไม่มีใต้ถุน โดยพบว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดกำแพงเพชรมีลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวไม่มีใต้ถุนส่วนมากหรือร้อยละ 20.1 และ 19.4 ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนในจังหวัดพะเยามีบ้านลักษณะนี้น้อยกว่า เพียงร้อยละ 9 และในจังหวัดอุตรดิตถ์มีร้อยละ 10.5 เท่านั้น

ครัวเรือนที่อาศัยในบ้านที่มีลักษณะเป็นเพิงและกระท่อมมีมากเป็นอันดับสาม คือร้อยละ 11.8 โดยพบว่าเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 14.4 ในขณะที่เป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างเพียงร้อยละ 9.1 หากจะเปรียบเทียบลักษณะบ้านของครัวเรือนยากจนใน 4 จังหวัด จะพบว่าในจังหวัดเชียงใหม่มีครัวเรือนที่มีบ้านเป็นเพิงหรือกระท่อมมากถึงร้อยละ 18.1 มากกว่าครัวเรือนในจังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นจังหวัดในภาคเหนือตอนบนด้วยกัน กล่าวคือ มีเพียงร้อยละ 10.8 และพบว่าจังหวัดอุตรดิตถ์มีครัวเรือนที่อาศัยในเพิงหรือกระท่อมน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 6.7

ครัวเรือนยากจนที่อาศัยในบ้านที่ก่อด้วยอิฐบล็อกชั้นเดียวมีร้อยละ 6.1 หากจะเปรียบเทียบที่อยู่อาศัยประเภทนี้ในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่า ครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างมีสัดส่วนของครัวเรือนที่มีบ้านก่อด้วยอิฐบล็อกชั้นเดียว สูงกว่าภาคเหนือตอนบน กล่าวคือคิดเป็นร้อยละ 7.2 และ 5.1 ตามลำดับ และหากจะเปรียบเทียบลักษณะบ้านครัวเรือนยากจนที่ก่อด้วยอิฐบล็อกชั้นเดียวจะพบเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ที่น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 2

4.2.1.17 ขนาดของตัวบ้าน

บ้านของครัวเรือนยากจนในเขตพื้นที่ภาคเหนือถึงร้อยละ 78.1 มีขนาด 1 – 50 ตารางเมตร หากจะเปรียบเทียบขนาดบ้านของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่า มีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีบ้านขนาด 1 – 50 ตารางเมตร มากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ ในภาคเหนือตอนบนมีร้อยละ 81 และภาคเหนือตอนล่างมีร้อยละ 75 (ตารางที่ 12)

ร้อยละ 16.5 ของครัวเรือนยากจนมีบ้านขนาด 51 – 100 ตารางเมตร โดยเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่าง ร้อยละ 19.2 และเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 13.9 แต่หากจะเปรียบเทียบครัวเรือนที่มีบ้านขนาด 101 – 150 ตารางเมตร ซึ่งมีร้อยละ 3.3 จะพบว่าเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนคิดเป็นร้อยละ 4.2 มากกว่าภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 2.4

สำหรับครัวเรือนที่มีบ้านขนาด 151 – 200 ตารางเมตร จะพบว่ามีเพียงร้อยละ 1.6 เป็นบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 2.5 สูงกว่าบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 0.7

หากจะเปรียบเทียบขนาดบ้านเฉลี่ยในภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่าขนาดบ้านเฉลี่ยในภาคเหนือตอนบนเป็น 40.69 ตารางเมตร ในขณะที่ขนาดเฉลี่ยของตัวบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็น 51.66

กล่าวได้ว่าโดยทั่วไปบ้านของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีขนาดใหญ่กว่าบ้านของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบน

4.2.1.18 จำนวนห้องในบ้าน

ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือมีบ้านซึ่งมีเพียงห้องเดียวร้อยละ 40.1 โดยที่สัดส่วนของครัวเรือนที่มีบ้านเพียง 1 ห้องในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน ครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 38.7 จะมีบ้านที่มีห้อง 2 ห้อง โดยที่พบว่าเป็นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่าคือร้อยละ 43.1 และเป็นบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 34.1

มีครัวเรือนยากจนที่มีบ้านประกอบไปด้วย 3 ห้อง ร้อยละ 14.2 และยังพบว่ามีครัวเรือนอีกร้อยละ 5.2 มีบ้านที่ประกอบไปด้วยห้องมากกว่า 3 ห้อง ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 1.9

นอกจากนั้นพบว่ามีครัวเรือนที่บ้านไม่มีห้อง เนื่องจากลักษณะของที่อยู่อาศัยเป็นเพิงอีกร้อยละ 1.9

4.2.1.19 วัสดุผนังหลังคา

การศึกษาวัสดุผนังหลังคาบ้านของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่าในเขตภาคเหนือตอนบนบ้านส่วนใหญ่ร้อยละ 66.2 ใช้กระเบื้องผนังหลังคา ในขณะที่บ้านส่วนใหญ่ในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 70.7 ใช้สังกะสีเป็นวัสดุผนังหลังคาบ้าน รองลงไปทั้งในบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่างคือร้อยละ 16.7 และ 16.8 ตามลำดับใช้หญ้าคาหรือแฝกเป็นวัสดุผนังหลังคา นอกจากนี้แล้วมีการใช้วัสดุประเภทอื่นในการผนังหลังคา ได้แก่ ทองตึง สังกะสีกับหญ้าคา ดินปั้น และกระเบื้องกับสังกะสี คิดเป็นร้อยละ 0.5, 0.5, 0.7 และ 0.9 ตามลำดับ

4.2.1.20 มูลค่าของบ้าน

การศึกษาเกี่ยวกับมูลค่าของบ้าน พบว่ามีความหลากหลายตั้งแต่ราคาต่ำกว่า 1,000 บาท จนถึง 700,000 บาท อย่างไรก็ตามพบว่าบ้านส่วนใหญ่ร้อยละ 18.9 มีมูลค่าคิดเป็นราคาระหว่าง 1,000 ถึง 5,000 บาท โดยจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีบ้านประเภทนี้มากที่สุดถึงร้อยละ 31.4 รองลงไปร้อยละ 16.5 เป็นบ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นราคาระหว่าง 10,001 ถึง 20,000 บาท รองลงไปร้อยละ 13.2 เป็นบ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นราคา 20,001 – 30,000 บาท

บ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นราคาระหว่าง 5,000 ถึง 10,000 บาท กับราคาระหว่าง 50,001 ถึง 100,000 บาท มีร้อยละ 12 นอกจากนี้ยังเป็นบ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นเงิน 40,001 – 50,000 บาท, 30,001 – 40,000 และมากกว่า 100,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 7.8, 5.9 และ 4.4 ตามลำดับ และเป็นที่น่าสังเกตที่มีบ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นเงินต่ำกว่า 1,000 ถึงร้อยละ 3.3

ตารางที่ 12 ทำเลที่ตั้ง ลักษณะบ้านอยู่อาศัย และการมีไฟฟ้าใช้ของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ
ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทของข้อมูล	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
	1. ทำเลที่ตั้งของบ้าน							
1	กั้นदार	27.8	20.0	19.8	19.9	45.7	26.2	36.1
2	ไม่กั้นदार	72.2	80.0	80.2	80.1	54.3	73.8	63.9
	2. ลักษณะบ้าน							
1	เพิงและกระท่อม	11.8	18.1	10.8	14.4	6.7	11.7	9.1
2	บ้านไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูง	63.2	57.2	65.8	61.6	72.4	57.2	64.9
3	บ้านไม้ชั้นเดียวไม่มีได้ทุน	14.6	20.1	9.0	14.3	10.5	19.4	14.9
4	บ้านไม้ 2 ชั้น	0.5	-	-	-	1.0	1.0	1.0
5	บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้	3.3	2.9	6.3	12.7	1.0	4.9	2.9
6	บ้านอิฐบล็อกชั้นเดียว	6.1	2.0	8.1	5.1	8.6	5.8	7.2
	3. ขนาดของตัวบ้าน							
1	1 – 50 ตารางเมตร	78.1	79.0	82.9	81.0	79.0	70.9	75.0
2	51 – 100 ตารางเมตร	16.5	14.3	13.5	13.9	16.2	22.3	19.2
3	101 – 150 ตารางเมตร	3.3	5.7	2.7	4.2	3.8	1.0	2.4
4	มากกว่า 151 ตารางเมตร	1.6	1.0	0.9	0.7	-	4.9	2.5
	ขนาดตัวบ้านเฉลี่ย	46.04	42.42	39.05	40.69	39.99	63.55	74.91
	4. จำนวนห้อง							
1	ไม่มีห้อง	1.9	1.0	0.9	0.9	2.9	2.9	2.9
2	1 ห้อง	40.1	39.0	41.4	40.3	44.8	35.0	39.9
3	2 ห้อง	38.7	44.8	41.4	43.1	37.1	31.1	34.1
4	3 ห้อง	14.2	11.4	15.3	13.4	10.5	19.4	14.9
5	มากกว่า 3 ห้อง	5.2	3.9	0.9	2.4	4.8	11.7	8.2
	5. วัสดุผนังหลังคา							
1	กระเบื้อง	38.4	65.7	66.7	66.2	11.4	7.8	9.6
2	สังกะสี	42.2	9.5	19.8	14.8	63.8	77.7	70.7
3	ตองติง	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5
4	หญ้าคา+แฝก	16.7	20.0	13.5	16.7	21.9	11.7	16.8
5	สังกะสี+หญ้าคา	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5
6	ดินบ้าน	0.7	2.9	-	1.4	-	-	-
7	กระเบื้อง+สังกะสี	0.9	-	-	-	1.0	2.9	1.9

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ประเภทของข้อมูล	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	6. การมีไฟฟ้าใช้							
1	มีไฟฟ้าใช้	92.7	88.6	98.2	93.5	90.5	93.2	91.8
2	ไม่มีไฟฟ้าใช้	7.3	11.4	1.8	6.5	9.5	6.8	8.2

หากจะเปรียบเทียบมูลค่าของบ้านอาศัยของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่า มูลค่าบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนเฉลี่ยเป็น 36,339.42 บาท และมูลค่าบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่างเฉลี่ย 38,514.28 บาท คิดเป็นค่าเฉลี่ยของมูลค่าบ้านในเขตภาคเหนือ 37,418.68 บาท

หากจะเปรียบเทียบมูลค่าบ้านระหว่างจังหวัด พบว่ามูลค่าบ้านเฉลี่ยของจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าสูงที่สุดคือ 49,895.83 บาท รองลงไปเป็นมูลค่าบ้านในจังหวัดพะเยา มีมูลค่าเฉลี่ย 44,841.17 บาท ในขณะที่จังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่มีมูลค่าบ้านเฉลี่ย 27,802.24 และ 27,580.05 บาท ตามลำดับ

4.2.1.21 ขนาดของพื้นที่อยู่อาศัย

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 71.2 มีพื้นที่อยู่อาศัยต่ำกว่าครึ่งไร่ เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนสูงถึงร้อยละ 82.4 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างเพียงร้อยละ 59.6 ในขณะที่มีครัวเรือนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่มีพื้นที่บ้าน 0.51 – 1 ไร่ เพียงร้อยละ 9.3 น้อยกว่าครัวเรือนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างที่มีถึงร้อยละ 17.8 และหากจะมองถึงครัวเรือนที่มีพื้นที่บ้านมากกว่า 1 ไร่ ซึ่งในภาพรวมมีร้อยละ 10 จะพบว่ามีครัวเรือนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 2.4 แต่มีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 18.4 ที่มีพื้นที่บ้านมากกว่า 1 ไร่ กล่าวได้ว่าครัวเรือนยากจนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนมีขนาดของพื้นที่อยู่อาศัยเล็กกว่าภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ ครัวเรือนภาคเหนือตอนบนมีขนาดพื้นที่อยู่อาศัยเฉลี่ย 0.42 ไร่ และครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างมีขนาดพื้นที่อยู่อาศัยเฉลี่ย 0.98 ไร่ ในขณะที่ครัวเรือนภาคเหนือโดยภาพรวมจะมีขนาดพื้นที่อาศัยเฉลี่ย 0.7 ไร่

4.2.1.22 การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย

ส่วนใหญ่ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือเป็นเจ้าของบ้านและที่ดินที่อยู่อาศัยร้อยละ 65.1 รองลงไปร้อยละ 25.5 เป็นเจ้าของเฉพาะตัวบ้าน มีเพียงร้อยละ 0.5 เป็นเจ้าของบ้านในที่ดินเช่า และมีเพียงร้อยละ 0.2 ซึ่งเป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยาที่อาศัยอยู่ในบ้านเช่า และมีเพียงร้อยละ 0.2 ซึ่งเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ที่ปลูกบ้านอยู่ในพื้นที่ป่า

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่ามีครัวเรือนยากจนที่ไม่มีบ้านและที่ดิน แต่อาศัยอยู่ในบ้านของผู้อื่นมากถึงร้อยละ 8.5 หากจะเปรียบเทียบครัวเรือนลักษณะนี้ใน 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา จะพบว่าเป็น

ครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรสูงถึงร้อยละ 19.4 นอกจากนั้นเป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยา เชียงใหม่ และ อุตรดิตถ์ คิดเป็นร้อยละ 8.1, 3.8 และ 2.9 ตามลำดับ (ตารางที่ 13)

4.2.1.23 ระยะทางระหว่างบ้านกับถนนสายหลักของหมู่บ้าน

ปกติแล้วถนนสายหลักของหมู่บ้านจะเป็นถนนคอนกรีต เชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านกับตำบลและ อำเภอ บางหมู่บ้านถนนสายหลักจะเป็นถนนคอนกรีตตลอดสาย ในขณะที่บางหมู่บ้านจะเป็นถนนคอนกรีตเพียงบางช่วง แต่ละหมู่บ้านมักจะใช้งบประมาณต่อเนื่องในการสร้างถนนสายหลัก (ตารางที่ 13)

ในการศึกษาระยะทางระหว่างบ้านกับถนนสายหลัก พบว่าร้อยละ 44.1 ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีบ้านอยู่ห่างจากถนนสายหลักไม่เกิน 10 เมตร หากจะเปรียบเทียบกับครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างจะพบว่า ครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีบ้านอยู่ห่างจากถนนหลักไม่เกิน 10 เมตร มากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน หรือคิดเป็นร้อยละ 51.4 และ 37 ตามลำดับ และหากจะเปรียบเทียบใน 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา พบว่า ครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์มีครัวเรือนประเภทนี้ถึงร้อยละ 60 ในขณะที่เป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่เพียงร้อยละ 28.6

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 21.7 มีบ้านอยู่ห่างจากถนนสายหลักจากหมู่บ้าน 11 – 50 เมตร และร้อยละ 7.4 มีบ้านอยู่ห่างจากถนนสายหลัก 51 – 100 เมตร ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนถึงร้อยละ 9.7 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.4

รองลงไปครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 13.9 มีบ้านตั้งอยู่ห่างจากถนนสายหลักของหมู่บ้าน 101 – 500 เมตร และมีเพียงร้อยละ 6 ที่มีบ้านตั้งอยู่ห่างจากถนนสายหลักของหมู่บ้านมากกว่า 1 กิโลเมตร โดยเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.6 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 4.8 โดยเฉพาะพบว่ามีครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีบ้านห่างจากถนนหลักมากกว่า 1 กิโลเมตรถึงร้อยละ 12.5

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาระยะทางเฉลี่ยระหว่างที่พักอาศัยของครัวเรือนยากจนกับถนนสายหลักของหมู่บ้าน พบว่า ในเขตภาคเหนือตอนบนมีระยะทางเฉลี่ย 361.36 เมตร โดยในจังหวัดเชียงใหม่มีระยะทางเฉลี่ย 492.1 เมตร และในจังหวัดพะเยามีระยะทางเฉลี่ย 237.65 เมตร สำหรับในเขตภาคเหนือตอนล่าง พบว่ามีระยะทางเฉลี่ยน้อยกว่าเขตภาคเหนือตอนบนคือ 257.0 เมตร โดยในจังหวัดอุตรดิตถ์มีระยะทางเฉลี่ย 244.9 เมตร และในจังหวัดกำแพงเพชรมีระยะทางเฉลี่ย 269.3 เมตร ส่วนระยะทางเฉลี่ยระหว่างที่พักครัวเรือนยากจนกับถนนสายหลักในหมู่บ้านในเขตภาคเหนือเป็น 310.1 เมตร

4.2.1.24 คอกสัตว์

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนส่วนใหญ่ร้อยละ 66.5 ไม่มีคอกสัตว์ แต่พบว่ามีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนถึงร้อยละ 72.7 ที่ไม่มีคอกสัตว์ ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างที่ไม่มีคอกสัตว์ร้อยละ 60.1 ในกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีคอกสัตว์ จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนที่ไม่มีคอกสัตว์มากถึง

ร้อยละ 81 ซึ่งชี้ให้เห็นว่าครัวเรือนยากจนมีการเลี้ยงสัตว์น้อยมากในจังหวัดเชียงใหม่ (ตารางที่ 13)

หากจะศึกษาถึงครัวเรือนที่มีคอกสัตว์ในบ้าน ซึ่งมีถึงร้อยละ 32.8 พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 23.6 จะมีคอกสัตว์ในบริเวณบ้าน มากกว่าจะเลี้ยงไว้ใต้ถุนบ้าน ซึ่งมีเพียงร้อยละ 9.2 มีเพียงร้อยละ 0.7 เท่านั้นที่มีคอกสัตว์ตั้งอยู่ที่นา

ตารางที่ 13 ขนาดพื้นที่บ้านและกรรมสิทธิ์ ทำเลคอกสัตว์บริเวณบ้าน และระยะห่างจากถนนสายหลักในหมู่บ้านของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทของข้อมูล	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	1. ขนาดพื้นที่อยู่อาศัย							
	ต่ำกว่า 0.5 ไร่	71.2	78.1	86.5	82.4	59.0	60.2	59.6
	0.5 – 1.0 ไร่	13.4	14.3	4.5	9.3	12.4	23.3	17.8
	มากกว่า 1 ไร่	10.0	3.0	1.8	2.4	23.9	12.6	18.4
	ไม่ตอบ	5.2	4.8	7.2	6.0	4.8	5.2	4.3
	ขนาดพื้นที่อยู่อาศัยเฉลี่ย	0.7	0.5	0.4	0.4	0.9	1.1	1.0
2	2. กรรมสิทธิ์							
	เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน	65.1	70.5	60.4	65.3	70.5	59.2	64.9
	เจ้าของเฉพาะตัวบ้าน	25.5	25.7	29.7	27.8	25.7	20.4	23.1
	เจ้าของบ้านในที่ดินเช่า	0.5	-	0.9	0.5	-	1.0	0.5
	บ้านเช่า	0.2	-	0.9	0.5	-	-	-
	อาศัยบ้านผู้อื่นอยู่	8.5	3.8	8.1	6.0	2.9	19.4	11.1
6	ปลูกบ้านในพื้นที่ป่า	0.2	-	-	-	1.0	-	0.5
3	3. บ้านกับถนนสายหลัก							
	ไม่เกิน 10 เมตร	44.1	28.6	45.0	37.0	60.0	42.7	51.4
	11 – 50 เมตร	21.7	23.9	21.6	22.7	18.1	23.4	20.7
	51 – 100 เมตร	7.4	9.5	9.9	9.7	4.9	5.9	5.4
	101 – 500 เมตร	13.9	15.3	13.5	14.3	9.6	17.6	13.6
	501 – 1,000 เมตร	6.6	10.5	7.2	8.8	1.9	6.8	4.3
	มากกว่า 1,000 เมตร	6.0	12.5	2.7	7.6	5.8	3.9	4.8
	ระยะทางเฉลี่ย	310.1	492.1	237.7	361.4	244.9	269.3	257.0
4	4. ทำเลคอกสัตว์							
	ไม่มีคอกสัตว์	66.5	81.0	64.9	72.7	67.6	52.4	60.1
	ใต้ถุนบ้าน	9.2	3.8	9.0	6.5	7.6	16.5	12.0
	ในบริเวณบ้าน	23.6	13.3	26.1	19.9	24.8	30.1	27.4
4	ที่นา	0.7	1.9	-	0.9	-	1.0	0.5

4.2.1.25 ทรัพย์สินในปัจจุบัน

การศึกษาทรัพย์สินของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ซึ่งรวมถึงสัตว์เลี้ยง ซึ่งได้แก่ โค และ กระบือ เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ ซึ่งประกอบด้วย รถไถเดินตาม และล้อหรือเกวียน พาหนะ ซึ่งได้แก่ รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ และรถยนต์ เครื่องใช้ในครัวเรือน ประกอบไปด้วย วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น ชุดรับแขก เตาหุงต้มอาหาร ตลอดจนเครื่องประดับทอง และเงินออม พบว่า ส่วนใหญ่ของครัวเรือนยากจนไม่มีทรัพย์สินประเภทต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว (ตารางที่ 4)

ในด้านทรัพย์สินประเภทสัตว์เลี้ยงประเภทโค ก็พบว่า โดยภาพรวมครัวเรือนยากจนเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 95 ไม่มีสัตว์เลี้ยงประเภทนี้ อย่างไรก็ตามก็ดีก็พบว่า ครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีโคในความครอบครองร้อยละ 7.2 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียงร้อยละ 2.8 เท่านั้น ในกลุ่มผู้มีทรัพย์สินเป็นโค ส่วนใหญ่จะมีโคจำนวน 2 ตัว

ในด้านของกระบือ พบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนไม่มีกระบือในความครอบครองเลย โดยมีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีกระบือเป็นทรัพย์สินร้อยละ 1.4 ซึ่งก็นับว่าน้อยมาก

หากจะเปรียบเทียบทรัพย์สินประเภทสัตว์เลี้ยง ระหว่างครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างมีทรัพย์สินประเภทสัตว์เลี้ยงในสัดส่วนที่สูงกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบน

สำหรับทรัพย์สินประเภทเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ ประเภทรถไถเดินตาม ก็พบว่า ครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีทรัพย์สินประเภทนี้ร้อยละ 34 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียงร้อยละ 6.5 หากจะศึกษาถึงทรัพย์สินประเภทล้อหรือเกวียนก็เช่นเดียวกัน พบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีล้อหรือเกวียนร้อยละ 2.9 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 0.5 กล่าวได้ว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือโดยภาพรวมมีทรัพย์สินประเภท เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพน้อยมาก กล่าวคือมีเพียงร้อยละ 15.1 ที่มีรถไถเดินตาม และมีเพียงร้อยละ 1.7 ที่มีล้อหรือเกวียน และกล่าวได้ว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง มากกว่าภาคเหนือตอนบน

สำหรับทรัพย์สินประเภทยานพาหนะ ในส่วนของรถจักรยาน พบว่าในภาพรวม ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 39.8 มีรถจักรยานไว้ในความครอบครอง โดยพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีรถจักรยานใช้ในครัวเรือนร้อยละ 54.4 สูงกว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนซึ่งมีเพียงร้อยละ 39.8 สำหรับรถจักรยานยนต์ พบว่าในภาพรวมครัวเรือนภาคเหนือมีรถจักรยานยนต์ในความครอบครอง ร้อยละ 30 และก็ยังพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีรถจักรยานยนต์ในครัวเรือนร้อยละ 31.7 สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 27.3 นอกจากนี้ยังพบว่ารถจักรยานยนต์ในความครอบครอง ส่วนใหญ่ร้อยละ 16.5 ครัวเรือนได้มาในช่วงเวลา 1 – 5 ปี ในส่วนของรถยนต์พบว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือในภาพรวมมีรถยนต์ในความครอบครองเพียงร้อยละ 1.5

ทรัพย์สินประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน ในส่วนของวิทยุ พบว่าในภาพรวมของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ร้อยละ 30.9 มีวิทยุไว้รับฟังข่าวสารและสิ่งบันเทิง พบว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนมีครัวเรือนที่มีวิทยุไว้ในครัวเรือนร้อยละ 32.9 สูงกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 28.4 ในส่วนของโทรทัศน์ พบว่ามีครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือโดยภาพรวมมีโทรทัศน์ขาวดำในความครอบครองร้อยละ 22.2 โดยพบว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างมีโทรทัศน์ในครัวเรือนร้อยละ 23.1 สูงกว่าภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 21.3 ส่วนโทรทัศน์สี พบว่าครัวเรือนยากจนเขตภาคเหนือมีโทรทัศน์สีในความครอบครองถึงร้อยละ 44.8 โดยพบว่าครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่างมีโทรทัศน์สีในครัวเรือนร้อยละ 50 สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 39.9

สำหรับตู้เย็น พบว่าครัวเรือนภาคเหนือในภาพรวมร้อยละ 28.8 มีตู้เย็นในครัวเรือน พบว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนมีตู้เย็นในความครอบครองร้อยละ 31 สูงกว่าครัวเรือนยากจนในภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีร้อยละ 26.4

ในส่วนของชุดรับแขก ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีชุดรับแขกที่บ้านร้อยละ 1.9 และพบว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนมีชุดรับแขกร้อยละ 2.3 สูงกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีร้อยละ 1.4 เท่านั้น

การหุงต้มอาหารในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 69.3 ใช้เตาอั้งโล่ในการประกอบอาหาร หากจะเปรียบเทียบภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่างก็พบว่าทั้ง 2 ส่วนมีครัวเรือนที่ใช้เตาอั้งโล่ร้อยละ 69 เท่าๆ กัน แต่พบว่ามีความแปรปรวนในการใช้เตาอั้งโล่ในกลุ่ม 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา กล่าวคือพบว่าครัวเรือนในจังหวัดอุดรดิตถ์ใช้เตาอั้งโล่ถึงร้อยละ 89.5 ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรมีการใช้เตาอั้งโล่เพียงร้อยละ 49.5 เท่านั้น หากแต่มีการหุงต้มอาหารโดยการก่อไฟกับพื้นสูงถึงร้อยละ 26.2 และมีการใช้เตาแก๊สสูงถึงร้อยละ 16.5

นอกจากการประกอบอาหารโดยใช้เตาอั้งโล่เป็นส่วนใหญ่แล้ว รองลงไปร้อยละ 13.9 ครัวเรือนยากจนภาคเหนือใช้วิธีการก่อไฟกับพื้น ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชรเป็นส่วนใหญ่คือร้อยละ 27.6 และ 26.2 ตามลำดับ ในขณะที่เป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยาและอุดรดิตถ์มีน้อยมากเพียงร้อยละ 1.8 และ 1 ตามลำดับ

นอกจากนั้นเป็นส่วนน้อยของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีการใช้เตาแก๊ส ร้อยละ 9.9 ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรและพะเยา คิดเป็นร้อยละ 16.5 และ 13.5 ตามลำดับ และเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุดรดิตถ์และเชียงใหม่เพียงร้อยละ 5.7 และ 3.8 ตามลำดับ และยังมีครัวเรือนที่ใช้ทั้งเตาแก๊สและเตาอั้งโล่ ร้อยละ 7.9

ในส่วนของเครื่องประดับประเภททอง ส่วนใหญ่ร้อยละ 94.1 ไม่มีทรัพย์สินประเภทนี้แต่อย่างใด หากจะเปรียบเทียบในระหว่าง 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา จะพบว่า ครัวเรือนในจังหวัดพะเยามีครัวเรือนที่มีเครื่องประดับเป็นทองมากที่สุดคือร้อยละ 8.1 และครัวเรือนในจังหวัดอุดรดิตถ์มีเพียงร้อยละ 2.2 เท่านั้นที่มีเครื่องประดับเป็นทอง ส่วนใหญ่จะมีเครื่องประดับเป็นทองที่มีมูลค่าระหว่าง 0.5 – 1 บาทน้ำหนัก

ในส่วนของเงินออมในครัวเรือนพบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 89.7 ไม่มีเงินออมในครัวเรือนเลย ในกลุ่มครัวเรือนที่มีเงินออม พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 4 มีเงินออมเพียง 101 – 500 บาท และรองลงไปร้อยละ 3.3 มีเงินออมเพียง 1,001 – 5,000 บาท การศึกษาค่าเฉลี่ยเงินออมพบว่า ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือโดยภาพรวมมีเงินออมเฉลี่ย 220.54 บาทต่อครัวเรือน หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่าเงินออมเฉลี่ยของครัวเรือนภาคเหนือตอนบนเป็น 147.59 บาท และ เงินออมเฉลี่ยของครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างเป็น 296.67 บาท หากจะเปรียบเทียบในระดับ 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา พบว่า เงินออมเฉลี่ยของครัวเรือนอุดรดิตถ์เป็น 411.43 บาท นับว่าสูงที่สุด ครัวเรือนจังหวัดกำแพงเพชรเป็น 178.53 บาท ครัวเรือนจังหวัดพะเยาเป็น 152.07 บาท และครัวเรือนจังหวัดเชียงใหม่มีเงินออมเฉลี่ยต่ำที่สุดที่ 142.86 บาท

ตารางที่ 14 ทรัพย์สินในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ทรัพย์สินในปัจจุบัน	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	สัตว์เลี้ยง							
	- โค	4.9	0.4	3.6	2.9	3.9	10.8	7.3
	- กระบือ	0.6	-	-	-	1.0	2.0	1.5
2	เครื่องมือประกอบอาชีพ							
	- รถไถเดินตาม	15.1	1.9	10.8	6.5	7.6	40.8	24.0
	- ล้อ (เกวียน)	1.7	1.0	-	0.5	3.8	1.9	2.9
3	ยานพาหนะ							
	- รถจักรยาน	46.9	13.4	64.0	39.8	45.8	63.1	54.4
	- รถจักรยานยนต์	30.0	26.7	28.8	27.3	28.6	36.0	31.7
	- อายุรถ 1 – 5 ปี	16.5	9.5	16.2	13.0	20.0	20.4	20.2
	- รถยนต์	1.5	3.0	-	1.5	2.0	2.0	2.0
4	เครื่องใช้ในบ้าน							
	- วิทยุ	30.9	21.0	44.1	32.9	32.4	25.2	28.4
	- โทรทัศน์ขาวดำ	22.2	3.8	37.8	21.3	19.0	27.2	23.1
	- โทรทัศน์สี	44.8	40.0	39.6	39.9	44.8	55.4	50.0
	- ตู้เย็น	28.8	34.3	27.9	31.0	26.7	26.2	26.4
	- ชุดรับแขก	1.9	2.9	1.8	2.3	1.9	1.0	1.4
5	เครื่องประดับทองคำ	5.8	5.8	8.1	6.9	2.2	7.8	4.9
	เงินออมเฉลี่ย	220.54	142.86	152.07	147.59	411.43	178.53	296.67

4.2.2 สภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินทางการเกษตร

เมื่อพิจารณาถึงประเด็นปัญหาความยากจนหรือการที่คนในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งของประเทศยากจน สาเหตุหนึ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่มีผลไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ก็คือสภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินหรือพื้นที่ผลิตทางการเกษตร จึงจำเป็นต้องนำมาพิจารณาเป็นปัจจัยหรือตัวแปรหลักพื้นฐานประการหนึ่งที่ขาดไม่ได้ เพราะกรณีสภาวะแวดล้อมทางกายภาพไม่เอื้ออำนวย อาทิ ดินเลว ดินตื้น เนื้อดินหยาบไม่อุ้มน้ำ ดินมีมลพิษ ทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำมีไม่เพียงพอ ขาดแคลนในช่วงฤดูแล้งทั้งน้ำอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตร น้ำมีมลพิษ ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย แคว้งผาเปิดหน้าดิน จนถูกกัดเซาะหรือกัดกร่อนพังทลายหรือพัดพาหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์และมีธาตุอาหารไปด้วยการกระทำของน้ำและลมเป็นสำคัญ เหล่านี้ นอกจากประชากรจะใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยหรือใช้ไม่ได้แล้ว ยังเป็นแรงผลักดันให้ประชากรในพื้นที่ต้องอพยพหรือออกไปหางานที่อื่น หรือทำงานอื่นนอกการเกษตร ซึ่งก็ก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานในประเทศหรือต่างประเทศ รวมถึงการตกงานกลับภูมิลำเนาในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจและเป็นภาระแก่ครอบครัว หรืออาจเรียกได้ว่าเกิดภาวะยากจนฉับพลัน อันจะมีผลตามมาอีกมากมายซึ่งรวมถึงทั้งสุขภาพจิตและสุขภาพกายโดยส่วนรวมด้วย

เรื่องของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทรัพยากรธรรมชาตินี้ รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ชัดเจนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่นอกจากจะให้ **“การบริหารจัดการการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”** เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบท ที่เน้น **“คน”** เป็นศูนย์กลางและเป้าหมายหลักของการพัฒนาแล้ว ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนหรือคนจนในระดับประเทศ ก็ยังได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์และกรอบแนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนใหม่ ที่พิจารณาความยากจนในแง่ของการขาดทางเลือก และโอกาสในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งยอมรับให้ **“จนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”** เป็นองค์ประกอบสำคัญอันดับสองรองจาก **“จนเงิน”** เพราะองค์ประกอบหรือปัจจัยในด้านนี้จะเป็นส่วนช่วยสร้างเสริมโอกาสให้กลุ่มคนยากจนจำนวน 8 ล้านคนในการประกอบอาชีพการเกษตรให้มีรายได้พอเพียง และมีทางเลือกที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชนบทได้อย่างมั่นคง ดังรายละเอียดในกรอบแนวคิดด้านตัวชี้วัดความยากจน (รูปที่ 2 หน้า 13)

4.2.2.1 ทรัพยากรดินและการใช้ที่ดิน

สำหรับพื้นที่ทำกินหรือที่ทำการเกษตรของประชากรเป้าหมายยากจนในภาคเหนือ (ทางการปกครอง) พบว่าส่วนใหญ่หรือเกินครึ่งหรือร้อยละ 55.1 ของทั้งหมด เป็นที่ราบ ที่ดอน และที่เชิงเขาในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 57.2 ของทั้งหมดเป็นที่ราบ ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง และที่ดอนในภาคเหนือตอนล่าง

อย่างไรก็ดี ประชากรยากจนในภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างก็ได้มีโอกาสทำกินหรือผลิตทางการเกษตรมากที่สุดในพื้นที่ราบเหมือนๆ กันประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 26.9 และร้อยละ 27.4 ตามลำดับ ส่วนที่ยังต้องอาศัยทำกินในเขตที่ราบขั้นบันไดและที่สูงหรือที่ภูเขา นับว่าน้อยมาก (การศึกษาค้นคว้าได้มุ่งประเด็นที่จะศึกษาประชากรชนบทไทยที่ยากจน แต่ไม่ได้เน้นการเลือกศึกษาประชากรชาวไทยภูเขา) ดังนั้นปัญหาการเปิดหน้าดินทำการเกษตรบนที่สูงจนดินพังทลาย และส่งผลให้สูญเสียผลผลิตจึงปรากฏน้อยมากเช่นกัน ยกเว้นเฉพาะพื้นที่สูงเชิงเขาในจังหวัดเชียงใหม่ที่ประชากรมากกว่า 1 ใน 4 หรือร้อยละ 26.7 ของทั้งหมดยอมรับว่าเคยประสบกับปัญหาดินหน้าถูกกัดเซาะพังทลาย ส่งผลให้ผลผลิตเสียหายเกือบทั้งหมด ยิ่งกว่านั้นประมาณร้อยละ 10 – 15 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 11.1 และ 14.4 ของประชากรทั้งหมดในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ยังเผชิญกับปัญหาน้ำขาดแคลนไม่พอใช้ในฤดูแล้ง และพบว่าระดับบนสุดของน้ำได้ดินปัจจุบันได้ลดลงต่ำกว่าระดับปกติในอดีต และถ้าเป็นพื้นที่ป่าถูกเปิดทำการเกษตร โดยการถางและเผาติดต่อกันมาในอดีตก็พบว่าในปัจจุบันบางพื้นที่เกิดสภาพดินเสื่อมจนต้องทิ้งร้าง และบางแห่งก็ไม่เหลือพืชพรรณใดๆ ปกคลุม จากคำยืนยันของประชากรยากจนในชนบททั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน หรือร้อยละ 15 และร้อยละ 16 ตามลำดับ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ประชากรยากจนจะประสบกับปัญหาเรื่องป่าเปิดเสื่อมโทรมและทิ้งร้างมากกว่าอีกสองจังหวัดตัวอย่าง ทั้งนี้อาจจะอธิบายได้จากพื้นที่หมู่บ้านตัวอย่างยากจนและมีคนตกงานของจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์อยู่ในที่สูงหรือเขตภูเขามากกว่าก็เป็นได้ ดังนั้นการเปิดพื้นที่ป่าแบบเหลือไม้ใหญ่เป็นร่มเงาก็มีร้อยละของผู้ให้ข้อมูลในสองจังหวัดนี้มากกว่าหรือมากกว่าร้อยละ 10 เล็กน้อยเท่าๆ กัน ในขณะที่อีกสองจังหวัดประชากรยากจนให้ข้อมูลเรื่องนี้ต่ำกว่าร้อยละ 10 เหมือนๆ กัน เป็นต้น

นอกจากนี้ประชากรเป้าหมายประมาณครึ่งหนึ่ง หรือร้อยละ 52.8 ของทั้งหมด (ร้อยละ 58.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 46.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยังได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะดินของพื้นที่ทำกินทางการเกษตรในหมู่บ้านของตน คือ เพียงร้อยละ 9.7 ของทั้งหมด หรือร้อยละเท่าๆ กัน ของประชากรในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างที่ให้ความเห็นว่าดินในการทำเกษตรในพื้นที่ของตนอยู่ในเกณฑ์ดีและให้ผลผลิตข้าวนาปีอยู่ระหว่างมากกว่า 400 – 500 กก./ไร่ ซึ่งเป็นเกณฑ์เดียวกับผลผลิตเฉลี่ยข้าวนาปีของภาคเหนือในปี 2540/41 คือ 403 กก./ไร่ (ผลผลิตเฉลี่ยข้าวนาปีของภาคเหนือในปี 2541 คือ 671 กก./ไร่) (เอกสารเลขที่ 31/2542 สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปีเพาะปลูก 2540/41 หน้า 15 และ 19) ส่วนประชากรอีกร้อยละเท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 11.8 ของทั้งหมด (ร้อยละ 13 ของประชากรในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 10.7 ของประชากรในภาคเหนือตอนล่าง) ที่ให้ความเห็นว่าดินดีและให้ผลผลิตเฉลี่ยมากกว่า 500 กก./ไร่ ถึง 1,000 กก./ไร่ แต่เกือบร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด (มากกว่าร้อยละ 17 เท่าๆ กันของ

ประชากรภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) เห็นว่าดินยังให้ผลผลิตข้าวนาปีต่ำระหว่าง มากกว่า 100 กก./ไร่ ถึง 400 กก./ไร่ นอกจากนี้การพูดถึงผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ที่ต่ำนั้นยังแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพราะที่จริงแล้ว ประชากรเป้าหมายเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็เป็นเพียงผู้รับจ้างทางการเกษตรหรือรับจ้างทั่วไป ไม่ใช่เกษตรกรเจ้าของที่ดิน การให้ข้อมูลเรื่องผลผลิตจึงมักจะเป็นเพียงข้อมูลที่รับทราบจากการไปรับจ้างเพื่อนบ้าน ยกเว้นลักษณะดินที่สามารถบอกได้โดยตรงจากการเป็นเจ้าของที่ดินและจากการเป็นแรงงานในไร่นา และยังสามารถบอกได้ถึงลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่ดินทำกิน หรือวิธีการเพาะปลูกในหมู่บ้านของเขาว่ามีลักษณะอย่างไร คือ มีการใช้ที่ดินในเชิงอนุรักษ์ดินน้ำมากน้อยเพียงใด ซึ่งก็พบว่ามีการตอบในลักษณะหลากหลายด้วยร้อยละที่เล็กน้อยมาก แต่ก็สามารถให้เป็นข้อคิดได้ว่า ถ้าเป็นการปลูกบนเขาหรือพื้นที่สูงหรือลาดเขาที่เป็นการปลูกในแนวเหนือ-ใต้ ที่ปลูกง่าย แต่ขณะเดียวกันก็ง่ายต่อการพังทลายของหน้าดินด้วยการกระทำของน้ำเป็นสำคัญ ด้วยร้อยละเฉลี่ยสูงสุด คือร้อยละ 13 ของทั้งหมด (ร้อยละ 10.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 15.9 ของภาคเหนือตอนล่าง) โดยประชากรในจังหวัดอุดรธานีและเชียงใหม่ มีความเห็นในเรื่องนี้สูงสุดคือร้อยละ 27.6 และร้อยละ 14.3 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ ส่วนความเห็นในเชิงอนุรักษ์ดินน้ำของพื้นที่ทำเกษตรจะน้อยมากดังกล่าวแล้ว คือเฉลี่ยร้อยละ 0.5 ถึงร้อยละ 9 ของประชากรทั้งหมดด้วยลักษณะการปลูกพืชเชิงอนุรักษ์จากมากมาหาน้อย คือ มีการทำคันดินและหรือคันคูน้ำรอบแปลงเพาะปลูก (ร้อยละ 9) การปลูกพืชหมุนเวียนตามฤดูกาล (ร้อยละ 8.5) การเลือกประเภทพืชที่เหมาะสมกับดินและน้ำมาปลูก (ร้อยละ 7.5) การปลูกพืชผสมหลายชนิดในแปลงเดียวกัน (ร้อยละ 6.4) มีการเลือกประเภทพืชตระกูลถั่วมาปลูกสลับ (ร้อยละ 5) การปลูกพืชในแนวนอนหรือแนวระดับบนพื้นที่สูงหรือลาดเขา (ร้อยละ 3.5) การปลูกพืชสลับหรือปลูกเป็นแถบตามแนวระดับ (ร้อยละ 2.4) การปลูกแบบขั้นบันไดบนพื้นที่สูงหรือที่ลาดเขา (ร้อยละ 1.2) และมีการใช้พืชคลุมดินหรือวัสดุคลุมดิน (ร้อยละ 0.7) ส่วนในด้านการอนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของดินเกษตร ประชากรให้ความเห็นสูงสุดเฉลี่ยร้อยละ 30.4 ของทั้งหมดว่า ดินได้รับการไถพรวนและเติมปุ๋ยวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร และพะเยาสูงถึงร้อยละ 42.7 และ 34.2 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ ในขณะที่ในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรธานี ประชากรได้ใช้วิธีนี้บำรุงดินใกล้เคียงกันมากประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.9 และ 22.9 ตามลำดับ แต่วิธีการที่น่าสนใจในการบำรุงดินซึ่งต้องสนับสนุนให้ทำมากขึ้น คือการใส่ปุ๋ยคอก (ร้อยละ 2.6) และการใส่ปุ๋ยหมักและปุ๋ยพืชสดเท่าๆ กัน (ร้อยละ 0.5) ร่วมกับการไถพรวนแปลงเพาะปลูก

4.2.2.2 ทรัพยากรน้ำและการใช้น้ำ

สำหรับความเห็นของประชากรในด้านทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำในการเกษตร และการอุปโภคบริโภคในพื้นที่ศึกษาว่ามีความได้เปรียบเสียเปรียบกับการประกอบอาชีพ และสมดุลของพื้นที่มากน้อยเพียงใดนั้น มีดังนี้

(1) **น้ำดื่มและน้ำใช้หรือน้ำอุปโภคบริโภคในบ้านเรือนและชุมชนในพื้นที่ศึกษา** มีความชัดเจนคือกรณีน้ำดื่มที่ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง ประชากรชนบทในภาคเหนือส่วนใหญ่หรือประมาณครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 46.2 และร้อยละ 48.6 ของประชากรในแต่ละฤดูกาลคือฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ ได้อาศัยน้ำประปาในหมู่บ้านเป็นแหล่งน้ำดื่มสำคัญไม่แตกต่างกัน (ร้อยละ 46.7 และ 43.1 ของประชากรในภาคเหนือตอนบนในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ และร้อยละ 51.9 และ 54.3 ของประชากรในภาคเหนือตอนล่างในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ) แต่แหล่งน้ำดื่มที่มีความสำคัญในอันดับถัดมาหรืออันดับสองและสามในฤดูฝนและฤดูแล้งจะสลับที่กัน คือแหล่งน้ำดื่มถัดจากน้ำประปาในฤดูฝนคือน้ำฝน ประมาณร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 19.6 คือร้อยละ 16.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) แต่ในฤดูแล้งคือน้ำจากบ่อขุดในเขตบ้านเรือนของตนเอง (ร้อยละ 20 คือร้อยละ 27.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 12.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนจังหวัดที่อาศัยบริโภคน้ำฝนในฤดูฝนสูงสุด คืออุตรดิตถ์ (ร้อยละ 28.6 ของประชากรในจังหวัด) และจังหวัดพะเยา (ร้อยละ 22.5 ของประชากรในจังหวัด) ในขณะที่ประชากรจังหวัดที่อาศัยบริโภคน้ำจากบ่อขุดของตนเองมากที่สุดประมาณ 1 ใน 3 คือ เชียงใหม่ (ร้อยละ 33.3 ของจังหวัด) และพะเยา (ร้อยละ 21.6 ของจังหวัด) นอกจากนี้ประชากรในภาคเหนือยังได้อาศัยแหล่งน้ำดื่มประเภทอื่นๆ ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งไม่แตกต่างกัน และด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งส่วนใหญ่ก็ไม่เกินร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมด อาทิ บ่อบาดาลสาธารณะ บ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นของเพื่อนบ้าน น้ำในลำห้วย หนอง สระ ฯลฯ เป็นต้น ปริมาณน้ำจากแหล่งต่างๆ ดังกล่าวได้ช่วยให้ประชากรชนบทภาคเหนือประมาณ 4 ใน 5 หรือร้อยละ 81.8 ของทั้งหมด มีพอใช้ดื่มกินตลอดฤดูฝน (ร้อยละ 81.5 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 82.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) และประมาณ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 67.9 ของทั้งหมดมีพอใช้ตลอดฤดูแล้ง (ร้อยละ 71.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 64.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) (กล่าวอีกนัยหนึ่งประชากรในจังหวัดพะเยามีปริมาณน้ำดื่มในฤดูฝนพอใช้สูงสุดหรือร้อยละ 86.5 และในเชียงใหม่มีปริมาณน้ำดื่มพอใช้น้อยที่สุด ร้อยละ 76.2 แต่ในฤดูแล้งประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์มีน้ำดื่มในปริมาณที่พอใช้น้อยที่สุดหรือเพียงร้อยละ 54.3 ในขณะที่ในจังหวัดพะเยาประชากรมีน้ำดื่มพอใช้สูงสุดร้อยละ 75.7 ถัดมาคือประชากรในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 74.8 อย่างไรก็ตาม ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งก็ยังพบว่ามีประชากรภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างขาดแคลนน้ำดื่ม เพียงแต่ในฤดูฝนเฉลี่ยเพียงร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด และไม่มีมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ส่วนในฤดูแล้งมีร้อยละของการขาดแคลนน้ำดื่มสูงถึงร้อยละ 23.8 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 18.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 29.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ขาดแคลนน้ำดื่มในฤดูแล้งสูงสุดเกือบครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 42.9 ของจังหวัด นับเป็นกรณีที่ต้องมีการพิจารณาและได้รับความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน

ส่วนน้ำใช้ในบ้านเรือนและชุมชนตลอดปีหรือทั้งฤดูฝนและฤดูแล้งสำหรับประชากรในภาคเหนือก็คือ แหล่งเดียวกับน้ำดื่ม นั่นเอง คือ น้ำประปาและบ่อขุดของตนเองเป็นแหล่งน้ำใช้สำคัญสองอันดับแรกตลอดปีหรือทั้งสองฤดูกาล ส่วนน้ำฝนนั้นตามความเป็นจริงแล้วชาวบ้านหรือคนทั้งในชนบทและในเมืองจะรองเก็บไว้เป็นน้ำดื่มส่วนใหญ่ จะแบ่งมาใช้ในการบ้านเรือนก็เฉพาะจำเป็นเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี ร้อยละของประชากรที่ใช้น้ำประปาในการอุปโภคในบ้านเรือนชุมชนจะน้อยกว่าใช้ดื่ม คือ เฉลี่ยร้อยละ 57.1 และร้อยละ 55.7 ของทั้งหมดในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ โดยเฉพาะในฤดูแล้งประชากรที่ใช้น้ำประปาในบ้านเรือนและชุมชนในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างจะมีร้อยละที่ไม่ต่างกัน จะมีเพียงประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรที่ใช้น้ำประปาในบ้านเรือนสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ ทั้งในฤดูฝน (ร้อยละ 61.2) และฤดูแล้ง (ร้อยละ 59.2) ส่วนร้อยละที่ใช้น้ำจากบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นเพื่อบริโภคในบ้านเรือนก็ไม่ต่างจากที่ใช้ดื่มกิน คือ ประมาณร้อยละ 20 (ร้อยละ 20.3 และ 21.2 ของประชากรทั้งหมดในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยร้อยละ 27.3 และ 26.9 ของสองฤดูกาลตามลำดับในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 13 และ 15.4 ของสองฤดูกาลตามลำดับในภาคเหนือตอนล่าง) โดยภาคเหนือตอนบนจะนิยมใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้นที่ขุดขึ้นใช้ในเขตบ้านของตน หรือได้ใช้มากกว่าในภาคเหนือตอนล่าง เพราะระดับบนสุดของน้ำใต้ดินไม่ลึกจนเกินไป หรืออยู่ในช่วง 5/6 เมตร ถึง 10/12 เมตร เป็นส่วนใหญ่ตามที่ชาวชนบทในภาคเหนือตอนบนนิยมขุดกันทั่วไป (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2542) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ประชากรเป้าหมายเกือบ 1 ใน 3 ใช้น้ำบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นของตนมากที่สุดถึงร้อยละ 31.4 ในฤดูฝนและร้อยละ 30.5 ในฤดูแล้ง และในทางตรงข้ามประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรจะใช้ประโยชน์บ่อขุดน้อยที่สุดในฤดูแล้งเพียงร้อยละ 13.6 และในฤดูฝนใช้ประโยชน์พอกๆ กับประชากรเป้าหมายในจังหวัดอุตรดิตถ์คือร้อยละ 12 ของแต่ละจังหวัด ส่วนแหล่งน้ำใช้อื่นๆ ที่ใช้กันร้อยละ 0.2 จนถึงไม่เกินร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดหรือแหล่งละเพียงไม่กี่รายนั้นก็แหล่งเดียวกับน้ำดื่มที่กล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งเมื่อรวมทุกแหล่งแล้วประชากรเป้าหมายทั้งหมดประมาณ 4 ใน 5 หรือเฉลี่ยร้อยละ 82.3 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 80.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 84.1) ยืนยันว่าพอใช้ในฤดูฝน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งมีประชากรที่เดือดร้อนเรื่องขาดแคลนน้ำใช้ในฤดูฝนเพียงร้อยละ 4.5 หรือพอกๆ กันทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง แต่ในฤดูแล้งปริมาณน้ำที่ประชากรยอมรับว่ามีพอใช้ได้ลดลงเหลือเพียงประมาณ 2 ใน 3 คือร้อยละ 68.9 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 70.4 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 67.3) ที่น่าสนใจคือประชากรจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งใช้น้ำประปาสูงสุด และบ่อน้ำตื้นน้อยที่สุดในการอุปโภคบริโภคได้ให้ค่ายืนยันสูงสุดหรือร้อยละ 82.5 ของจังหวัดว่ามีน้ำพอใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งลดจากฤดูฝนเพียงร้อยละ 2 เท่านั้นเอง ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ก็มีน้ำพอใช้ในฤดูแล้งลดน้อยจากฤดูฝนถึงร้อยละ 31.4 ซึ่งนับเป็นความแตกต่างสูงมาก ถัด

มาคือจังหวัดเชียงใหม่ที่มีปริมาณน้ำพอใช้ในฤดูแล้งน้อยกว่าฤดูฝนร้อยละ 11.4 และจังหวัดพะเยา น้อยกว่าร้อยละ 9 สถิติเหล่านี้จะส่งผลถึงแนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำใช้อุปโภคบริโภคในปัจจุบันและอนาคต

(2) **กรณีทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำใช้ทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา** พบว่าโดยเฉพาะในฤดูแล้งประชากรส่วนใหญ่ที่ให้ข้อมูลหรือร้อยละ 19.3 ของทั้งหมด (ร้อยละ 16.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 22.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยอมรับว่ามีการขาดแคลนน้ำเพื่อทำการเกษตร โดยที่ประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำทำการเกษตรสูงสุดถึงร้อยละ 35.6 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือประชากรส่วนน้อยหรือเพียงร้อยละ 10.6 (ร้อยละ 10.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 11.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) เท่านั้นที่มีน้ำพอใช้ในการเกษตร โดยประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรมีน้ำพอใช้ทำการเกษตรฤดูแล้งได้สูงสุดถึงร้อยละ 15.5 ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์มีน้ำพอทำการเกษตรฤดูแล้งน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 6.7 จังหวัดพะเยาก็มีน้ำพอใช้ในฤดูแล้งเพียงร้อยละ 7.2 และจังหวัดเชียงใหม่มีน้ำพอใช้ ร้อยละ 13.3 ในฤดูแล้ง ดังนั้นโดยภาพรวมแล้วจะพบว่าตัวเลขขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งของพื้นที่เกษตรในภาคเหนือที่กลุ่มประชากรยากจนอยู่อาศัยนับว่าอยู่ในเกณฑ์รุนแรงและรุนแรงมาก ต้องมีการแก้ไขและพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดอาชีพที่พึ่งพาของคนชนบทเกษตรได้อย่างเร่งด่วนต่อไป และส่วนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรก็ยังคงมีความชัดเจนว่าทั้งฤดูฝนและฤดูแล้งหรือตลอดทั้งปีประชากรยากจนต้องอาศัยน้ำฝนหรือปริมาณฝนที่เลือกตกค้างมาใช้ในการเกษตรในฤดูแล้ง หรือที่รู้จักกันว่า “เกษตรน้ำฝน” หรือ “น่าน้ำฝน” (rainfed) โดยที่ประชากรมากกว่า 1 ใน 3 หรือร้อยละ 38.9 ของทั้งหมดได้ใช้น้ำฝนในฤดูแล้งโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์เกินครึ่งหรือร้อยละ 56.2 ของจังหวัด และกำแพงเพชรร้อยละ 42.7 ของจังหวัดได้อาศัยน้ำฝนทำการเกษตรสูงสุด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือประชากรในภาคเหนือตอนล่างได้ใช้น้ำฝนทำการเกษตรร้อยละ 45.7 ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนประชากรได้ใช้เพียง 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33.3 และ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 24.3 ของแต่ละจังหวัดในเชียงใหม่และพะเยา ตามลำดับหรือร้อยละ 32.4 ของภาคได้อาศัยน้ำฝนทำการเกษตร ซึ่งร้อยละดังกล่าวเหล่านี้ได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัดในฤดูแล้ง คือเฉลี่ยประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.5 ของประชากรทั้งหมดที่ทำเกษตรน้ำฝนในฤดูแล้ง โดยภาคเหนือตอนล่างได้ใช้น้ำฝนร้อยละ 28.4 ของภาค (จังหวัดอุตรดิตถ์ก็ได้ใช้น้ำฝนเกิน 1 ใน 3 หรือร้อยละ 36.2 และกำแพงเพชรได้ใช้น้ำฝนร้อยละ 20.4) ส่วนภาคเหนือตอนบนได้ใช้น้ำฝนทำการเกษตรฤดูแล้งเพียงร้อยละ 14.8 ของภาค หรือเท่าๆ กันในเชียงใหม่ (ร้อยละ 15.2) และพะเยา (ร้อยละ 14.4) ส่วนแหล่งน้ำอื่นๆ ที่ประชากรได้พออาศัยทำเกษตรในฤดูแล้งและฤดูแล้ง เพียงร้อยละ 1 ถึงไม่เกินร้อยละ 5 ของประชากรเหมือนกันในแต่ละจังหวัด หรือในภาคเหนือทั้งหมดหรือเฉพาะภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง แหล่งน้ำเหล่านี้ประกอบด้วย ห้วย หนอง สระ แม่น้ำลำคลอง (ถ้ามี) บ่อบาดาลของตนเองและสาธารณะ (ถ้ามี) บ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้น (ถ้ามี) อ่างเก็บน้ำในบางพื้นที่ ระบบชลประทานราษฎรหรือ

เหมืองฝายในภาคเหนือตอนบน และระบบประปาในบางพื้นที่ที่นำมาใช้ในการเกษตรบ้างครั้งคราว ซึ่งสรุปแล้ว แหล่งน้ำอื่นๆ เหล่านี้ก็ไม่แน่ว่ามีนัยสำคัญกับการพัฒนาหรือส่งเสริมด้านการเกษตรแต่ประการใด นอกจากจะปรับปรุงพัฒนาให้ประโยชน์ได้อย่างจริงจังและเต็มที่ในอนาคต

(3) สำหรับเรื่องระยะทางของแหล่งน้ำดื่มและน้ำใช้หรือน้ำบริโภคอุปโภคในบ้านเรือนชุมชน กับ **ความสะดวกในการใช้น้ำเหล่านั้น** พบว่าส่วนใหญ่ประชากรไม่มีปัญหา เพราะแหล่งน้ำทั้งบริโภคและอุปโภค จะอยู่ในบริเวณบ้านหรือห่างไม่เกินครึ่งกิโลเมตร หรือน้อยกว่า 500 เมตร ดังนั้นประชากรเกือบร้อยละ 90 ของทั้งหมดหรือเท่าๆ กันในแต่ละจังหวัดจึงยืนยันถึงความสะดวกในการนำน้ำมาใช้หรือดื่มในครัวเรือน หรือ ส่วนน้อยประมาณร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดหรือมากกว่าเล็กน้อยในภาคเหนือตอนล่างที่ไม่สะดวกนัก หรือไม่สะดวกที่ต้องไปนำหรือขนน้ำมาใช้บริโภคและอุปโภคเป็นระยะทางเกินกว่ากิโลเมตร ถึง 3 – 4 กิโลเมตร ส่วนที่ต้องไปขนเกิน 10 กิโลเมตร นับได้เป็นรายๆ ไป คือ มีเพียง 1 – 2 รายในแต่ละจังหวัดเท่านั้น

กรณีของแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจะมีความแตกต่างไปจากแหล่งน้ำบริโภคอุปโภคในด้านระยะทาง และความสะดวกในการนำมาใช้ในพื้นที่เกษตร ด้วยปัญหาความแห้งแล้ง และการขาดแคลนน้ำหรือระบบชลประทานของรัฐที่จะช่วยบรรเทาหรือแก้ปัญหาเรื่องน้ำ ดังที่อธิบายแล้วว่าประชากรยังต้องพึ่งน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ตลอดปีหรือทั้งสองฤดูกาล แม้จะได้อาศัยไม่ถึงครึ่งของประชากรทั้งหมดในฤดูฝนและเพียง 1 ใน 5 ของประชากรที่ได้ใช้ในฤดูแล้ง ดังนั้นประชากรที่ได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรในระยะไม่เกิน 500 เมตร ประมาณ 1 ใน 3 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 35.8 (ร้อยละ 31.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 39.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็จะเป็นบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นในบริเวณบ้าน และบ่อบาดาลของตนเองหรือสาธารณะในหมู่บ้าน รวมทั้งห้วยหนอง สระเป็นสำคัญ โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ และกำแพงเพชร ที่มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ดังกล่าวอยู่ภายในรัศมีไม่เกิน 500 เมตรมากที่สุด เกือบครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมดเท่ากันคือร้อยละ 47.6 และในทางตรงข้ามประชากรในจังหวัดพะเยามีแหล่งน้ำทำการเกษตรอยู่ใกล้ๆ หรือไม่เกิน 500 เมตรน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 17.1 อย่างไรก็ดี การอยู่ใกล้หรือไกลแหล่งน้ำทางการเกษตรก็ยังไม่เป็นปัญหาเท่ากับความสะดวกในการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรที่พบว่ามีน้อยมาก เพราะประชากรเพียงร้อยละ 16.7 ของทั้งหมดที่ให้ความเห็นว่ามีความสะดวกในการนำน้ำมาใช้ในการเกษตร (ร้อยละ 19 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 14.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) ประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์ยอมรับหรือยืนยันถึงความสะดวกและไม่สะดวกด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 8.6 และร้อยละ 9.5 ตามลำดับ ในขณะที่ประชากรในอีก 3 จังหวัดที่ให้ข้อมูลเพียงเล็กน้อยดังกล่าวแล้ว ก็ยังได้พูดถึงความสะดวกมากกว่าไม่สะดวกประมาณเท่าตัวในการนำน้ำมาใช้ในการ

เกษตร ข้อสังเกตประการหนึ่งที่มีประชากรเป้าหมายตอบน้อยมากในประเด็นนี้อาจเป็นเพราะประชากรยากจนเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ใช่เกษตรกรโดยตรง แต่เป็นผู้รับจ้างทำการเกษตรนั่นเอง

(4) ปกติแล้วเกษตรกรหรือผู้ประกอบการอาชีพทางการเกษตรไม่ได้มีปัญหาเฉพาะเรื่องปริมาณน้ำมากหรือน้ำท่วมและน้ำน้อยหรือน้ำขาดแคลนโดยตรงเท่านั้น แต่ยังมีปัญหากับพื้นที่ทำการเกษตรหรือที่เพาะปลูกว่าอยู่ในลักษณะภูมิประเทศแบบไหน ยากต่อการส่งน้ำเข้าถึงหรือต่อการรับน้ำ แต่ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นคือประชากรเป้าหมายที่จริงแล้วก็คือผู้รับจ้างทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่และรับจ้างทั่วไป มากกว่า 2 ใน 3 หรือร้อยละ 70.8 ของทั้งหมด จึงไม่ได้ข้อมูลในประเด็นนี้หรือไม่ตอบ ในขณะที่เกือบ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 29.2 ของทั้งหมด (ร้อยละ 27.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 31.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) ตอบว่าไม่ทราบปัญหาเรื่องน้ำในพื้นที่ แต่ประชากรเพียงไม่กี่รายหรือร้อยละ 3.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 1.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 4.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ที่ยอมรับว่ามีพื้นที่ทำกินทางการเกษตรเป็นที่ลุ่มต่ำ น้ำท่วมมากและนาน แต่ไม่มากพอที่จะทำให้ผลผลิตเสียหายด้วยร้อยละที่สูงที่สุด คือร้อยละ 67.7 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 55.1 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 80.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรที่ได้ยืนยันประเด็นนี้สูงสุดเกือบร้อยละ 90 ของประชากรในจังหวัด ในขณะที่เชียงใหม่ประชากรยืนยันเรื่องเดียวกันนี้น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 35.2 ส่วนที่มีการยอมรับว่าผลผลิตเสียหายจากน้ำท่วมพื้นที่เกษตรยิ่งเล็กน้อยมากหรือไม่ก็รายและผลผลิตที่เสียหายไปก็มีตั้งแต่ร้อยละ 5 จนถึงไม่เกินครึ่งหรือร้อยละ 50 แต่สถิติหรือตัวเลขเหล่านี้ก็นับว่าน้อยมากจนไม่มีนัยสำคัญที่จะนำไปอ้างอิงได้

ส่วนพื้นที่เกษตรที่มีลักษณะอื่นๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีผลต่อขบวนการผลิตและผลผลิตนั้น ประชากรเป้าหมายยากจนเล็กน้อยมาก ระหว่างร้อยละ 5.2 ถึงร้อยละ 7.8 ของประชากรทั้งหมด คือพบว่า (1) เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงครั้งคราว ร้อยละ 7.8 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 6.5 และตอนล่างร้อยละ 9.1 ของแต่ละภาค) โดยเฉพาะประชากรจังหวัดกำแพงเพชรมีความเห็นในประเด็นนี้สูงสุดถึงร้อยละ 16.5 ในขณะที่ประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์ให้ความเห็นในทางตรงข้าม คือ มีพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงครั้งคราวน้อยที่สุด (2) เป็นที่สูงหรือที่ภูเขาส่งน้ำไม่ถึงหรือไม่ได้ ร้อยละ 6.8 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 6 และตอนล่างร้อยละ 7.7 ของแต่ละภาค) จังหวัดอุตรดิตถ์จะพบพื้นที่ลักษณะนี้มากที่สุดหรือร้อยละ 14.3 และจังหวัดกำแพงเพชรเพียงร้อยละ 1 เท่านั้น และ (3) เป็นที่ราบสลับลูกเนินยากต่อการส่งน้ำและรับน้ำ ร้อยละ 5.2 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 2.8 และตอนล่างร้อยละ 7.7 ของแต่ละภาค) ซึ่งจะพบมากที่สุด ร้อยละ 12.4 ในจังหวัดอุตรดิตถ์ ส่วนจังหวัดอื่นๆ พบพื้นที่เกษตร ลักษณะนี้เพียงร้อยละ 1.8 ถึงร้อยละ 3.8 ของแต่ละจังหวัดเท่านั้น

จากข้อมูลด้านปัญหาน้ำมากข้างต้น จึงมีความชัดเจนว่าประชากรโดยส่วนรวมหรือส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาด้านน้ำมากหรือน้ำท่วม แต่จะมีปัญหาด้านน้ำขาดแคลนสำหรับการเกษตร เพราะประชากรส่วนใหญ่ยัง

อาศัยน้ำฝนเป็นแหล่งน้ำหลักทางการเกษตร ประชากรที่ต้องจ่ายค่าน้ำใช้ในการเกษตรจึงมีไม่เกินร้อยละ 10 ของทั้งหมด หรือเฉลี่ยร้อยละ 7.3 ของทั้งหมด (ร้อยละ 6.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยประชากรจังหวัดกำแพงเพชรจะจ่ายเงินค่าน้ำเพื่อการเกษตรสูงสุดหรือร้อยละ 10.7 และประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์จ่ายค่าน้ำน้อยที่สุด ร้อยละ 4.8 ของแต่ละจังหวัด ในขณะที่อีกสองจังหวัดในภาคเหนือตอนบน ประชากรจ่ายค่าน้ำร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 6.7 ในจังหวัดเชียงใหม่ และร้อยละ 7.2 ในจังหวัดพะเยา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือร้อยละ 75.2 ของประชากรทั้งหมดไม่ต้องซื้อน้ำใช้ในการเกษตร (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างร้อยละเท่าๆ กัน คือร้อยละ 75.5 และ 75 ตามลำดับ) ส่วนค่าน้ำที่จ่ายต่อครัวเรือนต่อปีของประชากรทั้งหมดเพื่อการเกษตร ส่วนใหญ่หรือมากกว่า 1 ใน 3 ของผู้ที่จ่ายฯ คือ ร้อยละ 37.5 จ่ายไม่เกิน 100 บาท/ครัวเรือน/ปี (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 42.1 และตอนล่างร้อยละ 33.6 ของแต่ละภาค) โดยประชากรในจังหวัดพะเยาและอุตรดิตถ์จะจ่ายค่าน้ำใช้ในการเกษตรต่อครัวเรือนในราคาต่ำสุดดังกล่าว จำนวนมากกว่าอีกสองจังหวัดเกือบเท่าตัว คือ ร้อยละ 55.6 และร้อยละ 40 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ ส่วนอีกร้อยละ 28.1 ของประชากรที่จ่ายค่าน้ำ จะจ่ายระหว่าง >100 ถึงไม่เกิน 500 บาท/ครัวเรือน/ปี ที่น่าสังเกตคืออัตรานี้ในภาคเหนือตอนบนจะมีเฉพาะประชากรในจังหวัดพะเยาที่จ่ายถึงร้อยละ 44.4 นั่นก็คือร้อยละ 100 ของครัวเรือนประชากรในจังหวัดพะเยาจะจ่ายค่าน้ำต่อปีระหว่าง 100 – 500 บาท ส่วนครัวเรือนประชากรเชียงใหม่จะจ่ายค่าน้ำต่อปีส่วนใหญ่หรือร้อยละ 42.9 ระหว่าง 501 – 1,000 บาท และครัวเรือนที่เหลือมีจ่ายค่าน้ำจนถึงสูงสุด 3,500 บาท/ปี ขณะที่ครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ก็จะจ่ายค่าน้ำต่อปีสูงสุดไม่เกิน 1,000 บาท และกำแพงเพชรไม่เกิน 2,000 บาท/ครัวเรือน/ปี สรุปแล้ว ยกเว้นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ ครัวเรือนในอีก 3 จังหวัดที่เหลือมากกว่าร้อยละ 60 ของแต่ละจังหวัด (อุตรดิตถ์และกำแพงเพชร) จนถึงร้อยละ 100 ของจังหวัดพะเยาดังกล่าว จะจ่ายค่าน้ำเพื่อการเกษตรต่อครัวเรือนต่อปีไม่เกิน 500 บาท หรือประมาณครัวเรือนละ 8.3 บาท/เดือน ถึง 41.7 บาท/เดือน

(5) นอกจากปัญหาด้านปริมาณน้ำทั้งมากและน้อยตลอดจนปัญหาต่อเนื่องดังกล่าวแล้ว เรื่องของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำยังมีปัญหาด้านคุณภาพหรือมลพิษของน้ำทั้งน้ำบริโภคอุปโภคและน้ำเพื่อการเกษตร ที่ควรต้องตระหนักในผลกระทบหรืออันตรายต่อสุขภาพและชีวิตของประชากรในปัจจุบันและอนาคตไม่น้อยเพียงใด แต่ปรากฏว่าในพื้นที่ศึกษาของภาคเหนือ ประชากรในชนบทยากจนส่วนใหญ่ประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 76.2 และร้อยละ 75.9 ของประชากรทั้งหมดมีความเห็นว่าคุณภาพน้ำที่พวกเขาใช้บริโภคอุปโภคตามลำดับในครัวเรือนและชุมชนตั้งแต่เดิมจนปัจจุบันไม่มีความแตกต่างกัน (ภาคเหนือตอนบนมีความเห็นว่าน้ำบริโภคอุปโภคมีคุณภาพเหมือนเดิมมาโดยตลอดร้อยละ 76.8 และ 77.8 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 75.5 และ 74 ตามลำดับ) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดพะเยา และกำแพงเพชรที่เห็นว่า

คุณภาพน้ำบริโภคและอุปโภคเหมือนเดิมมาโดยตลอดเกือบร้อยละ 90 (ร้อยละ 88.3 และ 87.4 ตามลำดับ) และประมาณร้อยละ 80 (ร้อยละ 80.6 เท่ากัน) ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ แต่มีข้อน่าสังเกตและเป็นแนวโน้มในทางที่ดี แม้จะเพียงเล็กน้อยสำหรับน้ำบริโภคและอุปโภคที่มีร้อยละยืนยันว่าปัจจุบันคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิมเท่ากันคือ ร้อยละ 14.6 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 11.1 และ 10.2 ตามลำดับ และตอนล่างเท่ากันร้อยละ 18.3 ของแต่ละภาค) โดยมีร้อยละดีขึ้นมากที่สุดทั้งน้ำอุปโภคบริโภคในจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละเท่ากัน คือ 21.9 ถัดมาคือจังหวัดพะเยาเท่านั้นที่เห็นว่าคุณภาพน้ำบริโภคและอุปโภคดีขึ้นน้อยกว่า ร้อยละ 10 เท่ากัน (ร้อยละ 7.2) ส่วนประชากรที่มีความเห็นตรงข้ามคือคุณภาพน้ำบริโภคน้ำอุปโภคปัจจุบันเลวลงกว่าเดิม มีร้อยละที่น้อยกว่าไม่เกินร้อยละ 10 หรือมีร้อยละ 8.3 และ 8.5 ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.6 และ 9.3 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.8 และ 7.7 ตามลำดับ) ที่น่าสังเกตและน่าสนใจศึกษาในรายละเอียดมากขึ้น คือ ร้อยละของประชากรเชียงใหม่ที่ตอบว่าคุณภาพน้ำบริโภคและอุปโภคในปัจจุบันเลวลงมากกว่าที่ได้ปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เพียงจังหวัดเดียว **ร้อยละที่ดีขึ้นต่อเลวลงด้านคุณภาพน้ำบริโภค คือ 15.2 : 18.1 และด้านคุณภาพน้ำอุปโภคคือ 13.3 : 15.2**

สำหรับคุณภาพของน้ำเพื่อการเกษตรประชากรไม่ตอบหรือไม่ทราบเสียประมาณครึ่งหนึ่ง และประมาณมากกว่า 1 ใน 3 หรือร้อยละ 38.4 ก็มีความเห็นว่าคุณภาพน้ำเพื่อการเกษตรในปัจจุบันไม่แตกต่างจากเดิม (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 30.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 46.6 ของแต่ละภาค) ส่วนที่เห็นต่างออกไปก็มีความชัดเจนว่าคุณภาพน้ำเพื่อการเกษตรจะเลวลงมากกว่าดีขึ้นในปัจจุบัน คือพบว่าคุณภาพดีขึ้นเพียงร้อยละ 3.8 ตามความเห็นของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และตอนล่างร้อยละ 5.8 ของภาค) ในขณะที่คุณภาพน้ำเพื่อการเกษตรพบว่าเลวลงกว่าเดิมร้อยละ 8.3 ตามความเห็นของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.8 ของแต่ละภาค) โดยที่ร้อยละของประชากรเชียงใหม่สูงสุดถึงร้อยละ 15.2 ที่พบว่าน้ำเพื่อการเกษตรปัจจุบันคุณภาพเลวลงกว่าเดิมหรือมีมลพิษเพิ่มขึ้น ซึ่งก็เป็นความชัดเจนของเมืองใหญ่ที่เกษตรกรรมมีการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรมากขึ้น และมีผลกระทบโดยตรงต่อปัญหามลพิษทางน้ำ ส่วนประชากรในอีก 3 จังหวัดภาคเหนือมีความเห็นว่าน้ำเพื่อการเกษตรมีคุณภาพเลวลงด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกันคือร้อยละ 6.7 ในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 6.3 ในจังหวัดพะเยา และร้อยละ 4.9 ในจังหวัดกำแพงเพชร ในจำนวนนี้มีกำแพงเพชรจังหวัดเดียวที่ประชากรยืนยันว่าคุณภาพน้ำเพื่อการเกษตรปัจจุบันมีร้อยละที่ดีขึ้นสูงกว่าที่เลวลง คือ มีสัดส่วนระหว่างร้อยละ 5.8 : 4.9 และในทางตรงข้ามสำหรับความเห็นของประชากรเชียงใหม่ระหว่างร้อยละ 1 : 15.2 สำหรับคุณภาพน้ำที่เลวลงต่อที่ดีขึ้น ซึ่งตัวเลขเหล่านี้สามารถบ่งบอกถึงความจำเป็นและความเร่งด่วนมากน้อยที่จะต้องมีการจัดการและแก้ไขป้องกันการใช้น้ำเพื่อการเกษตรทั้งในปัจจุบันและการวางแผนอนาคต

(6) อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมแล้วประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 43.9 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 44.4 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 43.3) เห็นว่าปัญหาเรื่องน้ำสำหรับตนและครัวเรือนยังไม่มี ความรุนแรงแต่ประการใด โดยเฉพาะความเห็นของประชากรจังหวัดกำแพงเพชรถึงครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50 ที่มีความเห็นเช่นนี้ นอกจากนี้ประชากรอีกร้อยละ 13.4 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 15.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 11.1) ยังยืนยันว่าไม่มีปัญหาเรื่องน้ำที่ใช้ประโยชน์แต่ประการใดเช่นกัน นั่นก็คือมีประชากรประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 26.7 ของทั้งหมดที่ยอมรับว่าตนและครัวเรือนยังมีปัญหาเรื่องการใช้ น้ำในระดับรุนแรงและรุนแรงมาก ร้อยละ 17.7 และ 9 ตามลำดับ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 21.8 และ 3.7 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 16.3 และ 14.4 ตามลำดับ) **ความรุนแรงของปัญหาเรื่องน้ำแม้จะมี น้อย ปานกลางและโดยเฉพาะมีมาก** ล้วนแล้วแต่ต้องเร่งดำเนินการหามาตรการแก้ไขจัดการพัฒนาและ บริหารอย่างมีประสิทธิภาพ ในฐานะที่ทรัพยากรน้ำเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตและอาชีพหลักของประชากร ไทย ดังที่ประชากรชนบทยากจนเป้าหมายได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุตามระดับความรุนแรงของปัญหาเรื่องน้ำ ตลอดจนความเร่งด่วนที่จะต้องได้รับการแก้ไขจัดการให้ทันการณ์ หรือให้เกิดความเสียหายเดือดร้อนน้อย ที่สุด ดังนี้

สำหรับปัญหาเรื่องน้ำในพื้นที่ศึกษาหรือในชนบทภาคเหนือดังที่ได้พูดถึงมาแล้วแต่ต้นว่าลักษณะ สำคัญของปัญหาคงจะหนีไม่พ้นเรื่องของปริมาณน้ำขาดแคลนหรือความแห้งแล้งโดยเฉพาะในฤดูแล้งมากกว่า หรือรุนแรงกว่าปัญหาด้านคุณภาพน้ำ และลักษณะปัญหาขาดแคลนนํานี้จะพบในทุกระดับความรุนแรง คือ รุนแรงมากต้องรีบแก้ไขทันที รุนแรงและควรแก้ไข ไม่รุนแรงหรือมีปัญหาไม่มากหรือไม่ส่งผลกระทบต่อ เดือดร้อน ซึ่งในสองระดับแรกจำเป็นต้องมีทั้งมาตรการแก้ไขจัดการทั้งระยะสั้นหรือทันทีหรือเฉพาะหน้า และระยะ ยาวหรือหาทางแก้ไขหรือป้องกันที่ถาวรยั่งยืน ส่วนที่มีปัญหาบ้างแต่เพียงเล็กน้อยหรือไม่รุนแรงก็ใช้มาตรการ ระยะปานกลางหรือระยะยาวที่สร้างเสริมระบบพัฒนาแหล่งน้ำให้มีความสมบูรณ์อย่างยั่งยืน สำหรับลักษณะ ปัญหาที่ประชากรเป้าหมายได้พูดถึงเกี่ยวกับ (1) ปริมาณน้ำขาดแคลนทั้งเพื่อการบริโภคอุปโภคและการใช้ น้ำเพื่อการเกษตร ประกอบด้วย (1.1) ปัญหาขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง (1.2) ปัญหาน้ำไม่พอใช้ (1.3) ปัญหา ต้องรอหรือพึ่งแต่น้ำฝน และ (1.4) ปัญหาไม่มีน้ำทำการเกษตร ประชากรได้ยอมรับว่ามีปัญหาแรกนี้ในระดับ รุนแรงมากต้องรีบแก้ไขทันทีสูงสุดถึงร้อยละ 81.6 ของประชากรทั้งหมดที่มีปัญหา (ร้อยละ 75 ในภาคเหนือ ตอนบน และร้อยละ 83.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีร้อยละของประชากรเรียงลำดับความขาดแคลน ทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำตามธรรมชาติในขั้นรุนแรงมาก คืออุตรดิตถ์ร้อยละ 90 เชียงใหม่ร้อยละ 83.3 กำแพงเพชรร้อยละ 70 และพะเยาร้อยละ 50 ของผู้ที่ตอบปัญหาในประเด็นนี้ของแต่ละจังหวัด ปัญหาใน ระดับรุนแรงควรแก้ไขด้านปริมาณน้ำขาดแคลนหรือไม่ใช้ในระดับนี้ลดลงมาเหลือเพียง 3 ใน 5 คือร้อยละ

61.3 ของประชากรที่มีปัญหาทั้งหมด (ร้อยละ 51.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 73.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) เป็นที่น่าสังเกตว่านอกจากในระดับรุนแรงมากต้องรีบแก้ไขที่ประชากรอุดรดิตถ์เผชิญมากที่สุดแล้ว ในระดับรุนแรงควรแก้ไขประชากรอุดรดิตถ์ก็เผชิญด้วยร้อยละสูงสุดเช่นเดียวกัน คือ ร้อยละ 82.6 ส่วนร้อยละของประชากรที่ตอบในระดับนี้ของเชียงใหม่และกำแพงเพชรนับว่าไม่ต่างกันคือร้อยละ 55 และ 54.6 ตามลำดับ และร้อยละ 47.6 สำหรับประชากรในจังหวัดพะเยา ส่วน**ปัญหาขาดแคลนน้ำในระดับไม่รุนแรง**เฉลี่ยร้อยละ 16.7 ของประชากรที่ตอบว่ามีปัญหาทั้งหมด (ร้อยละ 7.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 26.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) และก็เป็นที่น่าสังเกตเช่นเดิมสำหรับร้อยละของประชากรในภาคเหนือตอนล่างที่มีสูงกว่าตอนบน โดยเฉพาะร้อยละ 28.7 และ 23.7 ของประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรและอุดรดิตถ์ตามลำดับ ถัดมาจึงเป็นเชียงใหม่ร้อยละ 12 และพะเยาเพียงร้อยละ 2.2

ถ้าพิจารณาจากร้อยละของผู้ตอบปัญหาด้านปริมาณน้ำขาดแคลนในทุกระดับความรุนแรงแล้ว ประชากรในจังหวัดพะเยาน่าจะได้เปรียบมากที่สุดหรือมีปัญหาน้อยกว่าประชากรในอีก 3 จังหวัดที่เหลือ แต่ถ้านำเอาจำนวนร้อยละของผู้ตอบมาพิจารณาร่วมด้วย ก็น่าจะมีข้อคิดเพิ่มเติมในลักษณะอื่นมาพิจารณาด้วยเช่นกัน เพราะประชากรในจังหวัดพะเยาตอบคำถามนี้มากที่สุดไม่เกินครึ่งจนถึงเกือบร้อยละ 100 (ร้อยละ 97.8) ในทุกระดับความรุนแรงของปัญหา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือได้ตอบน้อยกว่าประชากรในจังหวัดอื่นๆ ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าประชากรพะเยาตัวแทนคนยากจนส่วนใหญ่ไม่ต้องพึ่งพื้งน้ำทำการเกษตรเพราะทำอาชีพอื่น หรือมีเงินก็มีน้ำเพียงพอไม่ขาดแคลนมากหรือรุนแรงอย่างที่ประชากรจังหวัดอื่นในภาคเหนือต้องเผชิญ โดยเฉพาะในการเกษตรฤดูแล้งถ้าจะทำการจริงๆ

ส่วนปัญหาในด้าน (2) **คุณภาพน้ำ** ที่ประชากรชนบทยากจนได้ระบุไว้ว่ามีความรุนแรงทั้งมาก ปานกลาง และน้อย คือลักษณะของความขุ่นและตะกอนที่ปนมากับน้ำ และจะมีผลกระทบอย่างยิ่งสำหรับน้ำบริโภคในบ้านเรือนและชุมชน แต่ถ้าเป็นกรณีของน้ำเพื่อการเกษตรก็จะส่งผลให้มีการขุดลอกขยายพื้นที่คลองหรือลำเหมืองส่งน้ำก่อนเริ่มฤดูกาลเพาะปลูกทั้งสองฤดู คือ ฤดูฝนและฤดูแล้ง อย่างไรก็ตามร้อยละของประชากรที่ยืนยันในปัญหาด้านนี้มีทุกระดับความรุนแรง แต่นับว่าเล็กน้อยมาก คือ **รุนแรงมากต้องรีบแก้ไข** ร้อยละ 2.6 ของผู้ตอบทั้งหมดและก็มีเฉพาะในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ร้อยละ 5) **ระดับรุนแรงควรแก้ไข** ร้อยละ 6.7 ของผู้ตอบทั้งหมด และมีปัญหาเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 20) และจังหวัดอุดรดิตถ์ (ร้อยละ 4.3) และ**ระดับไม่รุนแรงหรือมีปัญหาน้อย** ร้อยละ 1.6 ของผู้ตอบทั้งหมด เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์เช่นเดิมด้วยร้อยละ 2.0 และ 5.3 ของประชากรในแต่ละจังหวัดที่ตอบทั้งหมดตามลำดับ

นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาเรื่องน้ำที่เล็กน้อยมากหรือมีผู้ให้ข้อมูลในแต่ละปัญหาเพียงรายเดียว ได้แก่ ปัญหาขาดแหล่งน้ำธรรมชาติ ปัญหาแหล่งน้ำใช้ประโยชน์ได้อยู่ห่างไกลเกินไปไม่สะดวกในการนำมาใช้ และ

ปัญหาคำน่ำแพงเกินที่จะรับภาระได้หรือเกินที่จะนำมาใช้ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะคำน่ำหรือค่าชลประทานในการเกษตรต่อครัวเรือนต่อปีที่ได้พูดถึงแต่ต้นแล้วนั้น บางครัวเรือนได้จ่ายสูงสุดถึง 3,500 บาท/ปี เช่นในกรณีของเชียงใหม่ แต่ก็พบเพียงรายเดียวเพราะส่วนใหญ่จะจ่ายไม่เกิน 500 บาท/ครัวเรือน/ปี รวมทั้งประชากรยากจนในจังหวัดพะเยาที่มีความเห็นว่าคำน่ำแพงก็ตาม

(7) **ปัญหามลพิษทางน้ำจากการเกษตรและสารเคมีตกค้างในสิ่งแวดล้อม** ซึ่งที่จริงแล้วเรื่องของมลพิษทางน้ำจากน้ำทิ้งทางการเกษตรจัดเป็นปัญหาสำคัญในชนบทเกษตรโดยทั่วไปที่เกษตรนิยมใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรด้านสารเคมีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยาปราบศัตรูพืชและวัชพืช ตลอดจนโรคพืชต่างๆ สารเคมีเหล่านี้จะตกค้างในดิน มากับผลผลิตผลเกษตร และไหลไปกับน้ำจากแปลงเกษตรที่ใช้ ดังนั้นแม้คนยากจนในพื้นที่จะไม่ได้ทำเกษตรของตน ก็มีสิทธิได้รับผลกระทบจากการเป็นแรงงานในแปลงเกษตร โดยเฉพาะเป็นผู้รับจ้างใส่หรือพ่นยาต่างๆ โดยไม่มีมาตรการป้องกันที่ถูกต้อง หรือจากการเป็นผู้บริโภคพืชผักเกษตรที่ใส่หรือพ่นยาๆ หรือแม้แต่บริโภคปลาที่จับจากนาข้าวที่น้ำขังหรือหนองน้ำใกล้แปลงเกษตรเป็นต้น อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ของผู้วิจัยในพื้นที่ชนบทภาคเหนือมาเกิน 20 ปี สามารถยืนยันได้ว่า ชาวชนบทจะไม่เห็นอันตรายจากมลพิษมากนัก เพราะไม่เห็นผลร้ายหรือผลเสียในทันที แต่จะค่อยๆ สังเกตจนเสียชีวิตในภายหลัง หรือทำให้ร่างกายอ่อนแอทำงานไม่ไหวตั้งแต่อายุน้อย และก็ไม่เกิดบ่อยนัก มาตรการป้องกันเช่นใช้ผ้าปิดปากจมูกก็มานิยมมากขึ้นในช่วง 10 – 20 ปีหลังนี้เอง แต่ก็ยังไม่ใช้เต็ม 100 เปอร์เซ็นต์ แต่สำหรับประชากรชนบทที่ยากจนในภาคเหนือปัจจุบันที่ได้ข้อมูลเรื่องนี้น้อยมากไม่ถึงร้อยละ 5 (ร้อยละ 3.5 ของประชากรทั้งหมด) แต่ก็เป็นคำตอบที่น่าสนใจหรือควรตระหนัก เพราะจำนวนมากที่สุดหรือร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 40 ของผู้ตอบทั้งหมดจากภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน ร้อยละ 20) ยอมรับว่าในปีที่ผ่านมาครอบครัวยากจนประสบกับปัญหามลพิษจากน้ำทิ้งของการเกษตรมาก และถัดมาคือร้อยละ 1.2 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 33.3 ของผู้ตอบทั้งหมด) อยู่ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างด้วยร้อยละเท่ากัน คือ ร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมดของภาคเหนือร้อยละ 20 ของผู้ตอบทั้งหมดในแต่ละภาค) ที่มีปัญหามลพิษของน้ำทิ้งจากการเกษตรระดับปานกลาง ส่วนร้อยละที่เหลือคือประชากรที่ยืนยันว่ามีปัญหาด้านนี้เล็กน้อยเท่านั้น

สำหรับกรณี**สารเคมีตกค้างในสิ่งแวดล้อม** ซึ่งก็เป็นผลต่อเนื่องจากการใช้สารเคมีในการเกษตรดังกล่าวแล้วข้างต้นนั่นเอง ที่ตกค้างในดิน ในน้ำและผลผลิต ที่กระทบต่อคุณภาพน้ำและสุขภาพของคนในหมู่บ้านชนบทนั้นๆ ประชากรเพียงร้อยละ 5 ของทั้งหมดเท่านั้นที่ให้ความเห็นเรื่องนี้ตามระดับความรุนแรงของปัญหาจากน้อย ปานกลาง และมาก คือร้อยละ 2.6 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 52.4 ของผู้ตอบทั้งหมด (ร้อยละ 3.2 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 53.8 ของผู้ตอบทั้งหมด ในภาคเหนือตอนบน และร้อย

ละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 25 ของผู้ตอบทั้งหมดในภาคเหนือตอนล่าง) ร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 28.6 ของผู้ตอบทั้งหมด (ร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 30.8 ของผู้ตอบทั้งหมดในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 25 ของผู้ตอบทั้งหมดในภาคเหนือตอนล่าง) และร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 19 ของผู้ตอบทั้งหมดที่เหลือ คือมีปัญหาแตกต่างกันในภาคเหนือตอนบน และตอนล่าง คือร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 15.4 และร้อยละ 25 ของผู้ตอบทั้งหมดในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ)

ส่วนปัญหาน้ำเน่าเสียจากน้ำทิ้งชุมชน โรงงาน สิ่งปฏิกูล ขยะ ฯลฯ ในพื้นที่ชนบทภาคเหนือโดยทั่วไปยังมีน้อยหรือไม่รุนแรง นอกจากบางที่มีโรงงานเข้าไปตั้ง ทั้งโรงงานอุตสาหกรรม และโรงงานแปรรูปหรืออุตสาหกรรมเกษตรหรือระบบบำบัดน้ำเสียจากโรงงาน โรงพยาบาล สถานประกอบการต่างๆ ไม่ได้มาตรฐานรวมทั้งระบบน้ำทิ้งชุมชนไม่ดีพอ แต่ประชากรในพื้นที่ศึกษาได้ยืนยันน้อยมากเช่นเดียวกับน้ำทิ้งจากการเกษตร เพียงแต่ด้านน้ำเน่าเสียในชุมชนนี้จะมีระดับความรุนแรงของปัญหาในทางตรงข้าม คือ มีปัญหาน้อย ร้อยละ 1.7 ของประชากรทั้งหมดหรือร้อยละ 46.7 ของผู้ตอบทั้งหมด และมีปัญหากลางกับปัญหามากด้วยร้อยละเท่ากัน คือร้อยละ 0.9 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 26.7 ของผู้ตอบทั้งหมด แต่ที่น่าสังเกตคือกรณีมีปัญหาน้อยและปานกลางในลักษณะนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นความเห็นของประชากรในภาคเหนือตอนบนมากกว่า ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีความเห็นของประชากรจากจังหวัดกำแพงเพชรเพียงรายเดียว ส่วนปัญหาในระดับมากจะเป็นข้อคิดเห็นของประชากรในภาคเหนือตอนล่างมากกว่า คือระหว่างร้อยละ 0.5 : 1.4 ของประชากรทั้งหมดในแต่ละภาค

(8) ความตระหนักของประชากรเกี่ยวกับมลพิษทางน้ำจากการเกษตรในชนบทภาคเหนือแม้จะมีน้อยเช่นเดียวกับความรู้เกี่ยวกับปัญหามีมากมีน้อย แต่จากร้อยละของประชากรที่เริ่มตระหนักด้วยการเลิกใช้สาร ดี.ดี.ที. มีการใช้ปุ๋ยพืชสดและปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี รู้จักใช้พืชสมุนไพรแทนสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช และไม่ใช้สารเคมีอื่นๆ ฯลฯ เหล่านี้นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่ดีในด้านการอนุรักษ์ดิน - น้ำ และคุณภาพชีวิตของชาวชนบทไม่ว่าจะยากจนหรือร่ำรวยก็ตาม กรณีนี้ประชากรได้ยืนยันสูงถึงร้อยละ 14.6 และร้อยละ 17.2 ของทั้งหมดว่านอกจากพวกเขาจะไม่ใช้ดี.ดี.ที. ในการกำจัดหรือป้องกันศัตรูพืชแล้ว ก็ยังไม่ใช้สารเคมีอื่นๆ ด้วยเช่นเดียวกันตามลำดับ โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนล่างประชากรได้ตระหนักเรื่องอันตรายจากสารเคมีอื่นๆ และสาร ดี.ดี.ที. มากกว่าประชากรในภาคเหนือตอนบน โดยมีสัดส่วนร้อยละ 20.2 และ 19.2 ต่อร้อยละ 14.4 และ 10.2 ของประชากรทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาไปในรายจังหวัดพบว่า จังหวัดอุตรดิตถ์ในภาคเหนือตอนล่างและเชียงใหม่ในภาคเหนือตอนบนนั้นประชากรไม่ใช้สารเคมีอื่นๆ นอกจากดี.ดี.ที. สูงสุดตามลำดับ คือ ร้อยละ 29.5 และร้อยละ 21 ส่วนอีกสองจังหวัดประชากรไม่ใช้สารเคมีใน

การเกษตรด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกันคือประมาณร้อยละ 10 แต่สำหรับการไม่ใช้สารดี.ดี.ที. ในการทำการเกษตร พบว่ามีในกลุ่มประชากรของภาคเหนือตอนล่างคือ กำแพงเพชรและอุตรดิตถ์ ร้อยละ 22.3 และ 16.2 ตามลำดับ ส่วนในอีกสองจังหวัดของภาคเหนือตอนบนประชากรไม่ใช้ดี.ดี.ที. ร้อยละ 13.3 และร้อยละ 7.2 ในเชียงใหม่ และพะเยาตามลำดับ

อีกกรณีที่น่าสนใจสำหรับแนวทางอนุรักษ์ดิน-น้ำของประชากรในภาคเหนือ คือการที่ร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งหมดได้ใช้ปุ๋ยพืชสดและปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยวิทยาศาสตร์หรือปุ๋ยเคมี โดยประชากรในภาคเหนือตอนล่างได้ใช้มากกว่าประชากรในภาคเหนือตอนบนเล็กน้อย ด้วยสัดส่วนร้อยละ 12 : 8.9 และประชากรอุตรดิตถ์ที่ได้ใช้มากที่สุด ร้อยละ 14.3 ส่วนอีก 3 จังหวัดประชากรได้ใช้ปุ๋ยพืชสดและปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยชีวภาพด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 8.1 – 9.7 ของประชากรในแต่ละจังหวัด

นอกจากนี้การที่ประชากรชนบทภาคเหนือปัจจุบันได้ใช้พืชสมุนไพรแทนสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช แม้เพียงเล็กน้อยหรือร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 3.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.3) ก็นับเป็นการเริ่มต้นที่ดีเช่นเดียวกับการใช้ปุ๋ยชีวภาพ และประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ได้ใช้สูงสุดเช่นเดียวกับการไม่ใช้สารดี.ดี.ที. และสารเคมีอื่นๆ คือร้อยละ 5.7 ในขณะที่จังหวัดพะเยาประชากรได้ให้ข้อมูลการใช้พืชสมุนไพรน้อยที่สุดหรือร้อยละ 2.7 ส่วนประชากรในจังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชรใช้พืชสมุนไพรด้วยร้อยละเท่าๆ กันคือ ร้อยละ 4.8 และ 4.9 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ

ส่วนประเด็นสุดท้ายที่ประชากรได้ตระหนักถึงคุณภาพชีวิตด้านการรักษาความสะอาดด้วยการใช้ระบบระบายน้ำระบายน้ำเสียและการรักษาความสะอาดคอกสัตว์ แต่ก็ยังเป็นเพียงมาตรการหรือวิธีการที่ประชากรให้ข้อมูลไม่กี่รายใน 3 จังหวัด ยกเว้นจังหวัดพะเยา คือรวมแล้วมีเพียงร้อยละ 2.6 ของประชากรทั้งหมดที่ได้ทำในเรื่องนี้ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 3.4) โดยประชากรในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ได้ใช้ระบบระบายน้ำเสียร้อยละเท่ากันคือ 3.8 และประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรเพียงร้อยละ 2.9 เท่านั้น

(9) **วิธีการใช้น้ำในการเกษตรเชิงอนุรักษ์ดิน-น้ำ** ก็เป็นอีกมาตรการหนึ่งที่น่าสนใจค้นหาข้อเท็จจริง เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำเนินการจัดการพื้นที่เพื่อการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมเชิงนิเวศพัฒนาต่อไป ซึ่งในกรณีนี้ประชากรชนบทยากจนในพื้นที่เป้าหมายที่พอรู้หรือมีประสบการณ์ประมาณร้อยละ 30 – 50 หรือเฉลี่ยร้อยละ 36.3 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 38 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 34.6) โดยประชากรจังหวัดเชียงใหม่ให้ข้อมูลสูงสุดเกือบครึ่งหรือร้อยละ 47.6 และถัดมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 39 ส่วนอีกสองจังหวัดที่เหลือมีประชากรให้ข้อมูลใกล้เคียงกันหรือประมาณร้อยละ 30 ของแต่ละแห่ง ซึ่งก็พอจะสรุปแนวทางการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์น้ำและดินในภาคเหนือได้ดังนี้ (9.1) **ประชากรมีการเลือกพืชปลูก**

ที่เหมาะสมกับปริมาณน้ำที่มี ร้อยละ 13.2 ของประชากรทั้งหมด เป็นประชากรในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 16.3 โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ภาคเหนือตอนล่างได้ใช้มาตรการนี้สูงสุดเกือบ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 23.8 ส่วนร้อยละของประชากรที่เหลืออีก 3 จังหวัดที่ทำ ไม่ต่างกันน้อยสำคัญ คือระหว่างร้อยละ 8.7 ถึงร้อยละ 11.4 (9.2) มีการกำหนดช่วงเวลาให้น้ำและให้น้ำทุกครั้งที่ **พืชต้องการ** ร้อยละ 8.5 ของประชากรทั้งหมด ประกอบด้วยภาคเหนือตอนบนร้อยละ 9.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 7.2 โดยประชากรจังหวัดกำแพงเพชรในภาคเหนือตอนล่างใช้วิธีนี้น้อยที่สุด หรือร้อยละ 5.8 ส่วนอีก 3 จังหวัดมีร้อยละที่ใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 8.6 ถึงร้อยละ 9.9 (9.3) **การทำการแปลงและคุบน้ำ** ร้อยละ 8 ของประชากรทั้งหมด ประกอบด้วยภาคเหนือตอนบนร้อยละ 6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 10.1 โดยมีประชากรในจังหวัดกำแพงเพชร และเชียงใหม่ ทำวิธีนี้มากกว่าอีกสองจังหวัด ด้วยร้อยละ 15.5 และร้อยละ 8.6 ตามลำดับ ในขณะที่ประชากรอีกสองจังหวัดจะทำวิธีนี้เล็กน้อยระหว่างร้อยละ 3.6 และร้อยละ 4.8 เท่านั้น (9.4) **การให้น้ำตลอดเวลาแก่แปลงเกษตรอย่างเพียงพอและทั่วถึง** ร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งนับว่าเล็กน้อยมาก เนื่องจากสาเหตุของการขาดน้ำ หรือมีน้ำไม่เพียงพอที่จะให้ตลอดเวลาในฤดูแล้ง หรือแม้แต่ได้เป็นรอบเวรในฤดูแล้งสำหรับภาคเหนือ (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2528, 2538, 2541 และ 2542) และในกรณีนี้มีผู้ให้ข้อมูลเพียง 3 จังหวัด ยกเว้นจังหวัดพะเยา คือร้อยละ 3.8 ในจังหวัดเชียงใหม่ และในสองจังหวัดของภาคเหนือตอนล่างเท่าๆ กัน หรือร้อยละ 1.9 ของแต่ละแห่ง และ (9.5) **การอนุรักษ์ดินน้ำในแปลงเกษตรโดยการใช้พืชคลุมดิน** ร้อยละ 0.7 ของประชากรทั้งหมด หรือมีประชากรเพียง 1 – 2 รายที่ให้ข้อมูลว่าทำกันเพียงในสองจังหวัดตัวแทนคือเชียงใหม่และอุตรดิตถ์เท่านั้น

(10) **การรวมกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์และการจัดการน้ำใช้ร่วมกันอย่างยุติธรรม** นับเป็นมาตรการบริหารจัดการน้ำและการอนุรักษ์น้ำที่มีประสิทธิภาพในภาคเหนือตอนบนหรือในพื้นที่ที่เป็นอาณาจักรล้านนามาก่อน อาทิ เชียงใหม่และพะเยา โดยมีประวัติความเป็นมาและตำนานจารึกในคัมภีร์ใบลานมานานมากกว่า 700 ปี (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2525) ซึ่งในลักษณะนี้ประชากรร้อยละ 24.8 ของทั้งหมดได้ยืนยันว่ามีในพื้นที่เป้าหมายในภาคเหนือ เป็นภาคเหนือตอนบนร้อยละ 28.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 21.2 โดยประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ให้คำตอบสูงสุดประมาณ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 32.4 ในขณะที่ประชากรในอีก 3 จังหวัดว่ามีกิจกรรมนี้ประมาณจังหวัดละ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 21 ถึงร้อยละ 24.3 ส่วนการบริหารจัดการน้ำในรูปกลุ่มดังกล่าวมีแนวปฏิบัติดังต่อไปนี้ (10.1) **มีการแบ่งน้ำกันใช้อย่างยุติธรรมตามจำนวนที่มี** ร้อยละ 9.2 ของประชากรทั้งหมด ประกอบด้วยภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 โดยประชากรจังหวัดเชียงใหม่ทำกิจกรรมนี้ในกลุ่มผู้ใช้น้ำสูงสุดร้อยละ 17.1 ถัดมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 11.4 ส่วนอีกสองจังหวัดทำกันไม่เกินร้อยละ 5 (ร้อยละ 3.6 – 4.9) (10.2) **มีการจัดแบ่งเป็นรอบเวรส่ง-รับ**

น้ำหรือเป็นการส่งน้ำแบบหมุนเวียน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง หรือช่วงวิกฤตขาดน้ำ ร้อยละ 6.6 ของประชากรทั้งหมด เป็นกิจกรรมในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.4 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.8 ซึ่งก็ไม่ต่างจากกิจกรรมแรกในกลุ่ม คือ ประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มีกิจกรรมของกลุ่มประเภทที่ 2 นี้มากที่สุดเช่นกัน ร้อยละ 8.6 ถัดมาคือจังหวัดพะเยา ร้อยละ 6.3 ส่วนสองจังหวัดในภาคเหนือตอนล่างทำกิจกรรมนี้ด้วยร้อยละเท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 5.7 และ 5.8 (10.3) **มีการแบ่งน้ำ (เพิ่ม) ให้ตามความต้องการ (โดยเฉพาะในช่วงวิกฤต)** ร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด คือร้อยละ 5.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง และเช่นเคยปฏิบัติกันมากที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 5.7 และน้อยที่สุดร้อยละ 2.9 ในจังหวัดกำแพงเพชร ส่วนอีกสองจังหวัดปฏิบัติเท่าๆ กันร้อยละ 4.5 และ 4.8 ของประชากรแต่ละแห่ง (10.4) **มีการจัดเวรยามคอยตรวจสอบป้องกันการลักขโมยน้ำ โดยเฉพาะช่วงวิกฤตขาดน้ำหรือให้น้ำเป็นรอบเวรช่วงฤดูแล้ง** ร้อยละ 3.1 ของประชากรทั้งหมด เป็นกิจกรรมของภาคเหนือตอนบนร้อยละ 4.6 และร้อยละ 1.4 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยเชียงใหม่มีร้อยละสูงสุด 4.8 (10.5) **การมีระบบลงโทษผู้ทำผิดกฎของกลุ่มอาทิ การลักน้ำขโมยน้ำ การไม่ส่งแรงงานมาลอกคลองหรือซ่อมตัวฝายหรือที่เรียกกันในภาคเหนือตอนบนว่า “ล้อเหมืองตีฝาย”** ร้อยละ 2.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 3.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.4 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยมีประชากรจังหวัดเชียงใหม่แห่งเดียวที่ทำกิจกรรมด้านนี้สูงสุดร้อยละ 5.7 ส่วนอีก 3 จังหวัดได้ปฏิบัติตามเกณฑ์ของกลุ่มด้านนี้ระหว่างร้อยละ 1 – 2 เท่านั้น

4.2.2.3 ทรัพยากรป่าไม้

นอกจากทรัพยากรดินและน้ำแล้ว สมดุลของกายภาพพื้นที่จะขาดไม่ได้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ที่สร้างความชุ่มชื้นและอุ้มน้ำให้กับดิน หรือแม้แต่การดูดซับเอาสารพิษคือ คาร์บอนไดออกไซด์ในชั้นบรรยากาศไปใช้เพื่อการเจริญเติบโต และคายธาตุออกซิเจนที่มีประโยชน์ให้แก่มวลมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งการมีสภาพป่าหลงเหลือปกคลุมพื้นที่อยู่มากพอ ย่อมจะไม่ทำให้พื้นที่นั้นขาดน้ำ หรือแห้งแล้งจนกลายเป็นทะเลทราย โดยเฉพาะป่าต้นน้ำลำธารอย่างในภาคเหนือที่ต้องการพื้นที่ป่าไม้น้อยกว่าร้อยละ 60 แทนที่จะเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่ตามเกณฑ์ที่ระบุชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งภาคเหนือเป็นภาคเดียวที่มีป่าเหลือในร้อยละที่เกินเกณฑ์หรือประมาณร้อยละ 44 (พ.ศ. 2536) แต่ก็ยังไม่เพียงพออย่างมาดดังกล่าวแล้ว (บุญชนะ กลั่นคำสอน รศ. 2533) (พื้นที่ป่าภาคเหนือเหลือร้อยละ 43 หรือ 46 ล้านไร่ในปี 2538 ข้อมูลจากเอกสารเลขที่ 31/2542 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2542) และยิ่งเนิ่นนานพื้นที่ป่าก็ยิ่งถูกบุกรุกทำลายเปิดเป็นพื้นที่ทำกินและแหล่งบริการต่างๆ มากขึ้นดังที่เห็นและทราบกันดีอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน เฉลี่ยประมาณปีละ 2 ล้านไร่ แม้จะประกาศปิดป่ามาตั้งแต่ปี 2532 แล้วก็ตาม และที่น่าสนใจและต้องเร่งแก้ไขก็คือร้อยละของการปลูกป่าใหม่หรือปลูกป่าเสริมแทนพื้นที่ป่าเดิมที่ถูกทำลายต่อปีเพียง

ร้อยละ 10 และไม่เกินร้อยละ 20 เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นในหมู่บ้านชนบททุกแห่งของประเทศที่อยู่ในพื้นที่ป่ามาก่อนหรืออยู่ติดป่า หรือยังพอมียาหลงเหลือให้ทราบว่าเป็นป่าอะไร จะช่วยกันแก้ไขปรับปรุงและรักษาสภาพป่าของหมู่บ้านให้ยั่งยืนต่อไปได้อย่างไร

สำหรับความเห็นของประชากรยากจนในหมู่บ้านชนบทภาคเหนือที่เป็นตัวแทนศึกษาในครั้งนี้ แม้จะไม่ได้ให้ความสนใจด้านสภาพป่าไม้ของชุมชนตนมากนัก เพราะต้องคำนึงถึงเรื่องปากท้องก่อน แต่ก็พอมิแนวดคิดและข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนทั้งการทำลาย การใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

(1) **สภาพป่าชุมชนในชนบท** ในประเด็นแรกนี้ได้รวบรวมข้อคิดเห็นและข้อมูลจากประชากร ว่าพวกเขามีความเห็นและแง่คิดเกี่ยวกับลักษณะหรือสภาพป่าชุมชนในพื้นที่ของตนว่ามีลักษณะอย่างไรบ้างในปัจจุบัน โดยจะสรุปตามลำดับร้อยละของผู้ตอบ ประกอบด้วย (1.1) **สภาพป่าชุมชนที่เหลืออยู่ในปัจจุบันยังอยู่ในสภาพดี** ร้อยละ 30.9 ของประชากรทั้งหมดยังมองสภาพป่าของหมู่บ้านตนในเกณฑ์ดี ประเด็นนี้นับว่าน่าพอใจแม้จะเป็นความเห็นของประชากรเพียงเกือบ 1 ใน 3 และส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 37.5 และเพียง 1 ใน 4 หรือร้อยละ 24 ในภาคเหนือตอนล่าง หรือถ้าพิจารณาลงในรายจังหวัดจะพบว่าประชากรในจังหวัดเชียงใหม่สูงสุดถึงร้อยละ 40 ที่ยอมรับว่าสภาพป่าที่เหลืออยู่ในหมู่บ้านตนในปัจจุบันยังดีอยู่หรือไม่ถูกทำลาย ส่วนในจังหวัดกำแพงเพชรนั้นว่าสถานการณ์ด้านนี้น่าเป็นห่วงมาก เพราะประชากรให้การยืนยันน้อยที่สุดไม่ถึงร้อยละ 10 (ร้อยละ 9.7) ในขณะที่อีกสองจังหวัดเป้าหมายยอมรับเกิน 1 ใน 3 คือระหว่างร้อยละ 35.1 ถึงร้อยละ 38.1 ของพะเยา และอุตรดิตถ์ตามลำดับ (1.2) **สภาพป่าชุมชนที่เหลืออยู่ในปัจจุบันอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม** ตามความเห็นของประชากรร้อยละ 27.4 ของทั้งหมด ซึ่งก็นับเป็นตัวเลขที่สูงเกิน 1 ใน 4 หรือร้อยละ 29.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 25.5 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยที่ประชากร 3 จังหวัด คือ เชียงใหม่ พะเยา และอุตรดิตถ์ มีความเห็นสอดคล้องกันในเรื่องป่าเสื่อมโทรมด้วยร้อยละเท่าๆ กันระหว่างร้อยละ 28.6 ถึงร้อยละ 29.7 จะมีเพียงประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรที่ยอมรับน้อยกว่าหรือร้อยละ 22.3 แต่ก็ยังเป็นตัวเลขที่สูงซึ่งทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องตระหนักในมาตรการจัดการแก้ไขอย่างเร่งด่วนต่อไป (1.3) **สภาพป่าชุมชนดั้งเดิมถูกเปิดไปใช้เป็นที่ทำกินหรือทำการเกษตรส่วนใหญ่แล้ว** ด้วยร้อยละ 21.7 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 19.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.6 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะประชากรจังหวัดกำแพงเพชรยอมรับเรื่องนี้มากที่สุดถึงร้อยละ 26.2 ในขณะที่เชียงใหม่เห็นด้วยการยืนยันน้อยที่สุดร้อยละ 17.1 และอีกสองจังหวัดพะเยาและอุตรดิตถ์ประชากรยอมรับเท่าๆ กันประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 22.5 และร้อยละ 21 ตามลำดับ (1.4) **สภาพป่าที่ถูกทำลายไปในอดีตคือสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของสภาพที่แห้งแล้งในปัจจุบัน** ตามข้อมูลของประชากรร้อยละ 19.8 ของทั้งหมด คือร้อยละ 22.2 ใน

ภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 17.3 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 27.6) และอุตรดิตถ์ (ร้อยละ 23.8) ที่ยอมรับประเด็นนี้สูงสุด ในขณะที่ประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรเห็นด้วยน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 10.7 และจังหวัดพะเยาร้อยละ 17.1 (15) **ความจำเป็นต้องเร่งปลูกป่าเสริมเพื่อคืนสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์และความชุ่มชื้น** ร้อยละ 16.5 ของประชากรทั้งหมดยอมรับในประเด็นนี้ หรือร้อยละ 18.1 ของภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 14.9 ของภาคเหนือตอนล่าง โดยมีร้อยละสนับสนุนเด่นชัดในจังหวัดอุตรดิตถ์ (ร้อยละ 24.8) และจังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 22.9) ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรน้อยที่สุดไม่ถึงร้อยละ 5 (ร้อยละ 4.9) และจังหวัดพะเยาร้อยละ 13.5 และประเด็นสุดท้าย (1.6) **ควรเร่งปลูกไม้ใช้สอยและดูแลในลักษณะป่าชุมชน** ที่ประชากรร้อยละ 13.4 ของทั้งหมดเห็นด้วย หรือร้อยละ 15.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 11.1 ในภาคเหนือตอนล่าง การพัฒนาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะนี้ประชากรชนบทยากจนเชียงใหม่เห็นด้วยมากที่สุด ร้อยละ 20 ถัดมาคือประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 14.3 จังหวัดพะเยาร้อยละ 11.7 และน้อยที่สุดคือความเห็นของประชากรจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 7.8

จากข้อมูลสภาพป่าชุมชนในชนบทยากจนภาคเหนือตามความเห็นของประชากรตั้งแต่ร้อยละ 5 จนถึงร้อยละ 40 ในแต่ละจังหวัด ในแต่ละประเด็น จะเห็นได้ว่าประชากรตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้มีใช้น้อย เพราะอย่างน้อย คนยากจนในพื้นที่ก็ยังได้อาศัยหาของป่าประทังชีวิต เช่น ไข่มดแดง ผักหวานหน่อไม้ หรือแม้แต่เศษไม้มาทำฟืน ถ้าไม่นับรวมถึงการนำไม้มาใช้ประโยชน์โดยตรงในการสร้างบ้านและอื่นๆ ที่จำเป็น ดังนั้นประชากรทุกคนจึงควรใช้พื้นที่ป่าเปิดเป็นที่ทำกินให้คุ้มค่าในเชิงอนุรักษ์ ซึ่งจะได้พูดถึงในข้อต่อไป

(2) **การใช้ประโยชน์ไม้ทำฟืนหรือถ่านหุงต้มและไม้ใช้สอยจากป่า** ในชนบทยากจนในภาคเหนือโดยทั่วไปแล้ว ยังมีความชัดเจนเรื่องที่ประชากรส่วนมากได้อาศัยไม้จากป่าต่างๆ เท่าที่จะหาได้มาทำฟืนหุงต้มอาหารและเป็นไม้ใช้สอยต่างๆ ไป หรืออย่างน้อยก็ใช้สลับกับแก๊ส ซึ่งบางคนก็ให้ข้อมูลว่าแก๊สที่ซื้อมา 1 ถังเล็กนี้จะใช้อยู่ครึ่งก่อนปี เพราะจะใช้ฟืนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงมีผู้ตอบเพียงร้อยละ 10.8 ของประชากรทั้งหมดที่ยืนยันว่าไม่ได้ใช้ไม้จากป่ามาทำฟืนใช้ในครัวเรือน ส่วนแหล่งของไม้จากป่าที่ประชากรยากจนได้ไปหาเก็บมาทำฟืน จากแหล่งที่มีความนิยมมากตามลำดับ คือ (2.1) **บริเวณป่าของตนเอง คือไม้ที่ขึ้นอยู่หัวไร่ปลายนา และสวนไม้ผลของตนหรือของเพื่อนบ้าน** ร้อยละ 29.2 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 18.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 40.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรและอุตรดิตถ์ที่สูงถึงร้อยละ 44.7 และ 37.1 ตามลำดับ (2.2) **บริเวณป่าชุมชนของหมู่บ้าน** ร้อยละ 28.1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 34.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 21.2 ของภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่และพะเยาเท่าๆ กันคือร้อยละ 35 และถัดมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 33 ตรงข้ามกับจังหวัดกำแพงเพชรที่

ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของหมู่บ้านไม่ถึงร้อยละ 10 (ร้อยละ 8.7) (2.3) **บริเวณป่าสาธารณะของหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงหรือป่าสาธารณะทั่วไป** ร้อยละ 26.4 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 33.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 18.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะเชียงใหม่และพะเยา ด้วยร้อยละเท่าๆ กันคือ ร้อยละ 34 และจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 28.6 ยกเว้นจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งใช้ป่าสาธารณะไม่ถึงร้อยละ 10 (ร้อยละ 8.7) และ (2.4) **บริเวณป่าอื่นๆ** ร้อยละ 9 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 9.7 ของภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 8.2 ของภาคเหนือตอนล่าง) ประชากรจังหวัดกำแพงเพชรใช้ประโยชน์จากป่าอื่นๆ สูงสุดถึงร้อยละ 15.5 และในทางตรงข้ามจังหวัดอุตรดิตถ์มีประชากรเพียงรายเดียวที่ใช้ประโยชน์จากป่าอื่นๆ

(3) **การใช้ประโยชน์พื้นที่เชิงอนุรักษ์ดิน-น้ำ-ป่าไม้** สำหรับประเด็นนี้ประชากรได้ให้ข้อมูลน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้างและไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและครอบครัว ดังนั้นประชากรเกินครึ่งหรือเฉลี่ยร้อยละ 52.6 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 52 เท่าๆ กัน) จึงยืนยันชัดเจนว่าไม่ได้ใช้ประโยชน์พื้นที่แต่ประการใดเลย ประชากรที่เหลือส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ตอบคำถามหรือให้ข้อมูล จึงมีเพียงประมาณร้อยละ 1 ถึงไม่เกินร้อยละ 6 ที่ให้ข้อมูลการใช้ประโยชน์พื้นที่ในลักษณะต่างๆ อาทิ (3.1) ร้อยละ 5.9 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 3.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดร้อยละ 13.3 และไม่มีผู้ตอบในจังหวัดพะเยา) **มีการเลือกปลูกพืชผสมหลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน** ประกอบด้วย ไม้ยืนต้นหรือไม้ผล สลับกับพืชล้มลุก หรือที่รู้จักกันว่าไร่สวนผสม หรือวนเกษตร (3.2) ร้อยละ 5.4 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 2.8 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดร้อยละ 10.5 ส่วนจังหวัดพะเยาก็มีผู้ให้คำตอบเพียงรายเดียว) **มีการเปิดพื้นที่ด้วยการถาง-เผา แล้วปลูกพืชบริโภคหลักสลับกับพืชเศรษฐกิจ** (3.3) ร้อยละ 3.1 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 4.3 โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดร้อยละ 5.7 และเพียงรายเดียวในจังหวัดพะเยา) **มีการเปิดพื้นที่เฉพาะพืชคลุมดินและไม้ขนาดเล็ก เพื่อเหลือไม้ใหญ่เป็นร่มเงา** (3.4) ร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 4.8 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 1.4) **มีการปลูกพืชแซมลงในพื้นที่ป่าโดยไม่เปิดพื้นที่โล่ง** และ (3.5) ร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง และแต่ละจังหวัดเท่าๆ กันแห่งละ 1 – 2 ราย) มีการเลือกปลูกเฉพาะพืชเศรษฐกิจเพื่อขายเท่านั้น ซึ่งกรณีนี้จำเป็นต้องมีน้ำพอและดินมีความเหมาะสม เป็นสำคัญ คือ ธรรมชาติเอื้ออำนวยเพราะไม่มีทุนพัฒนาทางเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม

(4) **ประเภทของไม้ในป่าเดิมของหมู่บ้านที่ยังเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน** ที่จริงแล้วถ้าเราทราบประเภทของไม้ที่ยังมีเหลือให้เห็นอยู่ ก็จะง่ายต่อการปลูกเสริมหรือปลูกใหม่เพื่อคืนความชุ่มชื้นและความ

อุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ได้รวดเร็วกว่าเลือกพันธุ์ไม้ที่ต่างประเภทป่ามาปลูก และจากคำตอบของประชากรที่พูดถึงไม้ที่ยังเหลือให้เห็นอยู่ในชุมชน ก็พอจะคาดเดาได้อย่างมีเหตุผลว่าเดิมพื้นที่ของชุมชนเป็นบริเวณที่มี **ป่าผสมผลัดใบ หรือป่าเบญจพรรณที่มีไม้สักเป็นไม้เด่น** เพราะได้พบไม้ประดู่ ไม้สัก ไม้แดง เป็นต้น และ **ป่าเต็งรัง** เพราะได้พบไม้เต็ง เหียง รัง พลวง เป็นสำคัญ หรือแม้แต่ **ป่าดิบชื้น** ที่พบไม้ตระกูลไมยาง ดังรายละเอียดที่สรุปไว้ข้างล่างนี้ และที่สำคัญคือประเภทของป่าไม้สามารถบ่งบอกได้ถึงสภาพภูมิอากาศ (ปริมาณฝน ลม แสงสว่าง ฯลฯ) สภาพภูมิประเทศ (ความลาดชัน ความสูง การรับแสงของพื้นที่ ฯลฯ) ลักษณะดิน (ความชุ่มชื้น น้ำและแร่ธาตุในดิน ฯลฯ) และกิจกรรมของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ของพื้นที่นั้นๆ ได้อย่างดี

ตารางที่ 15 ประเภทของไม้ในป่าเดิมของหมู่บ้านที่ยังเหลืออยู่ในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทของไม้ที่พบ (ลำดับที่พบบ่อย)	ร้อยละของประชากรที่ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ประดู่	51.4	63.8	46.8	55.1	59.0	35.9	48.1
2	สัก	45.8	48.6	43.2	45.8	58.1	33.0	45.7
3	แดง	44.6	57.1	36.9	46.8	60.0	24.3	42.3
4	เต็ง	35.1	47.6	36.0	41.7	33.3	23.3	28.4
5	เหียง	29.1	41.9	64.9	53.7	6.7	-	3.4
6	รัง	28.1	32.4	27.9	30.1	29.5	22.3	26.0
7	ยาง	17.0	14.3	28.8	21.8	6.7	17.5	12.0
8	พลวง	11.6	11.4	15.3	13.4	11.4	7.5	9.6
9	ยูคาลิปตัส	4.5	3.8	7.2	5.6	1.0	5.8	3.4

จากร้อยละของประชากรที่ให้คำตอบเกี่ยวกับประเภทของไม้ในป่าเดิมที่ยังหลงเหลือให้เห็นได้บ้าง ด้วยร้อยละที่สูงข้างต้น นับเป็นนิมิตรหมายที่ดีที่หน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย รวมทั้งประชากรในชุมชนจะต้องร่วมมือร่วมแรงกันปลูกป่าคืนความชุ่มชื้น และอาจเลือกไม้ชนิดอื่นๆ ที่อยู่ในประเภทป่าเดียวกันปลูกเสริมเพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและพิจารณาว่าเป็นไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ก็จะช่วยเสริมเศรษฐกิจของชุมชน นอกจากจะช่วยพัฒนาปรับปรุงกายภาพของพื้นที่แล้ว

(5) **ประเภทของไม้ที่ทางการส่งเสริมให้ปลูกในหมู่บ้านตามลำดับความสำคัญ** อันดับแรกก็คือ **ไม้สัก** ซึ่งก็เป็นทั้งไม้เดิมและไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจมากที่สุด ซึ่งประชากรร้อยละ 37.7 ของทั้งหมด (ร้อยละ 42.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 32.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยืนยันว่าเป็นไม้ที่ทางรัฐบาลให้

การสนับสนุนและส่งเสริมให้ปลูกเสริมและบำรุงรักษาเป็นอันดับแรกในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งเป็นภาคเดียวของ ไทยที่มีป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบประเภทที่มีต้นสักเป็นไม้เด่นที่ขึ้นได้ในความสูงไม่เกิน 900 เมตร จากระดับน้ำทะเล โดยมีประชากรในจังหวัดพะเยาและอุตรดิตถ์ประมาณครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50 เท่าๆ กัน ยอมรับว่ามีการส่งเสริมการปลูกต้นสักในหมู่บ้านของตน และอีก 1 ใน 3 หรือร้อยละ 34 ในจังหวัดเชียงใหม่ ในขณะที่ประชากรในกำแพงเพชรให้ข้อมูลเรื่องนี้เพียงร้อยละ 15.5 เท่านั้น นอกจากนี้ประชากรอีกร้อยละ 17.7 ของทั้งหมด (ร้อยละ 15.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 20.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) ได้ยืนยันว่ารัฐ ได้ส่งเสริมการปลูกไม้ยูคาลิปตัส ซึ่งเป็นไม้เศรษฐกิจโตเร็วเป็นอันดับแรกอีกประเภทหนึ่ง โดยเฉพาะประชากร ในจังหวัดกำแพงเพชร 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33 ได้ยืนยันประเด็นนี้มากที่สุด และจังหวัดอุตรดิตถ์น้อยที่สุด ร้อยละ 7.6 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่และพะเยาประชากรยืนยันข้อมูลนี้ไม่เกินร้อยละ 20 หรือร้อยละ 19 และร้อยละ 11.7 ตามลำดับ ส่วนไม้ชนิดอื่นๆ ที่ประชากรในภาคเหนือยอมรับว่ามีหน่วยงานของรัฐส่งเสริมให้ ปลูกในบางพื้นที่หรือบางจังหวัดเพียงไม่กี่ราย ได้แก่ ไม้ประดู่ (ร้อยละ 4.2 ของประชากรทั้งหมด แยกเป็น ร้อยละ 2.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 6.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ไม้แดง (ร้อยละ 1.9 ของประชากร ทั้งหมด และส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 6.7 และจังหวัดเชียงใหม่เพียงรายเดียว) และไม้ยาง ที่มี ประชากรจังหวัดกำแพงเพชรให้ข้อมูลเพียงรายเดียว

(6) ประเภทของไม้ที่ประชากรและชุมชนสนใจปลูกหรือส่งเสริมให้ปลูกพร้อมเหตุผลสนับสนุน ก็ ไม่มีความแตกต่างกับไม้เศรษฐกิจเดิมในพื้นที่และรัฐบาลส่งเสริมเป็นอันดับแรกๆ และยังมีไม้ยืนต้นประเภท ไม้ผลอีกหลายประเภทที่ชาวบ้านหรือประชากรเป้าหมายสนใจจะปลูกเพื่อขายผลผลิต ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

(6.1) สัก เป็นไม้อันดับแรกที่ประชากรผู้สนใจ (144 ราย) เกือบครึ่งหรือร้อยละ 42.9 ของทั้งหมด สนใจปลูก ซึ่งนับว่าสูงกว่าที่ทางรัฐสนับสนุนเสียอีก คือร้อยละ 47.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 38 ใน ภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ประชากรสนใจมากที่สุด ร้อยละ 55.3 ถัดมาคือจังหวัด อุตรดิตถ์ ร้อยละ 48.4 จังหวัดพะเยาร้อยละ 40 และเพียง 1 ใน 4 หรือร้อยละ 25.3 ในจังหวัดกำแพงเพชร ส่วนเหตุผลที่ประชากรและชุมชนเลือกปลูกไม้สัก สรุปได้ดังนี้ (6.1.1) เป็นไม้เศรษฐกิจ ขายได้ราคาดี เพราะ เนื้อไม้ดี ใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ทั้งสร้างบ้านและไม่ใช้สอยในอนาคต (ร้อยละ 59 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 54.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 65 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.2) เป็นไม้ปลูกง่าย เนื้อไม้ สวย โตเร็วให้ร่มเงาและเสียหายจากไฟป่าได้น้อย (ร้อยละ 15.3 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 16 ในภาค เหนือตอนบน และร้อยละ 14.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.3) เป็นไม้ที่ทางราชการส่งเสริมให้ปลูก พร้อมมี กล้ามมือให้แต่ไม่สามารถตัดได้ (ร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 8.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 12.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.4) เป็นไม้ที่ต้องการปลูกเพื่ออนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานได้เห็น

เพราะเป็นไม้หายาก (ร้อยละ 6.9 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 11.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.5) เป็นไม้ที่ต้องการอนุรักษ์ไว้เป็นป่าต้นน้ำลำธารและสวนป่าเพื่อคืนความชุ่มชื้นให้พื้นที่ลุ่มน้ำ (ร้อยละ 5.6 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 7.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.6) เป็นไม้ที่ปลูกตามเพื่อนบ้าน เพราะไม่เคยปลูกไม้อื่นมาก่อน (ร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 1.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) นอกจากนี้ก็เป็นเหตุผลปลีกย่อยต่างๆ ที่มีผู้ให้รายละเอียดประเภทละรายเท่านั้นได้แก่ (6.1.7) ปลูกไม้สักเพราะได้ค่าปลูก (6.1.8) การปลูกไม้สักไว้เป็นแนวกำบังลม (6.1.9) การปลูกไม้สักทิ้งไว้ในพื้นที่เพื่อหวังจะได้รับค่าบำรุงต้นไม้ และกรณีเอาที่ซึ่งมีไม้สักติดที่ไปจำนองหรือเอาไปขาย ก็จะทำได้ง่ายและมีราคาดีกว่า และ (6.1.10) พื้นที่ในหมู่บ้านไม่เหมาะจะปลูกไม้หรือพืชประเภทอื่นๆ นอกจากต้นสัก

(6.2) ไม้ผลต่างๆ : ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง ขนุน มะขาม มะยม ชมพู่ น้อยหน่า มะพร้าว ส้มโอ มะม่วงหิมพานต์ มะนาว กัลยไช ฯลฯ เหล่านี้เป็นไม้ผลที่ประชากรเป้าหมายและชุมชนสนใจและต้องการปลูกเป็นอันดับแรกเช่นเดียวกับไม้สัก เพราะเป็นไม้ผลเศรษฐกิจที่รู้จักกันดีในภาคเหนือ ประชากรเป้าหมายระบุว่าสนใจปลูกด้วยเหตุผลต่างๆ ที่พอสรุปได้ดังนี้ (6.2.1) เป็นไม้ที่นอกจากจะได้กินผลแล้ว ยังขายได้ราคาดี (ร้อยละ 67.2 ของผู้สนใจทั้งหมด 67 ราย หรือร้อยละ 70 ของผู้สนใจในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 61.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.2.2) เป็นไม้ผลที่เกษตรกรตำบลสนับสนุนให้ปลูก ประกอบกับคนในหมู่บ้านก็ปลูกกันโดยทั่วๆ ไป และก็ปลูกกันมานานแล้ว (ร้อยละ 10.5 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 14.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.2.3) เป็นไม้ผลที่ผลผลิตออกได้เร็ว ได้ขายผลเร็ว รวมทั้งการปลูกก็ไม่ต้องลงทุนหรือเสียค่าใช้จ่ายมาก และคาดว่าอนาคตจะได้ผลผลิตมาก (ร้อยละ 7.5 ของผู้สนใจปลูกทั้งหมด หรือร้อยละ 9.7 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) และ (6.2.4) ไม้ผลยืนต้นนอกจากปลูกไว้กินผล ยังช่วยยึดดินและอุ้มน้ำได้ดี ตลอดจนช่วยให้ความร่มเย็น (ร้อยละ 4.5 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 2.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.7 ในภาคเหนือตอนล่าง)

(6.3) ยูคาลิปตัส เป็นไม้ที่ประชากรเป้าหมายและชุมชนสนใจและส่งเสริมให้ปลูกในอันดับแรกอีกประเภทหนึ่ง รวมทั้งการได้รับการส่งเสริมจากทางการอีกทางหนึ่งในฐานะไม้เศรษฐกิจโตเร็ว ดังกล่าวแล้วแต่แรก ส่วนสาเหตุหรือเหตุผลที่เลือกปลูกยูคาลิปตัสจากผู้สนใจ 40 ราย หรือร้อยละ 11.9 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 7.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 16.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) พอสรุปได้ดังนี้ (6.3.1) เป็นไม้โตเร็ว ได้ราคาดี และมีแหล่งรับซื้อ (ร้อยละ 52.5 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 16.7 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 67.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.3.2) เป็นไม้ที่ใช้สร้างบ้าน และไม้ใช้สอย เช่น ใช้ทำฟืน (ร้อยละ 15 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 33.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.1 ของภาคเหนือตอน

ล่าง สำหรับเหตุผลอื่นๆ เป็นของประชากรแต่ละเพียงรายเดียวคือ (6.3.3) เป็นไม้ที่เหมาะสมกับสภาพท้องที่ (เชียงใหม่) (6.3.4) เป็นไม้ที่ทางราชการส่งเสริมให้ปลูก โดยมีกล้าไม้มอบให้ (กำแพงเพชร) (6.3.5) เป็นไม้ที่เลือกปลูกในวันเฉลิมพระชนมพรรษา (เชียงใหม่) (6.3.6) เป็นไม้ที่เลือกปลูกเป็นแนวถนนร่วมกับเพื่อนบ้าน (เชียงใหม่) (6.3.7) เป็นไม้ที่ตัดง่าย โค่นง่าย ไม่ต้องขออนุญาต (อุตรดิตถ์) และ (6.3.8) เป็นไม้ที่ลำต้นใหญ่ แข็งแรง และช่วยเป็นร่มเงาและเพิ่มความชุ่มชื้นให้สภาพอากาศ เป็นต้น

(6.4) **สะเดา** เป็นไม้ที่ประชากรและชุมชนสนใจปลูกในอันดับแรกอีกประเภทหนึ่ง รวม 22 ราย หรือร้อยละ 6.5 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 1.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 11.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) ด้วยเหตุผลที่สรุปได้ดังนี้ (6.4.1) เป็นไม้โตเร็ว และได้ใช้ยอดสะเดาเป็นอาหารได้เร็วเช่นกัน ตลอดจนสามารถเก็บยอดขายได้ด้วย (ร้อยละ 50 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 33 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 52.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.4.2) เป็นไม้สร้างบ้านและใช้สอยอื่นๆ คือมีประโยชน์ทั้งใบ ยอด และเนื้อไม้ (ร้อยละ 27.3 ของผู้สนใจทั้งหมด และเฉพาะภาคเหนือตอนล่าง ร้อยละ 31.6 หรือเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 36.4) (6.4.3) เป็นยาปราบศัตรูพืชและปุ๋ย (ร้อยละ 9.1 ของผู้สนใจทั้งหมด เฉพาะภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 10.5 หรือจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 18.2) นอกจากนี้ก็เป็นเหตุผลของประชากรเพียงบางพื้นที่หรือบางจังหวัดแห่งละเพียงรายเดียวคือ (6.4.4) เป็นไม้ที่ทางราชการเอามาให้ปลูกตามสถานที่ต่างๆ ในชุมชน (6.4.5) เป็นไม้ที่ทำเป็นสวนป่าของกรมป่าไม้ และ (6.4.6) เป็นไม้ยืนต้นที่ช่วยยึดดินและอุ้มน้ำ และให้ร่มเงา เป็นต้น

(6.5) **ประดู่** เป็นไม้ที่ประชากรและชุมชนส่งเสริมการปลูกเป็นอันดับแรกเช่นกัน แต่สนใจกันเพียง 9 ราย หรือร้อยละ 2.7 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 1.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.6 ในภาคเหนือตอนล่าง ส่วนเหตุผลที่ส่งเสริมให้ปลูกประดู่คือ (6.5.1) เป็นไม้เนื้อแข็งและอายุยืน (ร้อยละ 33.3 ของผู้สนใจทั้งหมด เฉพาะในภาคเหนือตอนบน) นอกจากนี้ก็เป็นเหตุผลของประชากรเฉพาะพื้นที่แห่งละเพียงรายเดียว คือ (6.5.2) เป็นไม้ใช้สร้างบ้านและไม้ใช้สอยในอนาคต และ (6.5.3) เป็นไม้ที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ ป้องกันความแห้งแล้ง และให้ร่มเงา เป็นต้น

นอกจากนี้ก็ยังมียังชนิดของไม้อีกหลายประเภทที่ประชากรและชุมชนสนใจปลูกหรือส่งเสริมให้ปลูกในอันดับแรก เพียงแต่มีผู้ให้ข้อมูลน้อยรายหรือระหว่าง 1 – 3 ราย ด้วยเหตุผลสนับสนุนต่างๆ กัน อาทิ **กระถินยักษ์** ส่งเสริมให้ปลูกเพื่อนำไปใช้ประโยชน์และทำฟืน **มะค่า** ส่งเสริมให้ปลูกเพราะสามารถดูดซับน้ำได้ดี และทางราชการสนับสนุนให้ปลูก **ยาง** ส่งเสริมให้ปลูกเพราะเป็นไม้เดิมของป่าดิบชื้นที่เริ่มหมดไปแล้ว เพื่อคืนความชุ่มชื้นและเป็นไม้ที่โตได้เร็ว **ฉำฉาหรือจามจุรี** ส่งเสริมให้ปลูกเพราะโตให้ใช้ประโยชน์ได้เร็ว เช่น เอา

ไว้เลี้ยงครั่งและทำฟืน และแดง ส่งเสริมการปลูกเพราะเป็นพันธุ์ไม้เดิมที่ควรรักษาไว้ และเอาไว้ขายได้เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็งนิยมใช้ทำเสาบ้าน หรือไม้พื้นของบ้าน เป็นต้น

(7) ประชากรเป้าหมายมีความเข้าใจความหมายของคำว่า “ป่าอนุรักษ์” มากน้อยเพียงใด คำถามนี้นับเป็นประเด็นสำคัญในการรักษาตุลของกายภาพพื้นที่เพราะจะส่งผลถึงคุณภาพชีวิตของคนในสังคมชนบทและเมือง ตลอดจนมีผลทางอ้อมให้คนยากจนในชนบทไม่มีแรงกดดันด้านพื้นที่ผลิตที่แห้งแล้งกันดาร ขาดน้ำจนต้องดิ้นรนย้ายออกหรือเดินทางไปทำงานทำในเมืองใหญ่หรือตัวเมืองทั่วไป อันเป็นผลต่อเนื่องถึงความแออัด แย่งงาน อาชญากรรมและอื่นๆ ในทางลบอีกมากมายด้านมลพิษของเมือง ดังนั้นจึงควรศึกษาถึงความเข้าใจและความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างชัดเจน ถูกต้องและให้ความร่วมมือ ซึ่งจากผลการศึกษาชนบทยากจนในภาคเหนือครั้งนี้ก็พบว่าประเด็นนี้ยังน่าวิตกวิจารณ์และแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะประชากรเกิน 3 ใน 4 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 78.5 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 77.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 79.8) ไม่ตอบหรือไม่ทราบความหมายของคำว่าป่าอนุรักษ์คืออะไร สำคัญอย่างใด โดยเฉพาะคนยากจนในจังหวัดอุตรดิตถ์ไม่ตอบสูงสุดถึงร้อยละ 85.7 ถัดมาคือจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 79 เป็นต้น และในทางตรงข้ามมีประชากรยากจนที่ตอบเพียง 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.5 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 22.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 20.2) ซึ่งพอสรุปความหมายของป่าอนุรักษ์ในแนวที่ถูกต้องของประชากรยากจน 1 ใน 5 ของทั้งหมดได้ในตารางที่ 16

จากสถิติสรุปในตารางที่ 16 พอจะแยกลักษณะของความเข้าใจความหมายป่าอนุรักษ์ของประชากรเป้าหมายยากจนได้ค่อนข้างชัดเจนเป็น 3 กลุ่มความหมาย **กลุ่มแรก** คือประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดของผู้ตอบ คิดเป็นร้อยละ 66 ของประชากรทั้งหมด ที่เข้าใจความหมายของป่าอนุรักษ์ตรงกันว่าเป็น **“ป่าที่ไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่ หรือการอนุญาตทำไม้โดยเด็ดขาด”** โดยที่ประชากรทั้ง 4 จังหวัดเป้าหมาย ไม่มีจังหวัดใดที่ยอมรับความหมายนี้น้อยกว่าร้อยละ 60 กล่าวอีกนัยหนึ่งคือมีความเข้าใจสูงสุดระหว่างร้อยละ 60 – 70 ที่เป็นเช่นนั้นเพราะประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ หรือของภูมิภาคหรือสังคมใดก็ตาม ยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนที่ว่าถ้าเป็นป่าอนุรักษ์ต้องไม่ใช่โดยเด็ดขาด จึงตอบข้อนี้สูงสุด ที่จริงแล้วการไม่ใช่เป็นเพียงมาตรการหนึ่งของการอนุรักษ์และที่ถูกต้องแล้วต้องมีช่วงเวลาที่ยอมให้กลับมาใช้ใหม่ ถ้าพัฒนาให้พื้นดินสภาพจนให้สามารถใช้ได้ต่อไปอย่างมีมาตรการอนุรักษ์ และไม่มีผลกระทบหรือก่อให้เกิดผลเสียใดๆ หรือสูญเสียน้อยที่สุด แต่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากการใช้อย่างฉลาด มีเหลือถึงลูกหลานได้ใช้อย่างยั่งยืนนั่นเอง และถ้าเป็นกรณีไม่ใช่ตลอดไป จะมีระบุชัดเจน เช่น เป็นลุ่มน้ำชั้นที่ 1 เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า และอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น **กลุ่มที่ 2** เป็นความเข้าใจของประชากรชนบทยากจนในขนาดปานกลางหรือเพียง 2 ใน 5 ของผู้ตอบ คือระหว่างร้อยละ 40 – 50 ของผู้ตอบทั้งหมด ที่ยอมรับความหมายของป่า

อนุรักษ์ตามแนวที่กล่าวถึงแล้ว คือป่าต้นน้ำลำธารซึ่งจัดเป็นเขตชั้นคุณภาพ “ลุ่มน้ำชั้นที่ 1” และป่ารักษา สภาพแวดล้อม และกลุ่มที่ 3 เป็นความเข้าใจของประชากรชนบทยากจนที่มีจำนวนน้อยที่สุด หรือระหว่าง ร้อยละ 20 – 30 แสดงให้เห็นว่าความหมายของป่าอนุรักษ์ใน 3 ประเด็นสุดท้าย ยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร ไม่ ว่าจะเป็นป่าตามแนวพรมแดนที่มีปัญหาในด้านความมั่นคงและอื่นๆ ป่าชุมชนที่ราษฎรร่วมกันจัดการและ อนุรักษ์ และป่าที่สงวนไว้ให้ทำกินและเก็บของป่าของรัฐ จำเป็นต้องเร่งประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ความ เข้าใจอย่างถูกต้อง จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่น สถาบันการศึกษาใน ท้องที่ และโดยเฉพาะองค์กร และมูลนิธิเอกชน รวมทั้งองค์กรประชาชน สำหรับความเป็นจริงที่ว่าทั้ง 6 ความ หมายที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นความหมายที่ถูกต้องของคำว่า “ป่าอนุรักษ์” ทั้งสิ้น เพื่อให้เกิดความตระหนักและ ร่วมมือกันในการดำเนินการอนุรักษ์ที่จะสร้างสมดุลของธรรมชาติและคุณภาพชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นตนเอง จะส่งผลถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรกายภาพหลักของพื้นที่คือ ดินและน้ำไปพร้อมๆ กับป่าไม้ด้วยตลอดเวลา

ตารางที่ 16 ร้อยละของประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือที่เข้าใจความหมายของป่าอนุรักษ์ ปี 2541

ลำดับ ที่	ความหมายของป่าอนุรักษ์ (ลำดับความเข้าใจ)	ร้อยละของความเข้าใจของประชากรเป้าหมาย						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ป่าที่ไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่หรือการ อนุญาตทำไม้โดยเด็ดขาด	66.3	61.9	65.8	63.9	71.4	66.0	68.8
2	ป่าต้นน้ำลำธาร อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า	46.5	47.6	42.3	44.9	56.2	39.8	48.1
3	ป่ารักษาสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ป่าหายาก และ ป้องกันภัยธรรมชาติ	42.5	48.6	37.8	43.0	48.6	35.0	41.8
4	ป่าที่เป็นเขตสงวนไว้เพื่อความ มั่นคงของประเทศ หรือแนวกันเขต แดนประเทศ	29.0	34.3	26.1	30.0	31.4	24.3	27.9
5	เขตสงวนไว้ทำป่าชุมชนและปลูก ไม้ใช้สอย	27.8	30.5	23.4	26.8	31.4	26.2	28.8
6	ป่าที่เป็นเขตสงวนไว้จัดเป็นที่ดิน ทำกินและเก็บหาของป่า	27.4	24.8	30.6	27.8	32.4	21.4	26.9

4.2.3 การถ่อครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตร

4.2.3.1 พื้นที่ถ่อครองในอดีต

การศึกษาพื้นที่ถ่อครองของครัวเรือนยากจนในอดีต พบว่าส่วนใหญ่ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ร้อยละ 34 ไม่มีพื้นที่ถ่อครองแต่อย่างใด ซึ่งเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 38.4 ซึ่งสูงกว่าครัวเรือนยากจนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 29.3 ในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตพบว่าร้อยละ 22.9 มีพื้นที่ถ่อครองต่ำกว่า 1 ไร่ โดยเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 30.1 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีร้อยละ 14.4 หากจะเปรียบเทียบในระหว่าง 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา พบว่ามีครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาที่มีพื้นที่น้อยกว่า 1 ไร่ สูงที่สุดร้อยละ 38.7 และมีครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์น้อยที่สุดคือร้อยละ 10.5

ครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตตั้งแต่ 1 – 5 ไร่ พบว่ามีร้อยละ 17.9 พบว่าเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 20.4 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีร้อยละ 15.4 และเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่สูงที่สุดร้อยละ 27.6 และน้อยที่สุดร้อยละ 8.7 ในจังหวัดกำแพงเพชร

สำหรับครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตมากกว่า 5 ไร่ขึ้นไป จะพบว่าสัดส่วนของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตมากกว่า 5 ไร่สูงกว่าภาคเหนือตอนบน กล่าวได้ว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีพื้นที่ถ่อครองในอดีตสูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน จากการศึกษาในรายละเอียดพบว่า มีครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตตั้งแต่ 25 ไร่ขึ้นไปถึงร้อยละ 6.9 และไม่มีครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตตั้งแต่ 25 ไร่ขึ้นไปเลย พื้นที่ถ่อครองในอดีตของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนมีอยู่ระหว่าง น้อยกว่า 1 ไร่ถึง 25 ไร่ ในขณะที่ของภาคเหนือตอนล่างมีอยู่ระหว่างน้อยกว่า 1 ไร่ถึง 150 ไร่

เมื่อศึกษาค่าเฉลี่ยพื้นที่ถ่อครองในอดีต พบว่าในภาพรวม ครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนมีพื้นที่ถ่อครองในอดีตเฉลี่ย 5 ไร่ หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็พบว่าภาคเหนือตอนล่าง ครัวเรือนยากจนมีพื้นที่ถ่อครองเฉลี่ย 8.2 ไร่ สูงกว่าภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียง 1.8 ไร่ หากจะศึกษาเปรียบเทียบในระหว่าง 4 จังหวัดภาคเหนือตัวอย่างศึกษา พบว่าครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่ถ่อครองเฉลี่ยในอดีตสูงสุด 10.3 ไร่ รองลงไปเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ พะเยา และเชียงใหม่ ร้อยละ 6.2 ไร่, 1.9 ไร่ และ 1.7 ไร่ ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าช่วงเวลาที่มีพื้นที่ถ่อครองมากที่สุดคือช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2531 - 2540)

ตารางที่ 17 พื้นที่ถือครองในอดีตของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ

ลำดับ ที่	พื้นที่ถือครองในอดีต	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ไม่มี	34.0	40.0	36.9	38.4	27.6	31.1	29.3
2	ต่ำกว่า 1 ไร่	22.9	22.9	38.7	30.1	10.5	18.4	14.4
3	มากกว่า 1 – 5 ไร่	17.9	27.6	13.5	20.4	21.9	8.7	15.4
4	มากกว่า 5 – 10 ไร่	8.5	7.6	4.5	6.0	16.2	5.8	11.1
5	มากกว่า 10 – 15 ไร่	7.1	-	2.7	1.4	14.3	11.7	13.0
6	มากกว่า 15 – 20 ไร่	3.8	1.0	1.8	1.4	2.9	9.8	6.3
7	มากกว่า 20 – 25 ไร่	2.6	1.0	1.8	1.4	2.9	4.9	3.8
8	มากกว่า 25 ไร่	3.3	-	-	-	3.9	9.7	6.9
	พื้นที่เฉลี่ย	5.0	1.7	1.9	1.8	6.2	10.3	8.2

4.2.3.2 พื้นที่ถือครองในปัจจุบัน (พ.ศ. 2541 -)

การศึกษาพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในภาคเหนือในปัจจุบัน พบว่าครัวเรือนร้อยละ 19.1 ไม่มีพื้นที่ถือครองเลย ในกลุ่มครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครอง พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 32.5 มีพื้นที่ถือครองต่ำกว่า 1 ไร่ รองลงไปเป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 1 ถึง 5 ไร่ ร้อยละ 22.9 เป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 5 – 10 ไร่ ร้อยละ 11.1 เป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 10 ถึง 15 ไร่ ร้อยละ 7.5 เป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 15 ถึง 20 ไร่ ร้อยละ 2.8 และเป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองตั้งแต่ 20 – 25 ไร่ ร้อยละ 2.1 นอกจากนั้นเป็นครัวเรือนร้อยละ 1.8 ที่มีพื้นที่ถือครองมากกว่า 25 ไร่ ซึ่งให้เห็นว่าครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครองมากจะมีสัดส่วนน้อยลงตามลำดับ

หากจะเปรียบเทียบพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่าครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนจะมีขนาดพื้นที่ถือครองต่ำกว่า 1 ไร่ถึงร้อยละ 40.3 ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีร้อยละ 24.5 หากจะเปรียบเทียบขนาดพื้นที่ถือครองอื่นๆ จะพบว่ายิ่งพื้นที่ถือครองมาก ร้อยละของครัวเรือนยากจนในภาคเหนือตอนบนจะน้อยลงเป็นลำดับ ในขณะที่ร้อยละของครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างจะเพิ่มขึ้น ซึ่งให้เห็นว่าพื้นที่ถือครองในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่างจะมากกว่าภาคเหนือตอนบน จากการศึกษาอีกพบว่า พื้นที่ถือครองเฉลี่ยของครอบครัวยากจนภาคเหนือตอนบนเป็น 2.3 ไร่ โดยพื้นที่เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในจังหวัดเชียงใหม่เป็น 3.4 ไร่ สูงกว่าครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาที่มีเพียง 1.3 ไร่ ในขณะที่พื้นที่ถือครองเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็น 6.5 ไร่ โดยพื้นที่เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในจังหวัดกำแพงเพชรเป็น 7.9 ไร่ ส่วนในจังหวัดอุดรดิตถ์เป็น 5.1 ไร่ หากมองในภาพรวม ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 4.4 ไร่

ตารางที่ 18 พื้นที่ถือครองในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ (พ.ศ. 2541 -)

ลำดับ ที่	พื้นที่ถือครอง	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ไม่มี	19.1	16.2	31.5	24.1	7.6	20.4	13.9
2	ต่ำกว่า 1 ไร่	32.5	36.2	44.1	40.3	21.0	28.2	24.5
3	มากกว่า 1 – 5 ไร่	22.9	31.4	17.1	24.1	36.2	6.8	21.6
4	มากกว่า 5 – 10 ไร่	8.3	12.4	4.5	8.3	17.1	10.7	13.9
5	มากกว่า 10 – 15 ไร่	7.5	1.9	0.9	1.4	15.2	12.6	13.9
6	มากกว่า 15 – 20 ไร่	2.8	-	0.9	0.5	1.9	8.7	5.3
7	มากกว่า 20 -- 25 ไร่	2.1	1.0	0.9	0.9	-	6.8	3.4
8	มากกว่า 25 ไร่	1.8	1.0	-	0.5	1.0	5.9	3.4
	พื้นที่เฉลี่ย	4.4	3.4	1.3	2.3	5.1	7.9	6.5

4.2.3.3 จำนวนแปลงพื้นที่ถือครอง

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองของตนเอง ส่วนใหญ่ร้อยละ 52.6 มีพื้นที่ถือครอง 1 แปลง โดยเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 56 (สูงสุดในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 63.8) และเป็นครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 49 (ใกล้เคียงกันทั้งสองจังหวัดตัวอย่างศึกษา) มีครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครอง 2 แปลง ร้อยละ 24.3 โดยพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 30 (สูงสุดในจังหวัดอุดรดิตถ์ ร้อยละ 39) สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 18.1 (เท่ากันทั้งสองจังหวัดตัวอย่างศึกษา) และในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครอง 3 แปลง ซึ่งมีร้อยละ 4 ก็พบว่ามีครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 6.3 (ใกล้เคียงกันในจังหวัดอุดรดิตถ์และกำแพงเพชร ร้อยละ 6.8 และ 5.7 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ) ในขณะที่ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 2.3 ซึ่งให้เห็นว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีแนวโน้มที่มีแปลงพื้นที่ถือครองมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน

4.2.3.4 รายละเอียดพื้นที่ถือครอง

การศึกษารายละเอียดพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือแปลงที่ 1 พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ 3 ใน 5 หรือร้อยละ 60.3 มีพื้นที่ถือครองแปลงที่ 1 ต่ำกว่า 1 ไร่ ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง รองลงไปร้อยละ 26.5 มีพื้นที่อยู่ระหว่าง มากกว่า 1 – 5 ไร่ ซึ่งเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมากกว่าภาคเหนือตอนบน ลักษณะการถือครองส่วนใหญ่ ร้อยละ 28.3 เป็นที่ดินมีโฉนด รองลงไปร้อยละ 13.4 เป็นที่ดินมี นส. 3 ร้อยละ 10.2 เป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ และร้อยละ 6.7 เป็นที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน (สปท.) ในด้านของที่ตั้งที่ดินถือครองพบว่าส่วนใหญ่ ร้อยละ 80.2 เป็นพื้นที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน

พื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือแปลงที่ 2 ก็พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 41.7 มีพื้นที่ขนาด 1 – 5 ไร่ รองลงไปร้อยละ 23.3 มีพื้นที่ขนาดมากกว่า 5 – 10 ไร่ ร้อยละ 17.5 มีพื้นที่ต่ำกว่า 1 ไร่ การศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่ถือครองแปลงที่ 2 ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่าครัวเรือนยากจนในภาคเหนือตอนบนที่มีพื้นที่ถือครองขนาดเล็กคิดเป็นสัดส่วนสูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง แต่สำหรับพื้นที่ถือครองแปลงที่ 2 ที่มีขนาดใหญ่ พบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน ส่วนลักษณะการถือครองพื้นที่ก็พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 21.7 เป็นที่ดินที่มี น.ส.3 รองลงไปร้อยละ 19.2 เป็นที่ดินที่โฉนด และที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เท่ากัน ร้อยละ 13.3 เป็นที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน พื้นที่ถือครองแปลงที่ 2 ส่วนใหญ่ร้อยละ 69.2 ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน

สำหรับพื้นที่ถือครองแปลงที่ 3 ส่วนใหญ่ร้อยละ 41.2 มีขนาดพื้นที่ 1 – 5 ไร่ ซึ่งเป็นครัวเรือนส่วนใหญ่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง รองลงไปร้อยละ 29.4 เป็นพื้นที่ถือครองขนาดต่ำกว่า 1 ไร่ และร้อยละ 23.5 เป็นพื้นที่ถือครองขนาดมากกว่า 5 – 10 ไร่ พื้นที่ถือครองแปลงที่ 3 ส่วนใหญ่ร้อยละ 29.4 เป็นที่ดินที่ได้รับการจัดสรรจากนิคมสหกรณ์ (นค.) รองลงไปร้อยละ 17.6 เป็นที่ดินมีโฉนดและไม่มีเอกสารสิทธิ์เท่ากัน ร้อยละ 11.8 เป็นที่ดิน น.ส.3 มีส่วนน้อยที่เป็นที่ดินมีใบจอง และที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน พื้นที่ถือครองแปลงที่ 3 ส่วนใหญ่ร้อยละ 52.9 ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างเท่านั้น ส่วนในเขตภาคเหนือตอนบน พื้นที่ถือครองแปลงที่ 3 ตั้งอยู่นอกหมู่บ้านทั้งหมด

ตารางที่ 19 รายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	จำนวนแปลง พื้นที่ถือครอง	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	แปลงที่ 1							
	- เนื้อที่ต่ำกว่า 1 ไร่	60.3	63.6	82.9	72.6	50.5	47.6	49.2
	- ที่ดินมีโฉนด	28.3	28.4	36.8	32.3	20.6	29.3	24.6
2	แปลงที่ 2							
	- เนื้อที่ 1 – 5 ไร่	41.7	61.9	40.9	51.2	48.9	16.7	36.4
	- ที่ดิน น.ส.3	21.7	19.0	31.8	25.6	19.1	20.0	19.5
3	แปลงที่ 3							
	- เนื้อที่ 1 – 5 ไร่	41.2	50.0	-	25.0	50.0	42.9	46.2
	- ที่ดิน มี นค.	29.4	50.0	-	25.0	16.7	42.9	30.8
	- อยู่ในหมู่บ้าน	52.9	-	-	-	83.3	57.1	69.2

4.2.3.5 การเปลี่ยนแปลงจำนวนที่ดิน

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงจำนวนที่ดินของครัวเรือนยากจน พบว่า ส่วนใหญ่ของครัวเรือนร้อยละ 82.1 (ร้อยละ 88.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีจำนวนที่ดินเท่าเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด มีครัวเรือนยากจนร้อยละ 7.1 มีที่ดินเพิ่มขึ้น (ร้อยละ 4.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 9.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) และมีครัวเรือนที่มีที่ดินลดลงร้อยละ 10.8 (ร้อยละ 6.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 14.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ในการศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่ดินระหว่างครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงของที่ดินในครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างมากกว่าไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนแปลงที่ดินเพิ่มขึ้นหรือลดลงดังกล่าวแล้วก็ตาม ในขณะที่ครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนสูงถึงร้อยละ 88.4 (สูงสุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 90.1) ไม่มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนที่ดิน

4.2.3.6 ครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองลดลง

กลุ่มครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองลดลง พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 26.1 พื้นที่ถือครองลดลง 1 – 5 ไร่ และมากกว่า 5 – 10 ไร่เท่ากัน รองลงไปเป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงมากกว่า 20 ไร่ ถึงร้อยละ 19.6 ในกลุ่มพื้นที่ถือครองลดลง มากกว่า 20 ไร่ เป็นครัวเรือนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างทั้งสิ้น รองลงไปร้อยละ 13 เป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงระหว่างมากกว่า 15 – 20 ไร่ ในกลุ่มนี้พบว่า เป็นครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 16.1 มากกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนที่มีเพียงร้อยละ 6.7 ส่วนกลุ่มครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงน้อยกว่า 1 ไร่ พบว่า เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 13.3 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีเพียงร้อยละ 6.5 กล่าวได้ว่า ครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนมีพื้นที่ถือครองลดลงในปริมาณน้อยกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่าง แต่โดยภาพรวมแล้วพบว่า ครัวเรือนภาคเหนือมีพื้นที่ถือครองลดลงเฉลี่ย 16.5 ไร่

ตารางที่ 20 ครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	พื้นที่ถือครองลดลง	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ต่ำกว่า 1 ไร่	8.7	12.5	14.3	13.3	6.7	6.3	6.5
2	มากกว่า 1 – 5 ไร่	26.1	75.0	42.9	60.0	6.7	12.5	9.7
3	มากกว่า 5 – 10 ไร่	26.1	12.5	14.3	13.3	40.0	25.0	32.3
4	มากกว่า 10 – 15 ไร่	6.5	-	14.3	6.7	13.3	-	6.5
5	มากกว่า 15 – 20 ไร่	13.0	-	14.3	6.7	13.3	18.8	16.1
6	มากกว่า 20 ไร่	19.6	-	-	-	20.0	37.8	29.0
	พื้นที่ลดลงเฉลี่ย	16.5	3.0	6.3	4.5	14.0	29.9	22.2

4.2.3.7 สาเหตุของการลดลงของพื้นที่ถือครอง

จากการศึกษาสาเหตุของการลดลงของพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจน พบว่ามาจากหลายสาเหตุ ได้แก่

(1) การขายที่ดิน พบว่า มีการขายที่ดินตั้งแต่ 1 – 110 ไร่ ในกลุ่มครัวเรือนร้อยละ 10.8 โดยส่วนใหญ่จะขายที่ดินไป 1 – 5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 19.6 หากจะเปรียบเทียบร้อยละของครัวเรือนที่มีการขายที่ดิน จะพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีการขายที่ดินร้อยละ 67.4 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีเพียงร้อยละ 32.6

(2) ใช้ชำระหนี้ พบว่า ครัวเรือนยากจนจะเสียพื้นที่ถือครองโดยการใช้หนี้มีเพียงส่วนน้อย โดยใช้ที่ดินเพื่อใช้หนี้ตั้งแต่ 0.5 – 50 ไร่ จากการศึกษพบว่าในเขตภาคเหนือตอนบนมีเพียงครัวเรือนเดียวที่ใช้หนี้ด้วยที่ดินถือครอง ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีครัวเรือนที่ใช้ที่ดินในการชำระหนี้ถึง 6 ครัวเรือน โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรใช้ที่ดินมากที่สุดถึง 50 ไร่ในการชำระหนี้

(3) ถูกโกง พบว่า มีครัวเรือนยากจนเพียง 1 ราย หรือร้อยละ 2.2 ของครัวเรือนที่พื้นที่ถือครองลดลง ที่สูญเสียที่ดินเนื่องจากถูกโกงจำนวน 5.5 ไร่

(4) การเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างเขื่อน พบว่า มีครัวเรือนร้อยละ 32.6 ที่สูญเสียที่ดินจากการเวนคืนของรัฐบาลเพื่อสร้างเขื่อน โดยสูญเสียที่ดินตั้งแต่ 9.5 ไร่ถึง 19 ไร่ และประชากรกลุ่มนี้เป็นประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ทั้งสิ้น

(5) ยกที่ดินให้รัฐ มีครัวเรือนยากจนเฉพาะในจังหวัดอุตรดิตถ์เท่านั้นที่ยกที่ดินให้รัฐโดยไม่มีค่าตอบแทน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 32.6 ของกลุ่มครัวเรือนที่มีพื้นที่ลดลงโดยยกที่ดินให้รัฐตั้งแต่ 8 – 25 ไร่

(6) แบ่งที่ดินให้บุตร พบว่าเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ 1 รายที่แบ่งพื้นที่ให้บุตร 0.75 ไร่ และเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ 2 รายที่ยกพื้นที่ให้บุตรจำนวน 8 ไร่ และ 25 ไร่ ตามลำดับ

(7) ใช้ที่ดินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ พบว่าเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ที่สูญเสียที่ดิน 40 ไร่ เนื่องจากใช้ที่ดินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้

กล่าวโดยภาพรวมได้ว่า สาเหตุที่ทำให้พื้นที่ถือครองลดลง เนื่องมาจากการขายที่ดินมากที่สุดร้อยละ 34.9 รองลงมาเป็นสาเหตุการใช้หนี้ ร้อยละ 15.2 แบ่งให้บุตรและถูกเวนคืนที่ดินร้อยละ 6.6 ยกให้รัฐบาลร้อยละ 4.4 และร้อยละ 2 สูญเสียที่ดินถือครองเนื่องจากถูกโกง และใช้ค้ำประกันเงินกู้ เป็นสำคัญ

4.2.3.8 ครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น

จากการศึกษาครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น ซึ่งมีเพียงร้อยละ 7.1 พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 36.7 มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น >1 – 5 ไร่ ซึ่งพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนจะมีสัดส่วนที่สูงกว่า กล่าวคือเป็นครัวเรือนร้อยละ 40 ส่วนในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็นครัวเรือนร้อยละ 35

รองลงมาเป็นกลุ่มครัวเรือนร้อยละ 26.7 ที่มีพื้นที่เพิ่มขึ้นจากเดิม >5 – 10 ไร่ ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 30 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีครัวเรือนในกลุ่มนี้ร้อยละ 20

กลุ่มครัวเรือนร้อยละ 20 มีพื้นที่เพิ่มขึ้นน้อยกว่า 1 ไร่ ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 30 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีร้อยละ 15

จะเห็นว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างจะมีพื้นที่เพิ่มขึ้นในปริมาณที่มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ดังจะพบว่ามีเพียงครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง คือ ในจังหวัดกำแพงเพชรเท่านั้นที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้นมากกว่า 15 ไร่ คิดเป็น ร้อยละ 9.9 ของครัวเรือนที่มีพื้นที่เพิ่มขึ้นในเขตภาคเหนือตอนบน

ตารางที่ 21 ครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้นในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	พื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ต่ำกว่า 1 ไร่	20.0	50.0	-	30.0	9.1	22.2	15.0
2	1 – 5 ไร่	36.7	16.7	75.0	40.0	54.5	11.1	35.0
3	มากกว่า 5 – 10 ไร่	26.7	16.7	25.0	20.0	27.3	33.3	30.0
4	มากกว่า 10 – 15 ไร่	6.7	16.7	-	10.0	9.1	-	5.0
5	มากกว่า 15 ไร่	9.9	-	-	-	-	33.3	15.0

4.2.3.9 สาเหตุของการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ถือครอง

สำหรับสาเหตุของการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือพบว่ามีหลายประการ

(1) **ซื้อที่ดินเพิ่ม** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือซื้อที่ดินเพิ่มจากเดิมมีร้อยละ 23.2 (ร้อยละ 10 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30 ในภาคเหนือตอนล่าง) จากกลุ่มผู้มีพื้นที่เพิ่มขึ้นทั้งหมด กล่าวคือ เป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยาซื้อที่ดินเพิ่ม 6 ไร่ และเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ซื้อที่ดินเพิ่ม 0.5 ไร่ นอกนั้นเป็นครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรอีก 5 ราย (ร้อยละ 55.5) ซึ่งมีการซื้อที่ดินเพิ่มตั้งแต่ 0.5 – 28 ไร่

(2) **ได้รับที่ดินเป็นมรดก** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือได้รับที่ดินเป็นมรดก ร้อยละ 23.3 ของกลุ่มผู้มีพื้นที่ดินเพิ่มขึ้น ซึ่งพบว่าเป็นกลุ่มครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 25 สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 20 โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชร ร้อยละ 33 เท่ากัน เป็นที่น่าสังเกตว่าในจังหวัดพะเยาไม่มีครัวเรือนที่มีที่ดินเพิ่มขึ้นจากการได้รับมรดกเลย อย่างไรก็ตามพบว่าที่ดินที่ได้รับเป็นมรดกมีพื้นที่อยู่ระหว่าง 0.13 – 7 ไร่

(3) **การจับจองที่ดิน** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีที่ดินถือครองเพิ่มขึ้นจากการจับจองหรือบุกเบิกที่ดินร้อยละ 19.8 (ร้อยละ 40 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 10 ในภาคเหนือตอนล่าง) เป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ 3 ราย จังหวัดพะเยา 1 รายและจังหวัดอุดรดิตถ์จำนวน 2 ราย โดยมีพื้นที่

จับจองระหว่าง 1 – 11.75 ไร่ ไม่มีครัวเรือนยากจนที่จับจองพื้นที่หรือบุกเบิกที่ดินเพิ่มเลยในจังหวัดกำแพงเพชร

(4) **ได้รับพื้นที่จากการจัดสรรของนิคม** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 10 ได้รับพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้นจากการจัดสรรของนิคมซึ่งเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเท่านั้น (ร้อยละ 30) คือ ในจังหวัดเชียงใหม่ 2 ครัวเรือน ด้วยพื้นที่จับจอง 0.5 ไร่ และเป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยา 1 ครัวเรือนด้วยพื้นที่จับจอง 4 ไร่ ไม่ปรากฏว่ามีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างที่ได้รับพื้นที่จากการจัดสรรของนิคมแต่อย่างใด

(5) **เพื่อนบ้านยกให้** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น เนื่องจากเพื่อนบ้านยกให้เพียงร้อยละ 3.3 หรือมีเพียง 1 รายเท่านั้น เป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ที่ได้รับพื้นที่จากเพื่อนบ้าน 0.5 ไร่ กล่าวโดยภาพรวมได้ว่าสาเหตุของการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ถือครองครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 23.2 ได้พื้นที่ถือครองเพิ่มโดยการซื้อและได้รับเป็นมรดก รองลงไปร้อยละ 19.8 จากการจับจองพื้นที่ร้อยละ 10 ได้รับการจัดสรรพื้นที่จากนิคม ซึ่งเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนและมีเพียงร้อยละ 3.3 ได้รับพื้นที่จากเพื่อนบ้าน

4.2.3.10 การใช้ประโยชน์ในที่ดินถือครอง

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีการใช้ประโยชน์ในที่ดินถือครองหลายประเภท ดังนี้

(1) **ใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตร** การศึกษาการใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตร พบว่ามีการใช้พื้นที่ในกิจกรรมของการเกษตรในพื้นที่ที่มีขนาดตั้งแต่ไม่น้อยกว่า 1 ไร่ถึง 40 ไร่ โดยพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 17 ทำการเกษตรในพื้นที่ขนาดมากกว่า 1 – 5 ไร่ โดยมีสัดส่วนของครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างใกล้เคียงกัน รองลงไปร้อยละ 8.5 ใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตร >5 – 10 ไร่ โดยพบว่าเป็นครัวเรือนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 12.5 มากกว่าครัวเรือนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 4.6

ครัวเรือนยากจนที่ใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตรต่ำกว่า 1 ไร่ มีร้อยละ 6.1 เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.4 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีร้อยละ 4.8 นอกจากนั้นพบว่ามีครัวเรือนร้อยละ 3.3 ใช้พื้นที่ถือครองจำนวน >10 – 15 ไร่ ทำการเกษตรและร้อยละ 2.6 ใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตร >15 – 20 ไร่

จากการศึกษาจะพบว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตรโดยเฉลี่ย 6.9 ไร่ หากจะเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างก็จะพบว่า พื้นที่ถือครองเฉลี่ยที่ใช้ในการทำการเกษตรของครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่างจะสูงกว่าภาคเหนือตอนบนกล่าวคือ มีพื้นที่ถือครองทำการเกษตรในครัวเรือนภาคเหนือตอนล่าง 8.8 ไร่ ในขณะที่ในภาคเหนือตอนบนเป็น 3.8 ไร่ และหากจะเปรียบเทียบพื้นที่ดังกล่าวระหว่าง 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษาจะพบว่า ครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรใช้พื้นที่ทำการเกษตรสูงที่สุด 13 ไร่ ในขณะที่ในจังหวัดอุตรดิตถ์เป็น 5.8 ไร่ จังหวัดพะเยาเป็น 4.9 ไร่ และจังหวัดเชียงใหม่มีเพียง 3.3 ไร่

(2) **ให้ผู้อื่นเช่าทำประโยชน์** พื้นที่ถือครองของครัวเรือนที่ให้ผู้อื่นเช่าทำประโยชน์มีขนาดพื้นที่ 2 – 13 ไร่ โดยพบว่าครัวเรือนเป็นส่วนน้อยเพียงร้อยละ 2.3 เท่านั้นที่มีพื้นที่ให้ผู้อื่นเช่า

(3) **ให้ผู้อื่นทำประโยชน์โดยไม่คิดค่าเช่า** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่อนุญาตให้ผู้อื่นเช่าทำประโยชน์ในพื้นที่ถือครองของตนเองโดยไม่คิดค่าเช่ามีเพียงร้อยละ 1.6 เท่านั้น โดยมีขนาดของพื้นที่ดังกล่าวตั้งแต่ 2 – 50 ไร่

(4) **เป็นที่ดินบุกเบิกที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 3.5 มีที่ดินที่บุกเบิกแล้วแต่ยังไม่ได้เช่าทำประโยชน์ พบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่างในสัดส่วนใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 3.8 และ 3.5 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามหากจะเปรียบเทียบระหว่าง 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา พบว่าจังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนยากจนบุกเบิกพื้นที่มากที่สุดร้อยละ 5.9 และจังหวัดกำแพงเพชรมีครัวเรือนบุกเบิกพื้นที่น้อยที่สุดร้อยละ 1 เท่านั้น

ตารางที่ 22 การใช้ประโยชน์ในที่ดินถือครองของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	การใช้ประโยชน์ ที่ดินถือครอง	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรธานี	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ทำการเกษตร							
	- ต่ำกว่า 1 ไร่	6.1	6.7	8.1	7.4	6.7	2.9	4.8
	- มากกว่า 1 – 5 ไร่	17.0	25.7	5.4	15.3	32.4	4.9	18.8
	- มากกว่า 5 – 10 ไร่	8.5	7.6	1.8	4.6	10.5	14.6	12.5
	- มากกว่า 10 – 15 ไร่	3.3	-	1.8	0.9	6.7	4.9	5.8
	- มากกว่า 15 – 20 ไร่	2.6	-	1.8	0.9	1.0	7.8	4.3
	- มากกว่า 20 ไร่	2.1	-	-	-	1.0	7.8	4.4
	ค่าเฉลี่ย	6.9	3.3	4.9	3.8	5.8	13.0	8.8
2	ให้ผู้อื่นเช่า							
	- 2 ไร่	0.7	1.0	0.9	0.9	1.0	-	0.5
	- 3 ไร่	0.2	-	-	-	1.0	-	0.5
	- 4 ไร่	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5
	- มากกว่า 5 ไร่	1.1	-	1.8	1.0	1.0	1.9	1.5
3	ให้ผู้อื่นทำประโยชน์	1.6	1.0	2.7	1.9	1.0	2.0	1.5
4	บุกเบิกแต่ทิ้งร้าง	3.5	3.9	3.6	3.8	5.9	1.0	3.5

4.2.3.11 การทำประโยชน์ในพื้นที่ถือครองของผู้อื่น

(1) ที่ดินเช่า

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ร้อยละ 4.7 (ร้อยละ 5.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) เช่าที่ดินขนาด $>1 - 5$ ไร่ จากผู้อื่นทำประโยชน์ รองลงไปร้อยละ 2.4 (ร้อยละ 1.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 2.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) เช่าพื้นที่ขนาด $>5 - 10$ ไร่ ร้อยละ 1.2 (ร้อยละ 1.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 0.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) เช่าพื้นที่ขนาด $>15 - 20$ ไร่ ร้อยละ 0.9 (ร้อยละ 0.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) เช่าพื้นที่ขนาด $>10 - 15$ ไร่ ทำประโยชน์ ร้อยละ 0.7 (เฉพาะภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 1.4) เช่าพื้นที่ขนาดน้อยกว่า 1 ไร่ ทำประโยชน์ และเช่าพื้นที่ขนาดมากกว่า 20 ไร่ ทำประโยชน์ร้อยละ 0.6

(2) ที่ดินที่ไม่ต้องเสียค่าเช่า

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ร้อยละ 5.4 (ร้อยละ 9.3 และ 1.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ได้ทำประโยชน์ในพื้นที่ขนาดต่ำกว่า 1 ไร่ ซึ่งเป็นของผู้อื่นโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า รองลงไปร้อยละ 3.8 (ร้อยละ 4.6 และ 2.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ได้ทำประโยชน์โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าในพื้นที่ขนาด $>1 - 5$ ไร่ และมีครัวเรือนร้อยละ 2.5 (ร้อยละ 1.9 และ 3.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ที่ได้ทำประโยชน์ในพื้นที่มากกว่า 5 ไร่

4.2.3.12 การใช้ประโยชน์ที่ดินในการผลิตทางการเกษตรในปี 2541/42

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ใช้ประโยชน์จากที่ดินในการผลิตทางการเกษตรหลายประเภท ได้แก่

(1) ทำนา

ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือเพียงร้อยละ 33 ที่มีที่ดินเพื่อใช้ทำนา ในกลุ่มครัวเรือนผู้ทำนาจะพบว่า ร้อยละ 16.3 ซึ่งเป็นส่วนใหญ่จะทำนาในพื้นที่ขนาด $>1 - 5$ ไร่ รองลงไปร้อยละ 5.7 จะทำนาในพื้นที่ขนาด $>5 - 10$ ไร่ และมีส่วนน้อย ร้อยละ 3.1 จะทำนาในพื้นที่ต่ำกว่า 1 ไร่ และ $>15 - 20$ ไร่เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนยากจนเหล่านี้จะมีขนาดพื้นที่ใช้ทำนาดังแต่น้อยกว่า 1 ไร่ถึง 56 ไร่

การศึกษาพื้นที่ทำนาเฉลี่ย พบว่า ในภาพรวมครัวเรือนยากจนภาคเหนือมีพื้นที่ทำนา 8.3 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนาเฉลี่ยของครัวเรือนภาคเหนือตอนล่าง 10.1 ไร่ มากกว่าตอนบนเกือบเท่าตัว ที่มีพื้นที่ทำนาเฉลี่ย 5.4 ไร่ หากจะศึกษาเปรียบเทียบ 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษาจะพบว่า ครัวเรือนยากจนในจังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่ทำนาเฉลี่ยสูงสุด 14.9 ไร่ รองลงมาคือ พื้นที่ทำนาเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยา 8.2 ไร่ และขนาดเล็กที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรธานีเพียง 2 ไร่ และ 3 ไร่ ตามลำดับเท่านั้น

(2) ปลูกพืชไร่

ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือเพียงร้อยละ 18.4 ใช้พื้นที่ถือครองในการปลูกพืชไร่ โดยกลุ่มครัวเรือนเหล่านี้ ส่วนใหญ่ซึ่งมีร้อยละ 10.6 จะมีพื้นที่ปลูกพืชไร่ $>1 - 5$ ไร่ รองลงไปร้อยละ 4.5 ปลูกพืชไร่

ในพื้นที่ $>5 - 10$ ไร่ อย่างไรก็ตามก็ตีพบว่ามียักษ์ครวเรือนยากจนที่ปลูกพืชไร่ในพื้นที่ขนาดตั้งแต่ต่ำกว่า 1 ไร่ จนถึง 20 ไร่

การศึกษาพื้นที่ปลูกข้าวไร่เฉลี่ย พบว่าในภาพรวมครวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีพื้นที่ปลูกพืชไร่เฉลี่ย 4.8 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืชประเภทถั่ว และข้าวโพด โดยพื้นที่เฉลี่ยของครวเรือนยากจนตอนบนที่ปลูกพืชไร่เป็น 3.5 ไร่ หรือเพียงร้อยละ 60 ของภาคเหนือตอนล่างที่มีขนาดเฉลี่ย 5.8 ไร่ หากจะเปรียบเทียบพื้นที่เฉลี่ยใน 4 จังหวัดตัวอย่างศึกษาจะพบว่า จังหวัดกำแพงเพชรเป็นจังหวัดที่มีครวเรือนยากจนปลูกพืชไร่มากที่สุดถึง 6 ไร่ ในขณะที่จังหวัดอื่นๆ คือ อุตรดิตถ์ พะเยา และเชียงใหม่ มีครวเรือนที่ปลูกพืชไร่เฉลี่ย 5.7, 3.8 และ 3.3 ไร่ตามลำดับ

(3) ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นอื่นๆ ร่วมกัน

ครวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 6.6 เท่านั้นที่มีพื้นที่ใช้ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นอื่นๆ โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 3.1 จะปลูกไม้ผลในพื้นที่ขนาด $>1 - 5$ ไร่ รองลงไปร้อยละ 1.9 ปลูกไม้ผล ในพื้นที่ต่ำกว่า 1 ไร่ ครวเรือนกลุ่มนี้จะปลูกไม้ผลในพื้นที่ขนาดตั้งแต่ต่ำกว่า 1 ไร่ถึง 15 ไร่

การศึกษาพื้นที่เฉลี่ยในการปลูกไม้ผล พบว่าในเขตภาคเหนือพบว่าครวเรือนยากจนมีพื้นที่เฉลี่ยปลูกไม้ผล 4.4 ไร่ โดยที่พื้นที่เฉลี่ยของครวเรือนที่ปลูกไม้ผลในเขตภาคเหนือตอนบนขนาด 2.9 ไร่และภาคเหนือตอนล่าง 5.3 ไร่ และหากจะเปรียบเทียบพื้นที่เฉลี่ยในระหว่าง 4 จังหวัดตัวอย่างศึกษาพบว่า จังหวัดกำแพงเพชรมีครวเรือนที่ปลูกไม้ผลในพื้นที่เฉลี่ย 6.8 ไร่ นับว่าสูงที่สุดเมื่อเทียบกับจังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีพื้นที่ปลูกเฉลี่ย 3.7 และ 3 ไร่ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่า จังหวัดพะเยาไม่มีครวเรือนที่ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นอยู่เลย

(4) ปลูกพืชผัก

ครวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือเพียงร้อยละ 1.4 ปลูกพืชผัก โดยปลูกในพื้นที่ขนาดตั้งแต่ 1 งาน หรือ 0.25 ไร่ จนถึง 3 ไร่ โดยพบว่าพื้นที่เฉลี่ยในการปลูกผักในภาคเหนือตอนล่างเป็น 4.8 ไร่ มากกว่าภาคเหนือตอนบนซึ่งมีพื้นที่ปลูกเฉลี่ย 3 ไร่ และพื้นที่เฉลี่ยในการปลูกผักของครวเรือนภาคเหนือเป็น 4.4 ไร่

หากจะเปรียบเทียบพื้นที่ปลูกพืชเฉลี่ยในกลุ่มจังหวัดตัวอย่างศึกษาจะพบว่า พื้นที่เฉลี่ยในการปลูกผักของครวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาเป็น 3 ไร่ สูงที่สุดในกลุ่ม 4 จังหวัดตัวอย่างศึกษาส่วนพื้นที่เฉลี่ยในการปลูกผักของครวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดเชียงใหม่เป็น 1.2 ไร่และ 0.8 ไร่ตามลำดับ โดยที่ครวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรใช้พื้นที่ปลูกผักน้อยที่สุด 0.25 ไร่

(5) เลี้ยงสัตว์และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

ครวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้พื้นที่ถือครองในการเลี้ยงสัตว์และเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์เพียงร้อยละ 0.9 เท่านั้น โดยปรากฏเป็นครวเรือนใน 3 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา คือ จังหวัดพะเยา อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร จังหวัดละ 1 ครวเรือน คิดเป็นพื้นที่เฉลี่ย 1.4 ไร่ หากจะเปรียบเทียบพื้นที่เฉลี่ยใน 3 จังหวัด

ดังกล่าวพบว่า ครั้วเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรใช้พื้นที่เลี้ยงสัตว์มากที่สุด 4.0 ไร่ รองลงไปเป็นจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดเชียงใหม่ 1.5 และ 0.2 ไร่ตามลำดับ

(6) ปลุกพืชไร่กับไม้ผลยืนต้น

ครั้วเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้พื้นที่ถือครองปลุกพืชไร่ร่วมกับไม้ผลยืนต้นร้อยละ 2.4 โดยเป็นครั้วเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ 2 ราย จังหวัดอุตรดิตถ์ 5 รายและจังหวัดกำแพงเพชร 3 ราย คิดเป็นพื้นที่เฉลี่ยครั้วเรือนละ 4.4 ไร่ โดยพบว่า ครั้วเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่ปลุกพืชไร่ร่วมกับไม้ผลยืนต้นเฉลี่ย 6.6 ไร่ ในขณะที่ครั้วเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่มีพื้นที่เฉลี่ย 3.7 และ 3 ไร่ตามลำดับ

(7) ทำนาและทำไร่

ครั้วเรือนยากจนภาคเหนือใช้พื้นที่ทำนาและทำไร่ เพียงร้อยละ 0.9 และทำกันเฉพาะครั้วเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเท่านั้น คือพบว่ามีเพียง 3 ครั้วเรือนในจังหวัดเชียงใหม่และครั้วเรือนเดียวในจังหวัดพะเยา โดยมีพื้นที่ทำนาและทำไร่เฉลี่ย 3.2 ไร่

ตารางที่ 23 การใช้ประโยชน์ที่ดินในการผลิตทางเกษตรของครั้วเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541/42

ลำดับ ที่	การใช้ประโยชน์ที่ดิน ในการผลิต	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ทำนา	33.0	23.8	26.1	25.0	33.4	49.5	41.3
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	8.3	2.1	8.2	5.4	3.0	14.9	10.1
2	ทำไร่	18.4	18.1	11.7	14.8	34.3	9.7	22.1
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	4.8	2.3	3.8	3.5	5.7	6.0	5.8
3	ทำสวนไม้ผล	6.6	8.6	0.9	4.6	13.3	3.9	8.7
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	4.4	2.8	4.0	2.9	5.7	4.0	5.3
4	ทำสวนผัก	1.4	1.9	0.9	1.5	2.0	1.0	1.4
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	1.2	0.8	3.0	1.5	1.2	0.2	0.9
5	เลี้ยงสัตว์และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.9	-	1.8	0.9	1.0	1.0	1.0
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	1.4	-	0.2	0.2	1.5	4.0	2.7
6	ปลุกพืชไร่และไม้ผล	2.4	2.0	-	1.0	4.9	2.9	3.8
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	4.4	3.0	-	3.0	3.7	6.6	4.8
7	ทำนาและทำไร่	0.8	2.9	0.9	2.0	-	-	-
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	3.2	4.1	0.5	3.2	-	-	-

4.2.4 ประชากรกับทัศนคติในการดำเนินชีวิตกับปัญหาความยากจน จิตวิญญาณ การรักษาวินัยธรรม ประเพณี การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการรวมกลุ่มกิจกรรมทางสังคมและเพื่อการพัฒนา

ตามกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการ ตามแบบจำลองที่อ้างแล้ว (รูปที่ 2 หน้า 13) นั้น เป็นที่น่าสนใจว่าส่วนใหญ่แล้วประชากรเป้าหมายหรือประชากรยากจนในภาคเหนือ ได้ยอมรับถึงลักษณะของคนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้านของตน และสาเหตุสำคัญที่ทำให้ตนเป็นคนจนอยู่ในปัจจุบัน ก็คือองค์ประกอบของแนวคิดดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ องค์ประกอบด้านเงิน จนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนทางสังคม และจนทางการศึกษา ส่วนองค์ประกอบด้านจนทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมยังพบคำตอบน้อยมาก และที่ประชากรไม่ได้อ้างถึงคือจนทางการเมือง อย่างไรก็ตามในบทนี้จะได้วิเคราะห์ถึงทัศนคติหรือแนวคิดในการดำเนินชีวิตของประชากรเป้าหมาย ตลอดจนการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่ขององค์ประกอบหรือตัวชี้วัดความยากจน ที่ครอบคลุมถึงด้านจิตวิญญาณที่เกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม และการมีส่วนร่วมทางการเมืองร่วมด้วย เพื่อได้สามารถวิเคราะห์ในภาพรวมที่ชัดเจนสำหรับบทสุดท้ายว่าในพื้นที่ศึกษา หรือภาคเหนือของประเทศนั้น ความยากจนมีองค์ประกอบสำคัญในประเด็นใดบ้าง และแต่ละประเด็นหรือแต่ละองค์ประกอบมีความเกี่ยวข้องกันมากน้อยเพียงใดที่สามารถบ่งบอกลักษณะความยากจนของประชากรและครัวเรือนภาคเหนือได้อย่างสมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับลักษณะของความยากจนตกดานที่มีความแตกต่างกับความยากจนภายใต้เส้นความยากจนโดยทั่วไป

อย่างไรก็ตาม ในการนำกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการมาศึกษาในครั้งนี้ โดยเฉพาะตัวชี้วัดที่คนไทยหรือนักวิชาการไทยยังไม่เคยให้ความสำคัญในประเด็นของความยากจน ได้แก่ จนทางจิตวิญญาณ จนทางวัฒนธรรม และจนทางการเมือง ส่วนจนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้จะไม่มีภาระระบุชัดเจน แต่เมื่อมีการศึกษาหรือวิเคราะห์ปัจจัยหรือตัวแปรที่ชี้วัดความยากจนเชิงกายภาพนั้น ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ หรือทรัพยากรอื่นๆ และมลภาวะต่างๆ จะได้นำมาศึกษาเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญ หรือแม้แต่ปัญหาจนทางการศึกษา ก็จะศึกษากันอยู่เป็นประจำในปัจจัยทางสังคม หรือจนทางสังคมนั่นเอง แต่ที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งที่เป็นรายละเอียดในปัญหาจนทางสังคมที่นักวิชาการหรือนักวิจัยมักจะได้ให้ความสนใจกันโดยทั่วไปมาเดิมนั้น หรือการมองปัจจัยทางสังคมด้านการขาดความรัก ความเอาใจใส่ และความล่มสลายของสถาบันครอบครัวและชุมชน ดังนั้นในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนและคนยากจนในภาคเหนือครั้งนี้จึงเป็นเพียงการเริ่มต้นนำแนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนในประเด็นใหม่ๆ ดังกล่าวข้างต้นมาร่วมวิเคราะห์ด้วย ซึ่งก็ยังมีจุดอ่อนมากมายในด้านประเด็นคำถามต่างๆ ที่ยังไม่ลึกซึ้งและครอบคลุมแง่มุมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ข้อได้ครบถ้วน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นเพียงการนำเสนอตัวชี้วัดตามกรอบแนวคิดใหม่ให้ครบทั้ง 7 ประการ เพื่อผู้สนใจจะได้นำไปศึกษาและวิเคราะห์เพิ่มเติมหรือปรับปรุงแนวทางศึกษาให้เหมาะสมและได้ประโยชน์อย่างจริงจังต่อไป เพราะการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบความยากจนและคนยากจนระหว่างภูมิภาคทางการปกครองของประเทศ 4 ภาค ที่ทางเจ้าของโครงการในภาพรวมทั้งประเทศ (รองศาสตราจารย์ ดร. เมธี กรองแก้ว เมธีวิจัยอาวุโส ของ สกว. หรือสถาบันกองทุนวิจัยเพื่อพัฒนา) ได้มอบกรอบแนวการศึกษาเฉพาะปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม หรือเฉพาะเงินและงานทางสังคมเท่านั้น ดังนั้นการเพิ่มปัจจัยศึกษาอีก 5 ด้านจึงทำได้ในขอบเขตจำกัดหรือเป็นเพียงการแนะนำเท่านั้น

4.2.4.1 ทศนคติและหลักการในการดำเนินชีวิตของประชากรยากจนในภาคเหนือ

เป็นที่น่าสนใจและน่าสังเกตสำหรับคนยากจนในภาคเหนือที่แม้ว่าจำนวนไม่น้อยหรือประมาณ 2 ใน 5 คือ ร้อยละ 42 ของประชากรทั้งหมด จะยอมรับว่าตนมีชีวิต **“อยู่ไปวันๆ”** (ร้อยละ 26.2) และ **“ทำงานไปเรื่อยๆ ให้พอกินพอใช้”** (ร้อยละ 15.8) โดยไม่ได้มีแนวคิดที่จะปรับปรุงและพัฒนาตนเองหรือครอบครัวของตนให้ดีขึ้นแต่ประการใด แต่แม้กระนั้นก็มีประชากรอีกจำนวนมิใช่น้อย หรือส่วนที่เหลือเกือบทั้งหมดยังมุ่งมั่น ตั้งใจทำมาหากินอย่างขยันขันแข็ง อดทน ประหยัด อดออม มุมานะที่จะทำให้อุดมคติที่สุดเพราะเชื่อว่า **“พรุ่งนี้จะต้องดีกว่าวันนี้”** และที่สำคัญต้องเป็นคนดี ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน ในการสร้างฐานะมีความรักสามัคคีกลมเกลียวช่วยเหลือกันในหมู่พี่น้อง มีชีวิตอยู่อย่างง่ายๆ และพยายามแก้ไขให้ดีกว่าเดิม ด้วยการพยายามคิดหาแนวทางหรือช่องทางทำมาหากินอย่างกระตือรือร้นเพื่อตนเองและลูกหลาน กับทั้งยังอบรมลูกหลานให้เป็นคนดี ไม่ติดยา ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และทำอาชีพสุจริต

แม้ว่าคนยากจนทั้งหมดกำลังใจและที่มีกำลังใจต่อชีวิตจะมีร้อยละใกล้เคียงกันในพื้นที่เป้าหมายก็ตาม แต่ก็ยังเป็นลักษณะของคนไทยโดยทั่วไปที่จะถ่อมตัว ในฐานะที่ตนเองยอมรับว่าฐานะไม่ดีหรือยากจน ก็ยังเห็นภาพของตนในลักษณะจนเชิงเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้าน คือประชากรสูงสุดประมาณ 3 ใน 4 หรือ ร้อยละ 72 ยอมรับว่าตนและครอบครัวของตนจะมีความดีด้อยกว่าเพื่อนบ้านทั้งในด้านทรัพย์สินสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นและไม่จำเป็นในครัวเรือน (ร้อยละ 75 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 68.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีร้อยละสูงสุดในจังหวัดพะเยา 76.6 ถัดมาคือจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 73.3 ส่วนในจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรใกล้เคียงกันคือร้อยละ 67.6 และ 69.9 ตามลำดับ สำหรับสิ่งที่ประชากรส่วนใหญ่หรือมากกว่า 3 ใน 4 คือร้อยละ 78.4 ของทั้งหมดยอมรับว่าด้อยกว่าคือไม่มีทรัพย์สินที่เป็นสิ่งของหรืออุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือนและประกอบอาชีพ อาทิ เครื่องมือทำครัว เครื่องอำนวยความสะดวกประเภท ตู้เย็น โทรทัศน์ และเครื่องมือทำกิน ทั้งที่ดินและรถไถในการเกษตร ซึ่งกรณีนี้ยืนยันถึงร้อยละ 75.3 ในภาคเหนือตอนบน และ

ร้อยละ 82.5 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรมีร้อยละที่ยืนยันความดีด้อยกว่าเพื่อนบ้าน สูงสุดถึงร้อยละ 87.5 นอกจากนี้สาเหตุหรือเหตุผลที่ร้อยละของประชากรที่เหลือน้อยกว่าด้อยกว่าเพื่อนบ้านยังมี แตกต่างไปอีกบางประเด็น ได้แก่ หน้าที่การงานหรืออาชีพด้อยกว่า ไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้อื่นนอกจากอาชีพที่ ทำประจำอยู่อย่างเดียว มีภาวะหนี้สิน การศึกษาด้อยกว่าหรือเรียนน้อยกว่า มีโรคภัยไข้เจ็บและพิการ และไม่มีหัวหน้าครอบครัว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 20.5 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 18.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีความเห็นว่าตนและครอบครัวมีฐานะพอๆ กับเพื่อนบ้านโดยมีประชากรในจังหวัดอุดรติดัดเห็นด้วยกับประเด็นนี้สูงสุดถึง 1 ใน 4 ของจังหวัด หรือร้อยละ 25.7 ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอื่นๆ มีร้อยละใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 18 ถึงร้อยละ 20 ส่วนเหตุผลที่สนับสนุนความเห็นที่ว่าเท่าเทียมกันของประชากรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เกือบ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 62 ของทั้งหมด (ร้อยละ 56.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 66.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะของประชากรใน จังหวัดอุดรติดัดร้อยละ 70.3 ประกอบด้วย ความไม่แตกต่างหรือพอๆ กันในด้านฐานะความเป็นอยู่ ทรัพย์สินเงินทอง อาชีพรับจ้างทั่วไปหรือหาเช้ากินค่ำ และรายได้ ส่วนเหตุผลอื่นๆ เล็กน้อย ไม่เกินร้อยละ 5 ของประชากรที่ให้ข้อมูลทั้งหมด ซึ่งเป็นความเห็นของประชากรในภาคเหนือตอนล่างเกือบทั้งหมด คือเพียง รายเดียวจากภาคเหนือตอนบนหรือจังหวัดพะเยา อาทิต่างคนต่างมีกันคนละอย่าง จึงพอๆ กัน และต่างคน ต่างก็มีความสามารถในงานด้วยคำกล่าวที่ว่า “เขาทำอะไรได้ เราก็ทำได้”

ในทางตรงข้าม ประชากรที่เห็นว่าตนและครอบครัวมีฐานะดีกว่าเพื่อนบ้าน มีจำนวนน้อยมาก ไม่เกินร้อยละ 5 ของทั้งหมด (ร้อยละ 3.1 ของประชากรทั้งหมดหรือร้อยละ 3.2 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 2.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนเหตุผลที่ว่าดีกว่านั้นส่วนใหญ่หรือร้อยละ 46.2 ของประชากรทั้งหมดที่ ให้ความเห็นยอมรับว่า ดีกว่าทั้งในด้านฐานะความเป็นอยู่และเงินทอง (ร้อยละ 30.8 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 42.9 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 16.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) และบ้านที่อยู่อาศัยที่หลังใหญ่กว่า (ร้อยละ 15.4 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 14.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 16.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ข้อ ได้เปรียบอื่นๆ ประกอบด้วยการมีครอบครัวที่อยู่ด้วยกันพร้อมหน้า การมีงานทำตลอด การมีที่ดินทำกิน การมีรถใช้อำนวยความสะดวกได้มากขึ้น และรวมไปถึงการกินอยู่ที่ดีกว่า เป็นสำคัญ เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็น ข้อคิดของประชากรแต่ละรายของจังหวัดเชียงใหม่เกือบทั้งหมด เป็นความเห็นของประชากรจังหวัดอุดรติดัด เพียงรายเดียว

แต่ถ้าเป็นกรณีความคิดเห็นในด้านคุณธรรมของประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือ จะมี ลักษณะที่แตกต่างไปจากความคิดเห็นในด้านฐานะความเป็นอยู่ ซึ่งลักษณะนี้ก็ไม่น่าจะแตกต่างกับในภูมิภาค

อื่นของประเทศ และเป็นที่น่าสังเกตสำหรับคนไทย ที่ส่วนใหญ่แล้ว จะไม่สนใจในด้านคุณธรรมและจริยธรรม (ซึ่งจะได้พูดในรายละเอียดในตอนหลังของบทนี้) โดยเฉพาะในด้านความกตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นที่ด้อยโอกาสกว่า การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา และการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก ฯลฯ เหล่านี้ล้วนมีในตัวคนไทยไม่ว่าจะจนหรือรวยเหมือนกัน จะมากน้อยกว่ากันบ้างก็ขึ้นอยู่กับกำลังสละนอบรมของครอบครัวและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นประชากรเป้าหมายส่วนใหญ่ประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 69 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 76.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) สูงสุดร้อยละ 78.6 ในจังหวัดกำแพงเพชร และน้อยที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 65.7 ต่างก็ยอมรับว่า**สมาชิกครอบครัวของเขามีคุณธรรมไม่ต่างจากสมาชิกของครอบครัวอื่นๆ ในหมู่บ้านหรือในสังคมเดียวกัน** เหตุผลสำคัญที่ประชากรส่วนใหญ่เกินครึ่ง หรือร้อยละ 55.4 ของทั้งหมด (ร้อยละ 51 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 59.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรจังหวัดกำแพงเพชรสูงสุดร้อยละ 61.6 ได้ยกมาสนับสนุนความมีคุณธรรมเหมือนกันดังกล่าวนั้น มีอาทิ การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ทำร้ายกัน เนื่องจากเป็นชาวพุทธด้วยกัน และก็เป็นคนจนเหมือนกัน กัน ใครขอมาก็พยายามช่วย และร่วมงานบุญด้วยกันกับเพื่อนบ้านอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะงานบุญของหมู่บ้านหรือชุมชน นอกจากนั้นก็เป็นเหตุผลของประชากรบางรายและบางจังหวัด อาทิ ทุกคนอยากเป็นคนดีเหมือนกันหมด ไม่เบียดเบียน และไม่แข่งขันกัน แต่ในทางตรงข้าม คือมีอะไรก็ช่วยกันไปตามมีตามเกิด และทำบุญตามอัธยาศัยพอๆ กัน เป็นต้น

สำหรับกรณีที่มีความเห็นว่า**สมาชิกครอบครัวตนมีคุณธรรมมากกว่าเพื่อนบ้าน** ร้อยละ 16.7 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 19.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 13.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มีความเห็นในกรณีนี้สูงสุด ร้อยละ 24.8 และน้อยที่สุดในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 11.7 ในขณะที่อีกสองจังหวัดมีร้อยละที่ใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 14.4 – 16.2 ส่วนเหตุผลที่ยกมาสนับสนุนส่วนใหญ่ตรงกัน เกินครึ่งของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 56.3 (ร้อยละ 54.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 58.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) คือ ตนและสมาชิกครอบครัวชอบทำบุญและทำบุญอยู่เสมอเป็นอันดับแรก (ร้อยละ 28.1 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 33.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 20.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) ถัดมาคือการให้ความช่วยเหลือเพื่อนบ้าน และการที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่นมากกว่าด้วยร้อยละเท่าๆ กันคือ 14.1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 9.5 และ 11.9 ตามลำดับในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 20.7 และ 17.2 ตามลำดับในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะการช่วยเหลือเพื่อนบ้านของประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดถึงร้อยละ 23.5 นอกจากนี้ก็เป็นเหตุผลที่ประชากรที่เหลือน้อยร้อยละ 1.4 – 7.0 ของทั้งหมด ได้ยกมาเป็นข้อสนับสนุนในความมีคุณธรรมของสมาชิกครอบครัวตนที่มากกว่าเพื่อนบ้าน อาทิ การให้ความช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนอยู่เสมอ การให้ความเลี้ยงดูทดแทนพระคุณของพ่อแม่จนตาย มีความเชื่อเรื่อง

บาปบุญคุณโทษ และทำมาหากินโดยสุจริต ให้กำลังใจหรือแบ่งปันสิ่งของ (ถ้ามี) ให้คนที่จนกว่า และทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน เป็นต้น

กรณีที่ประชากรออกมายอมรับว่าตนและสมาชิกครอบครัวมีคุณธรรมน้อยกว่าเพื่อนบ้าน (ร้อยละ 5.2 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 6.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) สูงสุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 9 นอกนั้นจะต่ำกว่าร้อยละ 5 ของประชากรแต่ละจังหวัดด้วยเหตุผลสำคัญเพียง 4 ประการ ได้แก่ (1) ยากจนมากจนไม่มีสิ่งของหรือเงินทองให้ทำบุญและแบ่งปันให้ใครได้ ด้วยร้อยละ 68.2 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 64.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75 ในภาคเหนือตอนล่าง) (2) อยู่ตัวคนเดียว ยังเลี้ยงตัวเองได้ไม่รอด (ร้อยละ 9.1 ของประชากรทั้งหมดหรือเฉพาะในจังหวัดอุดรธานี) (3) เป็นคนพิการช่วยเหลือตนเองไม่ได้ (ร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด หรือเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่) และ (4) เป็นคนสูงอายุหรือแก่มากแล้ว และยากจนไม่มีเงินจะช่วยเหลือใคร (ร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด หรือเฉพาะในจังหวัดพะเยา)

นอกจากคนจนในภาคเหนือโดยภาพรวมแล้วจะมีคุณธรรมและมุ่งมั่นที่จะช่วยตนเองส่วนใหญ่แล้ว คนเหล่านี้ประมาณครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 48.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 50 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 47.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยังมีแนวคิดว่าการศึกษจะช่วยให้ครัวเรือนรอดพ้นจากความยากจนได้ และแนวคิดนี้ก็ไม่ได้แตกต่างกันมากนักในแต่ละจังหวัด หรือทั้ง 4 จังหวัดตัวอย่างศึกษา คือมีร้อยละยอมรับหรือเห็นด้วยร้อยละ 48.6 ของทั้งหมด คือ ระหว่างร้อยละ 44.7 (จังหวัดกำแพงเพชร) และร้อยละ 50.5 (จังหวัดพะเยา) ส่วนจังหวัดเชียงใหม่และอุดรธานีมีร้อยละที่เห็นด้วยเท่ากันคือ 49.5 ส่วนร้อยละของเหตุผลที่เห็นด้วยหรือที่เชื่อว่าการศึกษาก่อความยากจนได้หรือช่วยให้รอดพ้นความยากจนได้ สูงสุดเกือบ 3 ใน 4 ของผู้ตอบทั้งหมด (206 ราย) คือร้อยละ 72.8 (ร้อยละ 73.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 72.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) นั่นก็คือ **“ถ้าได้รับการศึกษาดีหรือสูงกว่ายอมหางานหรือได้งานดีทำมากกว่า และมีรายได้ดีหรือได้เงินมากกว่า”** เหตุผลอื่นในร้อยละที่เหลือที่ช่วยยืนยันสนับสนุนแนวคิดด้านการศึกษาระหว่างร้อยละ 1 และร้อยละ 5.8 ของประชากรทั้งหมด ได้แก่ (1) การศึกษาสามารถทำให้คนรู้อะไรได้มากขึ้นหรือฉลาดขึ้น (ร้อยละ 5.8 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 6.5 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 5.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) (2) การศึกษาช่วยให้สามารถมีหนทางเลือกได้มากกว่า (ร้อยละ 3.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 5.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1 ในภาคเหนือตอนล่าง) และ (3) ความรู้จากการศึกษาจะช่วยให้อนาคตดีขึ้นได้ (ร้อยละ 1 เท่าๆ กันของประชากรทั้งหมด และของภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง)

อย่างไรก็ดี ยังมีประชากรอีกร้อยละ 15.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 17.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 13.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ที่มีทัศนคติในแง่ดีเกี่ยวกับการศึกษากับการแก้ปัญหาความยากจน คือยัง

คิดว่าการศึกษาอาจช่วยให้ครัวเรือนชนบทภาคเหนือรอดพ้นจากความยากจนได้ โดยประชากรจังหวัดพะเยามีแนวโน้มด้านนี้สูงสุดหรือร้อยละ 18.9 และจังหวัดอุตรดิตถ์ก็น้อยที่สุดร้อยละ 11.4 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชร มีร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 15.2 และ 16.5 ตามลำดับ ส่วนเหตุผลสนับสนุนก็ไม่ต่างจากที่บอกว่าการศึกษามีประโยชน์ คือประชากรประมาณ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 66.7 (ร้อยละ 64.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 68.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ของผู้ให้ข้อคิดทั้งหมด ยืนยันว่า **“การศึกษาและความรู้ที่ดีจะได้งานดีและมีโอกาสได้งานมากกว่า หรือมีแนวทางทำมาหากิน และมีรายได้ดี”** ข้อดีอื่นๆ ของผู้ให้ข้อมูลที่เหลืออีกร้อยละ 28.8 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 27 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็ได้ยืนยันว่าการได้ศึกษาหรือเรียนรู้อย่อมดีกว่าไม่ได้เรียน เพราะจะช่วยให้รู้เท่าทันคนอื่น โดยเฉพาะถ้าลูกได้เรียนสูงๆ ก็จะมีโอกาสได้ช่วยเหลือครอบครัว แต่แม้กระนั้นก็มีประชากรบางรายก็ยังแสดงความไม่มั่นใจว่าลูกหลานที่ได้เรียนแล้วจะกลับมาช่วยเหลือ หรือเรียนแล้วแต่อาจไม่ได้งานทำก็เป็นได้ ซึ่งกรณีหลังนี้แสดงถึงความไม่มั่นใจในตัวบุคคลและโอกาสไม่ใช้การศึกษา

สำหรับความไม่มั่นใจหรือไม่แน่ใจว่า การศึกษาสามารถเป็นมาตรการช่วยแก้ปัญหาความยากจนหรือช่วยให้รอดพ้นจากความยากจนได้นั้นได้รับการยืนยันจากประชากรประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 19.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 17.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 21.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) เหตุผลที่ทำให้ไม่แน่ใจที่ประชากรส่วนใหญ่ประมาณ 2 ใน 5 หรือร้อยละ 39.7 ของทั้งหมดที่ให้ข้อมูล (ร้อยละ 47.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 33.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็คือ ตนไม่เคยได้เรียนมาก่อนจึงไม่ทราบว่าถ้าได้เรียนแล้วจะช่วยให้ได้ไหม ไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร คงจะต้องปล่อยไปตามดวงและวาสนา และที่สำคัญจะได้เรียนหรือไม่ก็ต้องทำนาหรือรับจ้างทำเกษตรต่อไป ค่าเล่าเรียนก็ไม่มีจะจ่าย หรือถ้าหามาจ่ายได้แล้วก็ไม่รู้ว่าคุ้มหรือไม่ ส่วนร้อยละที่เหลือ 14.4 ของประชากรผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด (ร้อยละ 13.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 17.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ให้เหตุผลว่าการศึกษาก็ช่วยได้ยาก เพราะเคยเห็นคนเรียนสูงๆ ก็ตกงานได้ ตนเองก็อายุมากแล้วจะไปเรียนอีกก็ช่วยอะไรไม่ได้ แต่ถ้าเป็นคนดี ขยันทำมาหากินก็น่าจะช่วยให้รอดพ้นจากความยากจนได้มากกว่าการศึกษา

สุดท้ายคือแนวคิดของประชากรที่เห็นว่ามาตรการทางการศึกษาไม่สามารถช่วยให้ประชากรในชนบทภาคเหนือรอดพ้นจากความยากจนได้ด้วยร้อยละ 9.4 ของประชากรทั้งหมดที่ให้ข้อมูล (ร้อยละ 10.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 8.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) เหตุผลส่วนใหญ่ที่ประชากรนำมาสนับสนุนมากที่สุดที่เห็นในประเด็นนี้ (ร้อยละ 45 ของประชากรที่ให้ข้อมูลทั้งหมด หรือร้อยละ 45.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 44.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็คือความแก่ที่เป็นอุปสรรคในการเรียนรู้มากขึ้น หรือแก่มากจนเรียนไม่ไหวแล้ว ทำอะไรก็ไม่ดีขึ้นแล้ว เหตุผลถัดมา คือ ถึงเรียนจบมาก็ไม่มีงานทำ และถึงเรียนก็จนเพราะไม่มี

สมบัติและก็ไม่มีความสามารถและเวลาจึงควรทำงานหาเงินมากขึ้นดีกว่าเสียเวลาไปเรียน ซึ่งจะส่งผลถึงการขาดแรงงานและรายได้ เหตุผลเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากประชากรผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดร้อยละ 30 (ร้อยละ 31.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 27.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนเหตุผลที่ได้รับการสนับสนุนจากประชากรผู้ให้ข้อมูลที่เหลือทั้งหมดร้อยละ 15 (ร้อยละ 18.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 16.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) จะเน้นไปที่ความพิการที่เป็นอุปสรรค ตลอดจนการขาดเครื่องมือทำกินคือไถนาหรือที่ดิน และการขาดความรักความอบอุ่นในครัวเรือนที่ขาดความช่วยเหลือและกตัญญูจากลูก คือตัวใครตัวมัน จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาแต่ประการใด

เป็นที่น่าสังเกตและน่าสนใจที่ประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือ แม้จะมีความยากจน หรือเผชิญกับปัญหาความยากจนในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง ที่ดินทำกิน รายได้ที่เพียงพอเลี้ยงตนเองและครอบครัว รวมทั้งเวลาและเงินทองที่จะไปเพิ่มพูนเรียนรู้ฝึกอาชีพ หรืออื่นใดก็ตาม ตามทัศนะหรือแนวคิดของประชากรเหล่านี้ แต่ประชากรกลุ่มนี้อีกเช่นกันประมาณ 3 ใน 5 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 61.6 (ร้อยละ 60.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 63 ในภาคเหนือตอนล่าง) กลับยอมรับว่าตนทั้งหลายรู้สึกพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้อาจจะวิเคราะห์ได้จากลักษณะแนวคิดของประชากรเป้าหมายที่มีหลักการในการดำเนินชีวิตที่มุ่งมั่น อดทน ขยันขันแข็ง ช่วยตัวเอง ด้วยการงานทำ และเป็นคนดี ซื่อสัตย์ สุจริตในการงาน และประหยัดตามอัตภาพ เกินครึ่งของประชากรทั้งหมดไม่ได้ปล่อยให้ชีวิตหมดไปวันๆ อย่างหมดหวัง ถึงร้อยละ 40 เศษ อย่างที่กล่าวไว้แต่แรก ซึ่งในประเด็นหลังนี้น่าจะส่งผลถึงความรู้สึกไม่พอใจ **น้อยๆ และไม่พอใจมากกับชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน** ด้วยร้อยละ 23.8 (ร้อยละ 25.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 21.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) ร้อยละ 8 (ร้อยละ 8.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) และร้อยละ 4 (ร้อยละ 3.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 4.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ และในทางตรงข้ามคือประชากรที่ให้ทัศนะว่าพอใจมากกับชีวิตความอยู่ของตน รวมทั้งหมดแล้วไม่ถึง 10 ราย หรือร้อยละ 1.9 ของทั้งหมด หรือเพียงรายเดียวในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.4 ในภาคเหนือตอนล่าง คือมีตอบพอใจมากในจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดรวม 5 ราย หรือร้อยละ 4.8 เท่านั้น

ส่วนทัศนะประเด็นสุดท้ายของประชากรในชนบทภาคเหนือเกี่ยวกับลักษณะคนจนมากที่สุดนั้น พบว่าประชากรได้ให้ข้อมูลในรายละเอียดหลากหลายมาก แต่พอจะสรุปในภาพรวมได้ตามลำดับความสำคัญ 5 ประการ ในตารางที่ 24

จากรายละเอียดในตารางที่ 24 จะเห็นได้ว่าลักษณะคนที่จนมากที่สุดในหมู่บ้าน หรือท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ ที่ยอมรับกันทั่วไปประมาณ 2 ใน 3 หรือมากกว่าของประชากรทั้งหมด มีความชัดเจนว่าได้แก่คนที่หากินหรือหารานรับจ้างเป็นวันๆ และได้ทำบ้างหรือบางวันไม่มีก็ต้องไปหาของป่า (ถ้ามีให้หา) จึงอดบ้างในบางมื้อหรือบางวัน ถ้าเพื่อนบ้านมีเมตตาให้อาใจให้ทานหรือให้ยืมข้าวสาร เรื่องกู้เงินที่มีดอกเบี้ยย่อมไม่มีสิทธิ์ เพราะไม่มีทางจะหาเงินมาใช้ได้ทั้งต้นและดอกเบี้ย นอกจากนี้คนเหล่านี้ก็คือผู้ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่เคยมีหรือได้มรดกใดๆ จากพ่อแม่ ไม่มีเงินแม้แต่จะซื้อหาปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิตตามปกติได้อย่างเพียงพอ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค การสร้างซ่อมแซมที่อยู่อาศัยที่เป็นเพิงหรือกะต๊อบ หลังคารั้ว หรือบางคนก็ยังต้องไปอาศัยอยู่กับคนอื่น นอกจากนี้ก็ได้แก่ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ที่รวมทั้งผู้ชรา พิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง คนที่สังคมรังเกียจ คนที่มีลูกหลานมากและครอบครัวแตกแยก ขาดหัวหน้าครัวเรือน ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่รอการแก้ไขพัฒนาจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรประชาชน และที่สำคัญคือตัวของเขาเองที่ต้องช่วยตัวเองก่อนในการเป็นคนดี ชยัน อดทน ประหยัด ตามหลักการในการดำเนินชีวิตที่ประชากรยากจนจำนวนไม่น้อยได้เรียนรู้ไว้ในตอนแรกอย่างชัดเจน เพราะบุคคลเหล่านี้คือคนที่พร้อมจะรอรับโอกาสที่จะรอดพ้นจากความยากจนได้ตามขั้นตอนของการพัฒนาที่ตรงประเด็นและเหมาะสม

4.2.4.2 ปัญหาและปัจจัยที่ช่วยให้พ้นจากความยากจน

นอกจากภาพรวมลักษณะคนจนมากที่สุดในทัศนะของประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือที่กล่าวถึงแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา ตัวประชากรผู้ให้ข้อมูลเองก็ได้พูดถึงปัญหาในการประกอบอาชีพและเหตุที่ตนเองยากจน ตลอดจนแนวทางที่คิดว่าจะช่วยให้ตนเองพ้นจากความยากจนได้ ซึ่งก็นับเป็นข้อมูลที่น่าสนใจอย่างยิ่งสำหรับผลวิจัยครั้งนี้ เพราะจะเป็นข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับผิดชอบวางแผนนโยบายและแผนปฏิบัติการแก้ปัญหาให้ประสบความสำเร็จได้ไม่มากนัก

(1) ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพของประชากรในชนบทภาคเหนือ

สำหรับอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมของประชากรในชนบทภาคเหนือในภาพรวมแล้วก็คือ อาชีพในการเกษตร และอาชีพนอกการเกษตร ซึ่งรวมทั้งการรับจ้างในและนอกการเกษตร

(1.1) ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพเกษตร

ประชากรที่ผลิตเพื่อการเกษตร ทั้งในที่ดินของตนเอง ที่ดินเช่า และโดยเฉพาะรับจ้างทางการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักของประชากรยากจนในพื้นที่ศึกษา ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ให้ข้อมูล (ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดร้อยละ 42.9 ของประชากรทั้งหมด) หรือร้อยละ 49 (ร้อยละ 21 ของประชากรทั้งหมด) คือร้อยละ 43 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 53.4 ในภาคเหนือตอนล่าง ต่างก็ยืนยันเหมือนกันว่า (1) ปัญหาสำคัญที่สุด

ที่เป็นอุปสรรคในการทำการเกษตร คือ การขาดน้ำหรือขาดแคลนน้ำ ได้แก่ **ปัญหาความแห้งแล้ง น้ำน้อย ฝนไม่ค่อยตก ปริมาณฝนไม่เพียงพอ ระบบชลประทานเพื่อการเกษตรยังมีน้อยไม่ทั่วถึง** โดยเฉพาะยังไม่มีในพื้นที่ศึกษา ดังนั้นประชากรในจังหวัดอุดรดิตถ์และกำแพงเพชรของภาคเหนือตอนล่างจึงเห็นด้วยกับปัญหาเรื่องขาดน้ำเพื่อการเกษตรสูงสุดไม่น้อยกว่าครึ่งของผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 57.4 และร้อยละ 49 ตามลำดับ (2) ส่วนปัญหาถัดมาที่ประชากรร้อยละ 19.2 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด (ร้อยละ 14 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยืนยันว่าเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาการเกษตร คือ **การขาดทุนทรัพย์ที่จะลงทุนด้านเทคโนโลยีทางการเกษตรพื้นฐาน คือ ทุนซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์หรือเครื่องทุ่นแรงทางการเกษตร** อาทิ รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ ฯลฯ ประเด็นปัญหาที่สองนี้ประชากรจังหวัดอุดรดิตถ์ก็ได้ให้ความสำคัญสูงสุดเช่นเดียวกันเกิน 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33.4 ของผู้ตอบทั้งหมด ในขณะที่ประชากรจังหวัดพะเยาให้ความสำคัญน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น คือ เพียงร้อยละ 6.7 ของผู้ตอบทั้งหมด ส่วนอีกสองจังหวัดให้ความสำคัญกับปัญหาเทคโนโลยีทางการเกษตรมากกว่าร้อยละ 10 หรือระหว่างร้อยละ 12.2 และร้อยละ 18.3 ของผู้ตอบทั้งหมด ปัญหาอื่นๆ นอกจากสองปัญหาสำคัญที่กล่าวแล้ว เป็นปัญหาที่ประชากรให้ความสำคัญต่ำกว่าร้อยละ 10 ของผู้ตอบทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยปัญหาต่อไปนี้ตามลำดับ (3) **ปัญหาแมลงศัตรูพืชและโรคพืชทำลายผลผลิต** (ร้อยละ 7.7 ของประชากรผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 10.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 5.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยที่ประชากรจังหวัดพะเยายืนยันในปัญหานี้สูงสุด (ร้อยละ 13.3 ของผู้ตอบในจังหวัด) (4) **ปัญหาน้ำมากหรือน้ำท่วมส่งผลกระทบต่อผลผลิต** (ร้อยละ 7.1 ของผู้ตอบทั้งหมด หรือร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 9.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรประสบปัญหาสูงสูดร้อยละ 20.4 ของผู้ตอบในจังหวัด ในขณะที่ไม่พบปัญหานี้ในจังหวัดพะเยาและอุดรดิตถ์ (5) **ปัญหาไม่มีที่ดินทำกินหรือมีน้อยไม่พอทำกิน** (ร้อยละ 6.6 ของผู้ตอบทั้งหมด หรือร้อยละ 11.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 2.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ปัญหาจะพบมากในหมู่ประชากรจังหวัดพะเยา ร้อยละ 16.6 และน้อยที่สุดในจังหวัดอุดรดิตถ์คือเพียงรายเดียวที่ให้ข้อมูล และอีกสองจังหวัดที่เหลือก็พบปัญหาเพียงร้อยละ 4.1 ถึงร้อยละ 6.1 ของแต่ละจังหวัดเท่านั้น ปัญหาอื่นๆ ประชากรให้ความสำคัญน้อยกว่าร้อยละ 5 ของผู้ตอบทั้งหมดหรือเพียงเล็กน้อย และเป็นปัญหาของบางพื้นที่หรือบางจังหวัดเท่านั้น ได้แก่ ปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรม ไม่มีทุนจะปรับปรุง ปัญหาผลผลิตต่ำหรือได้น้อยและราคายังตกบ่อยๆ หรือมีฉะนั้นก็ได้ผลผลิตไม่แน่นอน ปัญหาตลาดรับซื้อไม่มี ปัญหาโรคสัตว์ที่ไม่ใครเข้ามาช่วยแนะนำและสุดท้ายคือปัญหาที่ตัวของเกษตรกรเองที่มีสุขภาพร่างกายไม่แข็งแรงที่จะทำการเกษตรหรือพัฒนาการเกษตร

(1.2) ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพนอกเกษตร

สำหรับงานนอกการเกษตรที่ประชากรเป้าหมายทำกันส่วนใหญ่ คือ รับจ้างทั่วไป ทำอาชีพส่วนตัว อยู่ที่บ้าน หรือหาของป่าไปขาย หรืออาชีพค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ในท้องถิ่น ปัญหาอุปสรรคที่ประชากรนอกการเกษตรให้ข้อมูลเพียงร้อยละ 40.8 ของประชากรทั้งหมด และปัญหาสำคัญตามลำดับที่ประชากรเป้าหมาย ประสบโดยตรงคือ (1) งานนอกการเกษตรที่ไปรับจ้างนั้นไม่ค่อยมีหรือหายาก และถ้ามีก็ไม่แน่นอน (ร้อยละ 26.1 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 64.2 ของผู้ตอบทั้งหมด) สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 27.7 (ร้อยละ 34.7 ของผู้ตอบ) และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 24.5 (ร้อยละ 29.5 ของผู้ตอบ) (2) ปัญหาได้ค่าจ้าง แรงงานต่ำหรือถูกนายจ้างกดค่าแรงและได้ช้า ในขณะที่ค่าครองชีพสูงขึ้นเรื่อยๆ (ร้อยละ 8.2 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 20.2 ของผู้ตอบทั้งหมด) สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 8.4 (ร้อยละ 10.4 ของผู้ตอบ) และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 (ร้อยละ 9.8 ของผู้ตอบ) (3) ปัญหาเกี่ยวกับอายุและสุขภาพ คือ อายุมาก หรือแก่แล้ว หรือพิการ ร่างกายจึงไม่แข็งแรงและทำงานหนักไม่ไหวหรือไม่ได้ (ร้อยละ 4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 9.8 ของผู้ตอบทั้งหมด) สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 3.2 (ร้อยละ 4 ของผู้ตอบ) และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 4.9 (ร้อยละ 5.8 ของผู้ตอบ) นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาที่ประชากรเพียงไม่กี่รายและเฉพาะบางพื้นที่เท่านั้นที่ระบุ ได้แก่ปัญหาต่อไปนี้คือ (4) ปัญหาขาดอุปกรณ์ที่จะประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอุปกรณ์ที่ต้องหาตามธรรมชาติ หรือหาได้ก็น้อยไม่พอกับที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์ เช่น อาชีพทำไม้กวาดขาย (5) ปัญหาไม่มีพาหนะขนส่งสินค้าที่ทำเองไปขาย และการขายผลิตผลดังกล่าวก็ไม่ค่อยมีกำไร และ (6) ปัญหาไม่มีตลาดรับซื้อสินค้าที่นำผลิตภัณฑ์ต่างๆ ไปขาย เป็นต้น

(2) สาเหตุและความยาวนานของความยากจน

(2.1) สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชากรในชนบทยากจน

ประชากรในชนบทภาคเหนือที่ยากจนนั้น นอกจากจะเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับงานอาชีพในหรือนอกเกษตรตามที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ประชากรเหล่านี้เกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 98.3 ยังได้พูดถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้ตนยากจน ซึ่งก็ไม่ต่างจากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะคนจนที่สุดในหมู่บ้านดังที่ได้สรุปไว้ 5 ประการข้างต้นมากนัก และพอจะสรุปตามลำดับของสาเหตุที่ประชากรยอมรับว่าทำให้ยากจนได้ดังนี้

ตารางที่ 25 สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชากรชนบทในภาคเหนือยากจน ปี 2541

ลำดับ ที่	สาเหตุที่ทำให้ยากจน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	พ่อแม่เป็นคนจนและไม่มีสมบัติอะไรที่มอบให้เป็นมรดก	25.7	20.0	22.5	21.3	25.7	35.0	30.3
2	ไม่มีที่ดินทำกิน หรือเคยมี แต่โดนยึดที่ดินทำกินไปหมดแล้ว	15.8	14.3	18.0	16.2	15.2	15.5	15.4
3	ไม่มีงานทำ ไม่มีงานทำสม่ำเสมอ ไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่ง ทำอะไรก็ขาดทุน และมีหนี้สินมาก	12.1	10.5	12.6	11.6	18.2	4.0	12.4
4	ต้องรับผิดชอบครอบครัว : มีลูกหลานพี่น้องมาก สร้างครอบครัวใหม่ เลี้ยงดูลูกยังเล็ก และมีลูกมาล้างผลาญ	12.0	10.6	15.3	13.0	11.5	10.7	11.1
5	เป็นแรงงานหรือช่วยตัวเองไม่ได้แล้ว และไม่มีคนดูแล : อายุมาก หรือชรา พิกการ เจ็บป่วยเรื้อรังหรือบ่อย	11.0	13.4	8.1	10.6	13.4	9.7	11.4
6	ไม่มีเงินลงทุน ไม่มีเงินเก็บ เพราะรายได้น้อย	7.1	12.4	7.2	9.7	4.8	3.9	4.3
7	สภาพกายภาพของพื้นที่ผลิตทางการเกษตรไม่เอื้ออำนวย : ขาดน้ำ น้ำท่วม ดินขาดความอุดมสมบูรณ์และผลผลิตไม่ดี	5.2	1.9	1.8	1.9	8.8	8.8	8.8
8	ไม่ได้เรียนหนังสือ หรือมีการศึกษาน้อย	2.1	1.9	4.5	3.2	1.0	1.0	1.0

จากสาเหตุของความยากจนตามลำดับความสำคัญ หรือเป็นสาเหตุหลักของประชากรในชนบทภาคเหนือดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าประชากรส่วนใหญ่ประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 25.7 ของทั้งหมดยอมรับว่าพวกเขายากจนมาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และความไม่มีหรือความจนก็ต่อเนื่องมาจากรุ่นลูก ทำให้ไม่มีที่ดินทำกินทางการเกษตร ต้องทำงานรับจ้างเป็นวันๆ ซึ่งก็ไม่แน่นอน และก็ไม่มีความมั่นคงประจำ ยิ่งถ้าครอบครัวใหญ่และลูกหลานไม่ดี เอาแต่ช่วยล้างผลาญ ความยากจนและขาดรายได้จะยิ่งวิกฤต หรือถ้าอายุมากทำงานไม่ไหวหรือพิการหรือเจ็บป่วยเรื้อรัง และขาดลูกหลานช่วยดูแลและเป็นแรงงานแทน ปัญหาความอดอยากยากจนก็มีความชัดเจนด้วยเช่นกัน รวมทั้งปัญหาอื่นๆ ที่ช่วยเสริมให้ยากจนยิ่งขึ้น และมาตรการช่วยเหลือ

บรรเทาความยากไร้หรือการช่วยแก้ปัญหาต่างๆ อย่างเร่งด่วนของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ย่อมมีความจำเป็นที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ ทั้งระยะสั้นหรือระยะเร่งด่วน และระยะยาว

(2.2) ความยาวนานของความยากจน

ข้อมูลสาเหตุความยากจนของประชากรที่อธิบายมาแล้วข้างต้นว่าประมาณ 1 ใน 4 นั้นยืนยันชัดเจนว่าจนมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ทำให้เขาเองไม่มีมรดกทรัพย์สินเงินทอง แม้แต่การศึกษาหรือความรู้ก็น้อย เพราะต้องทำมาหากิน ไม่มีเวลาไปเล่าเรียน แม้แต่การศึกษาภาคบังคับ ดังนั้นเมื่อสอบถามว่าประชากรเหล่านั้นพบว่าตนเองยากจนอย่างไรในปัจจุบันมาตั้งแต่เมื่อใด จึงพบคำตอบที่สอดคล้องกันคือประชากรมากกว่า 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.2 ของประชากรทั้งหมดยืนยันว่าตัวเขานั้นรู้สึกว่ายากจนแล้วหรือจนมาตลอดชีวิต (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 27.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 14.9) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ที่ยืนยันข้อมูลนี้สูงสุดประมาณ 1 ใน 3 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 32.4 ถัดมาคือจังหวัดพะเยา ร้อยละ 22.5 ส่วนอีกสองจังหวัดคือกำแพงเพชรและอุตรดิตถ์เพียงร้อยละ 15.5 และ 14.3 ตามลำดับ

สำหรับประชากรยากจนส่วนที่เหลือได้ยืนยันช่วงระยะเวลาที่ตนรู้สึกว่ายากจนอย่างไรในปัจจุบัน ตั้งแต่ช่วง 1 ปีจนถึงมากกว่า 60 ปี และก็เป็นที่น่าสนใจว่าถ้าไม่ใช่ประชากรกลุ่มใหญ่ที่บอกว่าจนมาตลอดชีวิต ก็คือกลุ่มที่เพิ่งรู้สึกว่าตนเองจนมาในช่วงไม่เกิน 5 ปีที่ผ่านมา และระหว่างมากกว่า 5 ปี และไม่เกิน 10 ปี ด้วยร้อยละ 16.3 และร้อยละ 13.4 ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 19.4 และ 12 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 13 และ 14.9 ตามลำดับ) สำหรับความจนในช่วงไม่เกิน 5 ปี จะพบมากในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 21.9 ของประชากรที่ให้ข้อมูล และช่วงจนระหว่างมากกว่า 5 ปี – 10 ปี พบมากในจังหวัดอุตรดิตถ์ ร้อยละ 20 ของประชากรที่ให้ข้อมูลถัดมาคือกลุ่มที่รู้สึกว่าตนได้จนมาแล้วระหว่างมากกว่า 15 ปี – 20 ปี ประมาณร้อยละ 10.6 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 12.5 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.7) โดยพบมากที่สุดร้อยละ 15.2 ในจังหวัดเชียงใหม่ และที่พบว่าจนมาแล้วมากกว่า 11 ปี และไม่เกิน 15 ปี อีกร้อยละ 8.7 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 9.6) นอกจากนี้ประชากรที่จนมาในช่วงตั้งแต่มากกว่า 20 ปี – มากกว่า 60 ปี โดยแบ่งช่วงย่อยๆ ช่วงละ 5 ปี และแต่ละช่วงก็พบว่ามีการที่รู้สึกว่ายากจนนานตามช่วงเวลานั้นๆ ไม่เกินร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด โดยมีสาเหตุแห่งความยากจนในทุกช่วงเวลาตามอ้าง ประการใดประการหนึ่งใน 8 ประการที่อธิบายแล้ว หรือบางรายและบางครัวเรือนจะเผชิญกับสาเหตุของปัญหาตั้งแต่สองประการขึ้นไปก็เป็นได้ อาทิ ประการที่ 2 กับ 7 หรือประการที่ 2, 3 และ 7 หรือประการที่ 4 กับ 6 เป็นต้น คือ ถ้ากายภาพดินเพาะปลูกไม่ดี การทำเกษตรไม่ได้ผลผลิต หรือการลงทุนก็ย่อมขาดทุน และถ้ามีการกู้เงินมาลงทุนโดยไม่มีเงินใช้ก็อาจจะเกิดกรณีถูกยึดที่ดินไปหมด หรือกรณีต้องรับผิดชอบครอบครัวขยายใหญ่ แล้วยังไม่ช่วยทำมาหากินหรือมีแต่

ช่วยล้างผลาญ ก็ยืนยันได้ถึงการไม่มีรายได้หรือเงินลงทุนใดๆ ทั้งสิ้น โดยเฉพาะเงินเก็บย่อมไม่ต้องพูดถึง ไม่มีแน่นอน ยิ่งถ้ามีเรื่องเจ็บป่วย พิกัด หรือคนแก่มากให้เข้ามาดูและร่วมด้วย ปัญหายากจนยิ่งวิกฤต เป็นต้น

(3) ความหวังที่จะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในอนาคตอันใกล้

แม้ประชากรจำนวนมากยังยอมรับในปัญหาความยากจนที่ตนเผชิญอยู่ในช่วงระยะเวลาต่างๆ กัน จนถึงตลอดชีวิตที่ผ่านมา แต่แม้กระนั้นก็ตีประชากรส่วนใหญ่ก็ยังไม่สิ้นหวัง เพราะร้อยละ 40.8 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 36.1 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 45.7) ยังเชื่อมั่นว่าใน 2 – 3 ปี ข้างหน้าตนและครอบครัวคาดว่าจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าปัจจุบัน โดยเฉพาะสองจังหวัดภาคเหนือตอนล่างคืออุตรดิตถ์และกำแพงเพชร ที่ประชากรมีความหวังว่าจะแก้ไขปรับปรุงสภาพของตนและครอบครัวให้ดีขึ้นได้มากที่สุดถึงร้อยละ 46.7 และร้อยละ 44.7 ตามลำดับ ในขณะที่อีก 2 จังหวัดในภาคเหนือตอนบนก็คาดหวังจะดีขึ้นเกิน 1 ใน 3 หรือร้อยละ 37.1 และ 35.1 ในจังหวัดเชียงใหม่ และพะเยาตามลำดับ ส่วนเหตุผลที่สนับสนุนให้ประชากรยากจนคาดหวังได้ว่าในอีก 2 – 3 ปีข้างหน้าสภาวะความเป็นอยู่ของเขาจะต้องดีขึ้นกว่าเดิม เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้วก็เหมือนกัน คือการได้ทำงานมากขึ้นหรือขยันทำงานมากขึ้น และเป็นงานที่แน่นอนเป็นหลักแหล่ง เช่น งานด้านการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักของชนบทไทย และโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือที่เป็นเป้าหมายศึกษา ได้แก่ การเริ่มปลูกพืชยืนต้น ปลูกไม้ผล เช่น ลำไย แอปเปิ้ล ฝรั่ง พืชล้มลุก เริ่มได้ทำนาและปลูกพืชไร่ประเภทต่างๆ และหอมแดงและหอมหัวใหญ่ หรือนอกจากทำนาแล้วก็จะฝึกฝนทำอาชีพช่างไม้ (งานนอกการเกษตร) เป็นงานเสริมสร้างหลักฐาน ส่วนพืชผลที่เริ่มปลูกไปแล้ว อีก 2 – 3 ปีก็จะเริ่มได้ผลผลิต หรือผลผลิตเริ่มออกขายได้ก็คาดว่าจะเริ่มมีมากขึ้นตาม บางรายยังเริ่มทำเกษตรสัตว์ คือ เริ่มเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ และกรณีที่ยังไม่มีที่ดินและทุนทำเกษตรเองก็ยังหวังจะได้รับจ้างทำเกษตรมากขึ้น เพราะมีเกษตรกรในท้องถิ่นขยายแปลงเกษตรไม้ผลกันมากขึ้นในปัจจุบัน แต่บางรายที่มองเห็นความหวังและพอมีหนทางกู้ได้ หรือกำลังมีโครงการ กข.คจ. ของกรมพัฒนาชุมชนเข้ามาช่วยเกษตรกรยากจนให้กู้เงิน โดยปลอดดอกเบี้ยด้วยยอดเงิน 280,000 บาทต่อหมู่บ้าน หรือครัวเรือนละ 10,000 – 20,000 บาท หรือแล้วแต่กรรมการหมู่บ้านจะประชุมตกลงว่าจะให้ขอยืม (กู้) ในวงเงินเท่าใดต่อครัวเรือนเท่าใดต่อปี (หัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับการพิจารณาเลือกให้กู้ จะกู้ได้เพียงรายละ 1 ปี แล้วต้องคืนเงินต้นเพื่อให้ต่อกับหัวหน้าครัวเรือนรายอื่นที่รอรับเงินกู้ในปีถัดไป) ประชากรเหล่านี้จะสามารถเช่าที่ดินมาเพาะปลูกตามที่คาดหวังและวางแผนไว้ เป็นต้น ส่วนงานนอกการเกษตร ก็คืองานประมง เช่น ว่างไม้ย่างที่ทอดถึงแล้ว งานขายของ เช่น วางแผนหาเงินมาซื้อรถขายไอศกรีม งานรับจ้างต่างๆ ไปทั้งในท้องถิ่นและในตัวเมือง นอกจากนี้ยังมีลูกที่เริ่มทำงานได้แล้วมาช่วยแบ่งเบาภาระในด้านรายได้เสริม เป็นต้น

นอกจากเหตุผลด้านมีคู่ทางทำงานที่สนใจและถนัดกับการจะหารายได้เพิ่มได้แล้ว ยังมีข้อมูลในลักษณะอื่นมาช่วยเสริมความพยายามที่จะหลุดพ้นจากความยากจนให้ได้ในอนาคตอันใกล้ นั่นก็คือ การสร้างความหวังและกำลังใจ การเป็นคนขยัน ประหยัดหรือมีน้อยใช้น้อย และอดออมค่อยเป็นค่อยไป แต่แม้กระนั้นก็ดี ประชากรเหล่านี้ก็ยังไม่หมดความหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากทางอื่นทางหนึ่งด้วย และยังหวังว่าถ้าเศรษฐกิจของประเทศดี พวกตนซึ่งเป็นคนจนก็น่าจะมีงานและรายได้ดีขึ้นได้บ้างเช่นกัน

อย่างไรก็ดีคนจนในชนบทภาคเหนืออีกส่วนหนึ่งมากกว่า 1 ใน 4 หรือร้อยละ 28.8 ของประชากรทั้งหมด ก็ยังมีดมหรือมองไม่เห็นหนทางหรือแนวทางที่จะปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น หรือพ้นจากความยากจนได้ไม่มากนัก้อยใน 2 – 3 ปีข้างหน้า (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 33.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 24) โดยเฉพาะประชากรยากจนในจังหวัดพะเยาสูงที่สุดถึงร้อยละ 41.4 ที่เห็นว่าในอนาคตอันใกล้ก็ยังไม่มียอะไรเปลี่ยนแปลงหรือไม่น่าจะมียอะไรดีขึ้นจากปัจจุบัน นับว่าเป็นร้อยละที่สูงกว่ากลุ่มที่ยังเห็นความหวังว่าจะปรับปรุงได้ (ร้อยละ 35.1) ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอื่นๆ ที่เห็นว่าชีวิตความเป็นอยู่ยังไม่ดีขึ้นใน 2 – 3 ปีข้างหน้า มีจังหวัดละประมาณ 1 ใน 4 หรือระหว่างร้อยละ 22.3 ถึงร้อยละ 25.7 ซึ่งโดยภาพรวมแล้วก็นับว่ายังมีกลุ่มที่มองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงของตนและครอบครัวไปในแนวทางที่ดีขึ้นเป็นจำนวนมีใช้น้อย ซึ่งถือว่าเป็นอันตรายต่อการสร้างขวัญและกำลังใจให้ต่อสู้และปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้นอย่างกลุ่มแรก ส่วนเหตุผลสนับสนุนข้อคิดเห็นในด้านนี้ก็ไม่ต่างจากปัจจัยที่ทำให้ยากจน ซึ่งได้อธิบายแล้วแต่แรก นั่นก็คือ การไม่มีงานทำอย่างสม่ำเสมอ ไม่มีเงินหรือไม่มียรายได้และทรัพย์สิน ไม่มีที่ดินทำกิน สุขภาพร่างกายไม่อำนวย ไม่แข็งแรง พิกุลหรือเจ็บป่วยเรื้อรัง มักจะเหลือสามีหรือภรรยารับผิดชอบหาเลี้ยงครอบครัวคนเดียว บางครอบครัวลูกยังเกรไม่มีใครให้พึ่งพาอาศัย จึงมองไม่เห็นว่าจะมีหนทางใดจะพ้นไปจากความยากจนได้ นอกจากจะมีคนมาช่วยไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน หรือใครก็ตามที่มาช่วยด้วยความหวังดีอย่างจริงใจ

แม้จะมีทั้งกลุ่มคนยากจนที่มีความหวังและกำลังใจ และกลุ่มที่มีความคิดเห็นตรงข้ามหรือขาดกำลังใจและความมุ่งมั่นแล้ว ยังมีประชากรยากจนอีกกลุ่มหรืออีกประเภทหนึ่งที่อยู่ตรงกลาง คือยังไม่แน่ใจว่าจะมีโอกาสพัฒนาปรับปรุงชีวิตของตนและครอบครัวให้ดีขึ้นได้ในอนาคตอันใกล้หรือไม่ เพราะเชื่อว่าอนาคตไม่แน่นอน โดยเฉพาะประชากรที่ทำการเกษตรก็จะขึ้นกับลมฟ้าอากาศ และประชากรที่มีอาชีพรับจ้างก็จะขึ้นกับว่าจะมีคนมาจ้างงานมากขึ้นหรือเปล่า ส่วนประชากรที่มีอายุก็มักจะปลงว่าแก่แล้ว ไม่คิดจะหวังหรืออยากทำอะไรใหม่ๆ เพิ่มขึ้น เป็นต้น

(4) การฟื้นความยากจนและปัจจัยสนับสนุน

ประชากรในชนบทภาคเหนือไม่เพียงแต่หวังจะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้น แม้บางคนจะยังไม่แน่ใจ หรือยังมีดมนต่อการหาหนทางอยู่ก็ตาม แต่เมื่อสอบถามถึงว่าในที่สุดแล้วคิดว่าตนเองจะพ้นจากความยากจนที่เผชิญวิกฤตอยู่ในปัจจุบันได้มากน้อยเพียงใด ผลการศึกษานับว่าน่าสนใจและน่าสังเกตเช่นเดียวกับข้อมูลที่ได้อธิบายมาแล้วแต่ต้น คือพบว่านอกจากผู้ไม่ให้ข้อมูลประมาณร้อยละ 8 ของประชากรทั้งหมดแล้ว ผู้ที่ตอบว่าตนและครอบครัวจะพ้นภาวะยากจนได้ในที่สุด กับผู้ตอบตรงข้าม จะมีร้อยละใกล้เคียงกัน เพียงแต่ในด้านที่เห็นว่าจะพ้นจากความยากจนได้นั้นจะมีร้อยละที่มากกว่าเล็กน้อย ไม่ต่างจากผลที่พบจากการศึกษาด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องความคิดกับเรื่องนี้ คือร้อยละ 48.3 และร้อยละ 43.9 ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 44.4 และ 46.8 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 52.4 และ 40.9 ตามลำดับ) ประชากรจังหวัดกำแพงเพชรนับว่าเป็นกลุ่มที่มีความหวังจะพ้นจากความยากจนได้สูงสุด คือร้อยละ 57.3 หรือสูงกว่าค่าเฉลี่ยถึงร้อยละ 9 ในขณะที่อีก 3 จังหวัดที่เหลือประชากรยังคิดว่าจะไม่พ้นจากความยากจนสูงกว่าค่าเฉลี่ยเล็กน้อย หรืออยู่ระหว่างร้อยละ 45.7 ถึงร้อยละ 46.8 ยกเว้นประชากรจังหวัดกำแพงเพชรที่คิดว่าไม่พ้นจากวิกฤตยากจนไปได้พบว่าน้อยที่สุดหรือร้อยละ 35.9 หรือน้อยกว่าค่าเฉลี่ยร้อยละ 8 เฉพาะประชากรในภาคเหนือตอนบนเท่านั้นที่พบว่าร้อยละของด้านที่คิดว่าจะพ้นจากความยากจนน้อยกว่าด้านที่คิดว่าไม่พ้นเพียงเล็กน้อย คือเชียงใหม่ร้อยละ 1.9 และพะเยา น้อยกว่าร้อยละ 2.7 ซึ่งก็นับว่าเล็กน้อย ไม่มีนัยสำคัญแต่ประการใด

สำหรับเหตุผลที่สนับสนุนทั้งผลการศึกษาด้านฟื้นความยากจนได้และไม่ได้ ก็ไม่ต่างจากที่ได้สรุปไว้ในหัวข้อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันมาแต่ต้นเช่นกัน นั่นก็คือ (1) **กรณีเหตุผลสนับสนุนให้ฟื้นความยากจนได้** ก็คือ ประชากรต้องมีความพยายามอดทนและขยันมากขึ้นในการทำงานหรือหาเลี้ยงชีพ และต้องมีความหวังต้องต่อสู้ดิ้นรนให้มันงำทำสม่ำเสมอและเป็นหลักแหล่ง และเก็บออมอย่างจริงจัง ลูกหลานเรียนจบแล้วมาช่วยเหลือแบ่งเบาภาระ กรณีทำการเกษตรนอกจากจะเริ่มปลูกไม้ผลบ้างแล้ว เช่น ลำไย ก็พยายามจะเลี้ยงสัตว์ผสม เช่น หมูและไก่ ถ้าได้รับความช่วยเหลือและมีน้ำพองจะพยายามปลูกข้าวกินเอง นอกจากนี้จะพยายามปลูกพืชไร่มากขึ้น (กรณีนี้ต้องระวังและดูแลไม่ให้เกิดการเปิดและถางป่าทำเกษตรพืชไร่มากขึ้นตามที่ประชากรหลายแห่งได้ตั้งใจไว้ว่าจะแก้จนด้วยวิธีนี้) คือ ถ้ามีกำลังก็จะต่อสู้ต่อไป ไม่คิดยอมแพ้ง่ายและจะพยายามปฏิบัติตามแนวทางของในหลวงทั้งด้านเกษตรแนวใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น และ (2) **กรณีเหตุผลที่มีผลไม่ให้ฟื้นความยากจนได้** ก็คือ ความสูงอายุ พิกุล เจ็บป่วยเรื้อรัง หรือด้อยโอกาสต่างๆ รวมทั้งไม่มีมรดกทรัพย์สิน ทุนในการทำมาหากิน โดยเฉพาะขาดที่ดินทำกิน ไม่มีใครจ้าง หรือไม่มันงำทำเป็นหลักแหล่งและสม่ำเสมอ คือ ไม่มีโอกาสเลือกงาน ได้ค่าจ้างต่ำ มีภาวะหนี้สิน บางครัวเรือนขาดหัวหน้าครัวเรือนมีลูกเล็ก

หรือลูกไม่มีโอกาสได้เข้าเรียน นอกจากนั้นยังต้องประสบกับสภาพอากาศและกายภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิต ในขณะที่รายจ่ายก็สูงขึ้นเรื่อยๆ ในสภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่อยู่ในปัจจุบัน จึงมองแล้วไม่เห็นทางที่จะฟื้นตัวได้เลย

สรุปแล้วถ้าจะให้พ้นจากความยากจนได้จริงๆ แม้ว่าจะมีความหวังและกำลังใจหรือมองไม่เห็นหนทางก็ตาม ประชากรได้เสนอแนะปัจจัยสนับสนุนหรือมาตรการตามลำดับความสำคัญดังรายละเอียดในตารางที่ 26

จากตารางที่ 26 ปัจจัยหรือมาตรการที่ประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือได้แสดงความคิดเห็นว่าจำเป็นต้องมีเพื่อช่วยให้พ้นจากความยากจนได้ในที่สุดนั้น ถ้าพิจารณาลงในรายละเอียดก็ไม่ใช่อะไรใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รัฐ เอกชน หรือแม้แต่องค์กรประชาชนก็มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ ดังกล่าวมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน แต่น่าจะมีจุดอ่อนบางประการที่งานพัฒนาช่วยเหลือคนจนในประเทศที่มีอยู่มากมายหลายโครงการจึงยังไม่สามารถลงไปถึงประชาชนยากจนมากเหล่านี้ได้อย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นโครงการช่วยเหลือแก้ปัญหาความยากจนของกรมพัฒนาชุมชน หรือโครงการ กข.คจ. โครงการเงินทุนหมุนเวียนหมู่บ้านของกรมพัฒนาชุมชนและกรมการปกครอง โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ โครงการปฏิรูปที่ดินหรือ ส.ป.ก. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กของหลายหน่วยงานในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และของสำนักนายกรัฐมนตรีและโครงการบัตรประกันสุขภาพของสำนักงานประกันสุขภาพ ที่ช่วยคนจนที่ไม่มีค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น ซึ่งที่จริงแล้วยังมีโครงการจากทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรประชาชนอีกมากมายที่พยายามจะเจาะลงไปช่วยประชากรเป้าหมาย แต่สภาพยากจนก็ยังคงเหลือให้พบเห็นอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะแต่ในภาคเหนือที่ศึกษา ดังนั้นทางคณะผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลที่พบมาวิเคราะห์และเสนอมาตรการแก้ไขที่มีประสิทธิภาพต่อไปในบทสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะสำหรับภาคเหนือโดยเฉพาะ

นอกจากปัญหาความยากจนและมาตรการแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอของประชากรเองแล้ว ปัญหาความยากจนตามกรอบแนวคิดใหม่ (รูปที่ 2 หน้า 13) ก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาร่วมด้วย เพราะจะช่วยทำให้เกิดมุมมองเกี่ยวกับความยากจนที่กว้างขวางหลายแง่มุม และน่าจะเป็นประโยชน์แก่การค้นหามาตรการที่จะช่วยให้พ้นความยากจนได้อย่างแท้จริงต่อไป ดังที่จะได้วิเคราะห์จากผลการศึกษาในบทถัดไป